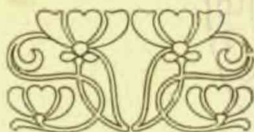

RYGIŠKIŲ JONO

Lietuvjų kalbos sintaksė.

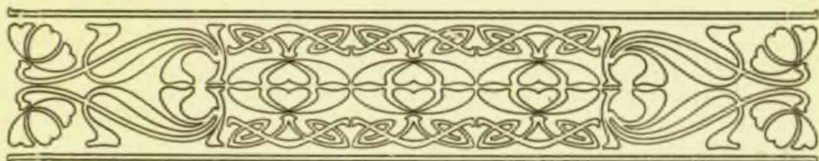
PIRMOJI DALIS.

SEINAI.
„Laukaičio, Dvaranausko, Narjausko ir B-vės“ spaustuvėje.

1911.

PRAKALBA.

Šitą pirmąją sintaksės dalį rašau sekdamas paprastaisiais sintaksės vadovėliais, tais vadovėliais, kurie vartojami mūsų mokyklose. Po jos ketu netrukus išleisti, pasigavęs laiko, ir antrąją dalį — linksnių ir prielinksnių mokslą.

Šitas darbelis, kaip galės matyti ir skaitytojas, tėra bado darbas — darbas, kuriuo buvo norima vien didžioji spraga užkišti, padaryti tiek, kad paskui atskirosios sintaksės dalys beliktų išnagrinėti. Kad šitoji sintaksės dalis yra tiktai paskubos darbas, skaitytojas matys, žinoma, ir iš to, jog trūksta jai, tikrai sakant, ir metodingumo, jog ne visos tos dalies dalelės vienodai apdirbtos, jog lygumo ne visos jos lygios, ne visos įmanomai, ne visos vienodai suprantamai parašytos.

Toks kaištis, kaip šitas vadovėlis, rašomajai kalbai daugiausia naudos, žinoma, nepadarys, bet jis šiuo tarpu man, ar šiaip ar taip, pasirodė—reikalingiausias.

Medžiagą sintaksei rinkau beveik visą iš žmonių kalbos.

Čia skaitytojas ras pavyzdžių, kurie teko nugirdėti ar rasti *Prūsų* Lietuvoje — Prūsų Lietuvos pasakose, dainose, mįslėse, priežodžiuose ir šiaipjau pasakymuose (1). Čia yra šis-tas paimta ir iš Kuršaičio žodyno, iš jo ir Šleicherio gramatikų, iš Šleicherio chrestomatijos... Nemaža pavyzdžių sintaksės tikslui imu ir iš prof. Leskyno surinktųjų Prūsuose dainų (Litauische Volkslieder aus der Gegend von *Wilkischken*, 2) ir iš mūsų klasiko—Kr. *Duonelaičio* raštų (3).

Suvalkiečių kalbos pavyzdžiams naudojausi pasakymais, nugirdėtais mano paties gimtinėje — Naumiesčio apskrityje, visoje tos apskrities paprūsėje, *Rygiškių* kaime... (4), dzūkų pakraštėlyje — aplink *Seinus*... (5) ir kitose *Suvalkų* gubernijos vietose, ypačiai Marijampolės ir Vilkaviškio apskrityse (6). Suvalkiečių kalbos ypatybėms iškelti, ėmjau daug ką dar iš *Liudvinavo* dainų (7) — akad. Fortunatovo ir prof. Millerio rinkinio ir iš tų *Garlevos* pasakų, dainų, kurias yra kitados surinkęs prof. Brugmanas (8).

Kauniškių lietuvjų kalbos pavyzdžių sintaksės reikalui turiu iš šių vietų: iš Kauno apskrities — *Veliuonos* ir jos apygardos, Ariogalos ir Betygalos parapijų (9): iš Šiaulių apskrities — *Šiaulių* ir Radviliškio apylenkių (10), *Gruzdžių* parapijos (11), *Žagarės* apylenkės (12), *Gudžiūnų* sodžiaus — netoli Grinkiškio ir Baisiogalos (13); iš Raseinių apskrities — *Kvėdarnos* parapijos (14); iš *Telšių* apskrities — *Alsėdžių* (15) ir kitų vietų (16); Panevėžio apskrities — *Panevėžio* apylenkės (17), *Staigvilių* sodžiaus (arti Žeimelio, 18), *Nerekonių* (arti Svobiškio ir Joniškėlio, 19), *Pasvalio* (20), *Ramygalos* parapijos (21); iš Ukmergės apskrities — „*Kupiškėnų*“ krašto — arti Kupiškio, Šimonių, Skapiškio, Pandėlio (Ežer. apskr., 22); *Anykščių* (23), *Užulėnio* (arti Vadoklių ir Raguvos, 24) ir *Salų* (25), iš Ežerėnų apskrities — *Dusetų*, Jūžintų... (26).

Iš Vilniaus gubernijos medžiagos šiam reikalui mažoka teturiu. Ką turiu, turiu iš *Švenčionių* apskrities — iš Linkmenės, Tverečiaus (27); iš *Trakų* apskrities — iš Žaslių, Oniškio, Punios, Jezno, Valkininkų (28) ir iš Ašmenos apskrities — iš *Lazūnų* parapijos (29).

Iš Gardino gubernijos keliolika teturiu pavyzdėlių — iš *Zytelos*, Slanimo apskrities (30).

Įrašytųjų sintaksėje pavyzdžių daug ką esu gavęs tiesiai iš kitų žmonių. Apie Kvėdarnos ir jos apylenkės kalbą esu šį-tą patyręs vien iš prof. kun. K. Jauniaus pranešimų (tiesiai iš jo paties ir per K. Būgą): žemaičių kalbai nemaža pavyzdžių esu ėmęs dar iš *Stanevičiaus* dainų rinkinėlio (ir kitų jo raštų, 31), iš *Daukanto* dainų (32) ir „*Daukanto pasakų*“, jo bendradarbjų surinktųjų Telšių apskrityje (33); apie Gruzdžių parapijos, jos apylenkės ir Žagarės kalbą, be kelių žinelių, kurios teko man pačiam iš žmonių suvaikyti, beveik visa turiu iš J. Šliūpo ir P. Avižonies surinktųjų dainų ir šiaipjau pasakymų; apie Gruzdžių, Meškuičių ir Žagarės kalbą daugiausia medžiagos yra suteikęs betgi — M. *Slančiauskas* (34), iš kurio sintaksės reikalui turiu daugybę pasakų, dainų ir priežodžių: Pasvalio kalbos ypatybės man žinomos daugiausia iš P. Avižonies surinktųjų dainų, mįslių ir priežodžių; Ramygalos ir išdalies Staigvilių kalbą težinau iš J. Balčikonies ir L. Poželos dainų ir šiaipjau rinkinių: Anykščių, Gudžiūnų, Salų, Užulėnio kalbai beveik visa, bent labai daug ką, turiu iš J. Biliūno, St. Šlapelio ir A. Smetonos; Kupiškėnų kalbai daugiausia medžiagos turiu gavęs iš K. Jokanto, P. Bugailiškio, A. Purieno ir J. Vaitiekūno; visa, ką žinau apie Dusetų ir jų apylenkės kalbą, iš K. Būgos te-

žinau; iš K. Būgos turiu savo reikalui nemaža žinių ir apie Linkmenės, Tverečiaus, Oniškio, Zytelos ir kitų Lietuvos vietų ir senobės rašytojų kalbą.

Šiek-tiek žinelių sintaksės reikalui turiu ir iš kitų, ypačiai *Žemaičių* (35) ir įvairių *Rytų Lietuvos* (36) vietų, bet visų tų vietų čia nė susakyti nemokėčiau.

Rašomosios kalbos pavyzdžiais, sintaksės dėsniams kelti aikštėn, naudojausi labai atsargiai. Be *Duonelaičio* raštų (3), sintaksės tikslui naudojausi dar vysk. M. *Valančiauskio* (37), S. *Daukanto* (38), *Žemaitės* (39) darbais, *„Šiaulėniškiu Seneliu“* (40), *„Anykščių Šileliu“* (23), kun. K. *Olechnavičiaus* mažmožiais (41). *„Uwogomis* ape iżganimu duszios“ — 1825 m. (42).. Teko šis-tas imti skyrium ir iš naujesniųjų mažmožių — *„Lietuvjų pasakų“* (43) ir *„Visuomenės įnamjų“* (44). Ėmjau, tiesą sakant, ką-ne-ką ir iš kitų *raštų* ir šiaipjau pasakymų, nugirdėtųjų iš tų žmonių, kurie ir *raštijoje* dirba (45); ėmjau, žinoma, ir iš tokių rinkinių, kaip *Juškevičiaus dainos* (46), *žodynas* (47), kitų vietų žmonių *dainos* (48), pasakos, mįslės, priežodžiai... (iš Ed. Volterio chrestomatijos ir iš kitų tos rųšies rinkinių).

Sintaksės pavyzdžiams imu kartais ir iš senobės raštų — iš *Daukšos* (49), *Širvido* (50) ir kurių ne-kurių kitų rašytojų (51) darbų.

Iš kur imu įrašytuosius sintaksėje pavyzdžius, — pasisakau pačioje sintaksėje šiais sutrumpinimais: Als. — **15**, An., An. Š. — **23**, D. — **48**, Dk. — **38**, Dk. d. — **32**, Dk. p. — **33**, Dkš. - **49**, Dn. — **3**, Ds. — **26**, Gd., Gd. d. — **13**, Grl. d., Grl. p. — **8**, Grz., Grz. d. — **11**, J. d. — **46**, J. ž. — **47**, Kp., Kp. d. — **22**, Kv. — **14**, Ld. d. — **7**, Lz. — **29**, Nr. — **19**, Ol. — **41**, Pn. — **17**, Pr., Pr. d. — **1**, Ps. — **43**, Psv., Psv. d — **20**, R. — **45**, Rg. — **4**, Rm., Rm. d. — **21**, Rr. — **51**, Rt. — **36**, Sl. — **25**, Sln., Sln. d. — **34**, Sn., Sn. d. — **5**, St., St. d. — **31**, Stg. - **18**, Sv. — **6**, Šl. — **10**, Šl. Sn. — **40**, Šrv. — **50**, Šv. — **27**, Telš. — **16**, Tr. — **28**, Uv. — **42**, Užl. — **24**, Val. - **37**, Vel. — **9**, Vlk. d. — **2**, Vs. — **44**, Zt. — **30**, Žg., Žg. d. — **12**, Žm., Žm. d. — **35**, Žt. — **49**.

Imdamas iš visokių vietų sintaksei pavyzdžius, tarmjų ypatybjų tam tikra rašyba neparodau: viena, tatai būtų labai sunku ir padaryti, antra — man čia rūpi vien sintaksės, ne tarmjų mokslo reikalas. Pavyzdžiai čia, kaip ir kitose sintaksės dalyse, imami tiesiog tokie, kokie buvo kame nugirdėti arba šiaipjau suvaikyti. Tūlam jų turinys gali pasirodyti kartais ir ne visiškai patogus sintaksės vadovėlio reikalui, — bet man rūpėjo vien kalbos dėsniai, ne pavyzdžių turinys, ne jų turiningumas. Rašomosios kalbos pavyzdžiuose ką-ne-ką ir saviškai nusakau, bet taip elgiuosi tik tęn, kur man yskiai buvo žinoma tikroji tų pavyzdžių kilmė („Lietuvjų pasakose“, „Visuomenės įnamjuose...“).

Šio vadovėlio rašyba šiek-tiek skiriasi nuo „paprastosios“. Rašybos reikalui, kaip ir kitiems sintaksės galams, visą laiką naudojausi K. Būgos patarimais. Čia esu betgi kame-ne-kame ir savotiškai pasielgęs: kol nėra tam tikro rašybos vadovėlio, neiškęsti nepasvyravus — neparašius šio-to atskirajame darbelyje savotiškai — ne tiktai piga, bet kartais ir labai malonu esti.

Šiai sintaksei ir, apskritai, kalbos mokslui terminus, bent daugumą jų, esam išdirbę keli žmonės: *K. Būga*, *J. Slapelis*, *J. Balčikonis*, *kun. J. Laukaitis* ir aš. Ilgainiui vienas-kitas tų terminų, gali būt, ir atkris, bet daugumas jų, man rodos, vis delto turėtų ilgokai patverti. Rašydamas galutinai vadovėlį, gyvenau tolokai nuo savo padėjėjų, minėtųjų keturių kalbininkų, todel, negalėdamas, kilus abejojimams, su jais veikiai susisiekti, turėjau vieną-kitą terminą ir šiaipjau mažmožį betgi ir savotiškai nusakyti.

Už visa, kas yra šiame vadovėlyje gera, dėkingas teturiu būti savo padėjėjams, minėtiesiems kalbininkams, ir visiems kitiems, kurie man yra suteikę kalbos reikalui daugybę medžiagos. Bet daugiausia gera šitam darbeliui ir ypačiai kitoms sintaksės dalims (linksnių ir prielinksnių mokslui...) yra padaręs — *K. Būga*. Jam čia ypatingai dėkingas ir jaučiuosi. Kad ne K. Būga, kad ne jo darbštumas, ne jo atsidėjimas kalbos mokslo reikalui, kad ne jo ir kitų padėjėjų patarimai, nurodymai, — mano darbelis būtų dar silpnesnis.

R. J.

Kuo skiriasi kalbos sintaksė nuo etimologijos.

§ 1. **Etimologija** yra atskirųjų kalbos žodžių ir jų sudėties mokslas. Ji mums rodo kalbos dalių prasmę, aikštėn kelia jų sudėtį, susidarymą, kilmę, kaitymą (linksniavimą, laipsniavimą, asmenavimą...), trumpai sakant — išrodo žodžių lytis ir visa, kuo jie nuo vienas-kito skiriasi.

Tiksliai sakant, vadinamojoje etimologijoje reikėtų dvi jos dali skirti — žodžių kilmės ir sudėties (a) ir žodžių lyčių (b) mokslas. Bet mūsų etimologijų vadovėliuose randame dažniausiai tiktai kalbos žodžių tam tikromis dalimis suskirstymą ir kaitomųjų žodžių **lyčių mokslą** — vadinamąją **morfologiją**. Mūsų vadovėliai paliečia, tiesą sakant, dažnai ir patį **žodžių kilmės, žodžių sudėties mokslą** — pačią **etimologiją**, bet to mokslo jie paliečia dažniausiai tiktai kuriuos-ne-kuriuos mažmožius.

Kad paimtume pasakymą: „Tu, tėve, būk ir supūk! pats aš eisiu saulaitės pasižiūrėti ir našlaičių papenėti“ ir jį paėmę imtume apie kiekvieną jo žodį skyrium galvoti, kad nagrinėdami tuos žodžius imtume sakinėti, ką kuris viso to pasakymo žodis reiškia, kurie to pasakymo žodžiai kaitomi, kurie nekaitomi, kaip kuris pasakymo žodis kaitomas, kurią čia mes turime to žodžio lytį, iš ko pats tas žodis sudėtas, kaip jis susidaręs, ir taip visa aiškindami steigtumės išdėstyti savo kalbos mokėjimą nuosakiai, atskiromis kalbos dalimis, — tad ir būtų vien atskirųjų kalbos žodžių, jų sudėties ir lyčių mokslas — vadinamoji etimologija (ir morfologija).

§ 2. Gramatikos dalyje, kuriai čia dedame **sintaksės** vardą, imstomi skyrium ir nagrinėjami ne tiek atskirieji kalbos žodžiai, kiek tų žodžių kalboje susidūrimai, sustatymai — jų santraukos ir santykiai. Mūsų kalbos sintaksėje žiūrime, kaip su vienas-kitu sustatomi mūsų kalbos žodžiai, kaip ir kuriam tikslui jie pačių žmonių yra su vienas-kitu suderinami ir sutvarkomi — kaip kas kalboje yra reiškiama, ydant kalbėtojo mintys būtų klausytojui ir skaitytojui aiškios, tiksliai nusakytos ir Lietuvos visuomenės kalbos taisyklėmis išreikštos. Sintaksėje žiūrime ne tiek „kalbos dalių“, jų lyčių ir sudėties, kiek pačios „sakomosios minties dalių“ — tų sakinio dalių reikšmės ir prasmės. Sintaksei rūpi, be to, ne tiktai atskirojo sakinio dalių mokslas, bet ir pačių atskirųjų sakinių, žmogaus mintims reikšti, sustatymai ir sutaikinimai. Sintaksei rūpi kalbos atskirojo sakinio ir ištisųjų sakinių sudėtis ir dalys; **sintaksei — patys kalbos sakiniai** terūpi. Sintaksė „kalbos dalimis“ serga tik tiek, kiek šios dera pačioms sakinio dalims arba patiems sakiniams reikšti. Taigi sintaksė, trumpai sakant, yra ne kas kita, kaip tiktai — **sakinių mokslas**.

Kad paimtume čiajau (§ 1) įrašytąjį sūnaus tėvui (rugio daigo tėvui-grūdui) pasakymą, ištisą žodžiais išreikštąją jo mintį, ir imtume visą šitąjį pasakymą nagrinėti dalimis, stengdamies išrodyti, kurios ištisojo to pasakymo santraukos, kurios jo atskirųjų žodžių lytys ir kuriam tikslui čia dera, kam jos čia tinka, kad mėgintume pagaliaus, visa tat aiškindami, aikštėn kelti ir tuos kalbos dėsnius, kuriais sakinius sakome, — tad ir turėtume dalį to kalbos mokslo, kurį gramatikoje sintakse vadiname.

Etimologija, morfologija ir sintaksė yra trys atskiros **gramatikos**, arba kalbos mokslo, dalys.

Sakinys ir jo dalys.

§ 3. 1. Žmonės vasarą pluša dirba. 2. Duona verkia tinginio valgoma. 3. Višta — paukštis. 4. Vilkas — miško žvėris. 5. Vakar visi buvom pavargę. 6. Jo tėvas esąs ne visai sveikas. 7. Senelis jau geryn einąs. 8. Kartais ir vilkai esti meilūs. 9. Kartais ir vilkai lapėmis išvirsta. 10. Jo žiedas buvo aukso. 11. Šitie namai Petraičio. 12. Mano brolis sunkios galvos. 13. Vieną dieną jis pasijuto sergąs.

a) Mintis, kad pasakome ją arba parašome žodžiais, vadinasi **sakinys**. Čia surašyta 13 tokių sakinių.

b) Toji sakinio dalis, kuria žmogus atsako klausiamas: *kas?*.: ir kuri parodo, apie ką sakinyje yra kalbama, vadinasi **veiksnys**.

Sakinių žodžiai: *žmonės* (1), *duona* (2), *višta* (3), *vilkas* (4), *visi* (5), *tėvas* (6), *senelis* (7), *vilkas* (8, 9), *žiedas* (10), *namai* (11), *brolis* (12), *jis* (13)—čia yra tų sakinių **veiksniai**.

c) Toji sakinio dalis, kuria ką tarom apie veiksnį, vadinasi **tarinys**.

Sakinių dalys: *pluša dirba* (1), *verkia* (2), *paukštis* (3), *žvėris* (4), *buvom pavargę* (5), *esąs ne visai sveikas* (6), *geryn einąs* (7), *esti meilūs* (8), *lapėmis išvirsta* (9), *buvo aukso* (10), *Petraičio* (11), *sunkios galvos* (12), *pasijuto sergąs* (13)—visos jos ką-ne-ką nusako apie sakinių veiksnius — yra sakinių **tariniai**.

Tariniu sakinyje atsakome klausiami: *ką veikia*, *ką beveikia veiksnys*, *koks ir kas jis yra*, *ko jis meto*, *ko arba kieno jis*, *kas apie jį yra taroma*, *nusakoma?*

§ 4. 1. Bėgi. 2. Bėk. 3. Sustok. 4. Eime. 5. Bėkim. 6. Bėgame. 7. Bėgate. 8. Bėkit. 9. Palaukit. 10 Ko čia laukiate? 11a. Kas čia verkia? — 11b. Vaikas.

Yra sakinių, kuriems trūksta vienos katros aiškiai išreikštos dalies — veiksnio arba tarinio.

a) Tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Bėgi, bėk, sustok, eime... (1—10)",—trūksta pasakyto žodžiu veiksnio; veiksnys čia nėr aiškiai išreikštas. Tas veiksnys čia nuomanu betgi iš pačių tų pasakymų: prie tarinių „eime, bėkim, bėgame" čia jauste jaučiame aiškų, kad ir nepasakytą žodžiu, veiksnį — *mes*; prie tarinių „bėgi, bėk, sustok" yra, kad ir neiškeltas aikštėn, tarinys — *tu*; sakiniuose „bėgate, bėkit, palaukit, ko čia laukiate" aiškiai numanyti tarinys — *jūs*.

b) Kad paimsime klausimą: „Kas čia verkia?" ir šale jo atsakymą — „Vaikas", tad turėsime du sakiniu, bet antrajam sakiniui trūksta čia aiškiai ir be to suprantamo, kad ir nepasakyto tarinio — *verkia*. Taigi žodis „vaikas", kad ir neturėdamas išreikšto tam tikru žodžiu tarinio, yra visas sakinys: tuo vienu žodžiu („vaikas") atsakytojas klausėjui visą savo mintį trumpai ir aiškiai pasako.

Visą mintį, kaip rodo ir šios vietos pavyzdžiai, galim ir vienu žodžiu pasakyti. Taigi pasakytąją sintaksės taisyklę (§ 3) galim ir šiaip išreikšti: *sakinys yra mintis*, *pasakyta žodžiais arba žodžiu*.

§ 5. 1a. Kame vakar važinėjai?—1b. Mieste. 2a. Kada jis išvažiavo į Ameriką? — 2b. Pernai. 3a. Ar dažnai jis taip pyksta? — 3b. Ne, ne dažnai.

Tarp įrašytųjų čia sakinių yra ir tokių („mieste"; „pernai"; „ne, ne dažnai"), kuriems trūksta ir veiksnio ir tarinio. Pasaky-

mai: „mieste; pernai; ne, ne dažnai“ čia reiškia visą žmogaus mintį, nors tiems pasakymams ir trūksta abiejų didžiųjų sakinio dalių —veiksnio ir tarinio. Ir čia, kaip ir § 4, abi tiedvi dali ir klausytojui ir skaitytojui labai lengva sumesti ir pačiam: prie žodžio „mieste“ čia aiškiai suprantame ir veiksnį ir tarinį, kad ir neišreikštu tam tikrais žodžiais — *aš važinėjau;* prie žodžio „pernai“ čia lengva suprasti, ir nepasakius, nutylėtasis veiksnys su tariniu — *jis išvažiavo*; prie žodžių „ne, ne dažnai“ taipo pat aišku, kad ir nepasakytas žodžiais, veiksnys su tariniu — *jis pyksta.*

Taigi yra pasakymų, kurie, kad ir neturi aiškių veiksnių ir tarinių, yra tikri gramatikos sakiniai.

§ 6. 1. Jau temsta. 2. Rytais švinta. 3. Žiemą šąla. 4. Atšalo. 5. Šalta. 6. Šilta. 7. Bus lietaus.

Čia turime kelius sakinius, kuriems trūksta veiksnių, ir — kas svarbjausia — tų trūkstamųjų veiksnių čia nė neprimesi, nors visa kiekvieno sakinio prasmė čia, kad ir neturi jie veiksnių, yra labai aiški. Yra sakoma: čia turime sakinių, kuriuose nėra aiškaus kalbamo *asmens* — aiškiai pasakyto veiksnio (veiksniui čia nėra *vardininko* lyties), nėra veiksnio, sučiuopjamai išvedamo iš pačių tarinių — *temsta, švinta, šąla, atšalo, šilta, bus lietaus.* Yra dar tiesiog sakoma: čia turime sakinių, kuriems trūksta aiškaus veiksnio, ir kelte iškelti tas veiksnys aikštėn — gramatikai yra visiškai negalima; tie sakiniai neturi **gramatikos veiksnio**.

Yra tatai **beasmeniai** sakiniai. Iš kalbamųjų sakinio dalių jie tarinius teturi, ir tie tariniai, patys vieni arba su visais kitais sakinio žodžiais, tiek daug sakiniuose taro, jog savimi gali atstoti jiems ir tuos veiksnius, kurių esame matę kituose sakiniuose.

Pavadinę šitos rųšies sakinius beasmeniais, tuos sakinius, kurie turi arba gali turėti aiškiai išreikštus arba tiktai suprantamus ir jaučiamus veiksnius, skirdami juos nuo beasmenių sakinių, — **asmeniniais** galime vadinti sakiniais.

§ 7. Tęn, kur nėra aiškaus veiksnio arba tarinio ir tiedvi dali nė iš kitur sumesti sakinyje negalima, — tęnai nėra nė gramatikos sakinio. Kad koks išsižiojėlis, priėjęs mus, pasakytų staiga, netikėtai, neklausiamas: „Ant stogo tupi“, tad jo pasakymas nebūtų dar gramatikos sakinys: jo pasakyme nebūtų aiškaus veiksnio—būtų neaišku, kas gi ant to stogo tupi? Čia to išsižiojėlio pasakymas, kad ir sudėtas iš trijų žodžių, sveikos minties mums neišreiškia: tam pasakymui, minties aiškumo atžvilgiu, toli gražu ligi tokių trumputėlių pasakymų, kaip — „jau temsta, palauk!“

Tokie, kaip šis išsižiojėlio, pasakymai reikia, žinoma, griežtai skirti nuo beasmenių (§ 6) ir tų asmeninių (§§ 4 ir 5) sakinių, kuriuose, kad ir nėra išreikštos vienos katros arba ir abiejų *didžiųjų* dalių, toji dalis arba tiedvi dali ir iš pačių pasakymų visiškai aišku.

§ 8. Sakiniuose, kaip jau galėjome pastebėti, yra ir kitų dalių, ne vien veiksnys ir tarinys. Bet veiksnys ir tarinys, reikšdamu, apie ką yra sakinyje kalbama ir kas apie tą kalbamąjį daiktą yra pasakoma, yra, ar šiaip ar taip, visų svarbjosios sakinio dalys. Ne be reikalo yra tad sakoma ir mūsų čia buvo jau netyčia pasakyta, jog veiksnys ir tarinys yra — **didžiosios sakinio dalys**. Kur tų dalių nėra, kur jų nė nenumanyti, tęnai nėra nė sakinio. Beasmeniuose sakiniuose (§ 6), kad ir nėra gramatikos veiksnio, jis betgi nujaučiamas iš paties pasakymo — jis, kaip yra sakoma, yra jau pačiame tarinyje ir kitose sakinio dalyse; tuose sakiniuose nėra tik aiškios tos dalies, kuriai dedame „gramatikos veiksnio“ vardą.

§ 9. 1. Svetimi kailiniai nešildo. Dk. 2. Juoda duona — ne badas. Dk. 3. Darbininko visada juodos pánagės. Sv. 4. Girtuokliui ir lašas yra brangus. Dk. 5. Kitais metais šituo metu jau esti suvežta rugiai. An. 6. Bitės tęnai turi skylelę sulįsti. Sv.

Čia yra surašyta 6 sakiniai. Visuose juose, be didžiųjų sakinio dalių, yra ir kitų žodžių, kurie vieni papildo, kiti kaip kitaip paraiško, pažymi didžiąsias sakinio dalis ir tokiuo būdu padaro visą sakinį dar pilnesnį, dar aiškesnį, suprantamesnį.

Pirmojo sakinio žodis „svetimi“ parodo, *kokie* kailiniai nešildo. Antrojo sakinio žodis „juoda“ pažymi, *kokia* duona ne badas. Žodžiu „darbininko“ (sak. 3) pažymime, *kieno* visada juodos panagės. Žodžiu „girtuokliui“ pasakome, *kam* yra brangus ir lašas. Žodžiais „šituo metu“ (sak. 5) norime pažymėti, *kuriuo metu* jau esti suvežta kitais metais rugiai.. Žodžiai: „kitais metais, tęnai, skylelę, sulįsti“ visi tą patį, kad ir ne vienaip, darbą sakinyje dirba.

Visos šitos sakinio dalys vienos, kaip sakėme, papildo, kitos kaip kitaip paraiško, pažymi didžiąsias sakinio dalis ir tokiuo būdu leidžia mums savo mintis reikšti daug pilniaus, aiškiaus, suprantamjaus. Jos yra **paraiškomosios** arba **antrininkės sakinio dalys:** jos, savimi padėdamos didžiosioms sakinių dalims, daro visą tų sakinių mintį — aiškesnę, vaizdesnę ir pilnesnę.

§ 10. Antrininkės sakinio dalys, kaip matėme (§ 9), ne visos vieno galo; jomis ne visomis, paraiškydami didžiąsias sakinio dalis, į vieną atsakome klausimą.

Sintaksė visas antrininkes sakinio dalis skirsto tam tikromis rųšimis; toms jų rųšims ir ypačių vardų ji, žinoma, suranda (žiūrėk §§ 11 — 13)

§ 11. 1. Mažas keras didį *vežimą* verčia. Žm. 2. Gera motė *vyrui kelią* rodo. Pr. 3. Gera prekė pati *save* giria. Dk. 4. Dabar ir žmonės *aukso* turės, ne vieni ponai. Sv. 5. Jis, vaikeli, nė *Dievo* nebijo. Sv. 6. Jis *savimi* veža *rugius*. Als. 7. Daug *vežimu* veža. Sv.

Papildiniai yra antrininkės sakinio dalys, kurios, papildydamos tarinio reikšmę, atsako į kelių linksnių (kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko) klausimus — *ko? kam? ką? kuo?* Pavyzdžiuose, kurie čia surašyti, visi sakinių papildiniai tam tikrai pažymėti — pabraukti.

Papildinio vietą atstoja kartais ir linksnio lytis su prielinksniu. Sakiniuose: „Buvau mieste su broliu; be galo nebus galo; padirbėk už mane" — žodžiai „su broliu, be galo, už mane" bus sakiniuose ne kas kita, kaip tik tų sakinių papildiniai. Tie papildiniai atsako čia klausiant: „*su kuo?.. be ko?.. už ką?..*"

§ 12. 1. *Pirkta* duona neskalsi. Dk. 2. *Juoda* duona — ne badas. Dk. 3. *Bendras* arklys visada liesas. Žm. 4. *Svetima* našta visuomet sunki. Dk. 5. *Mažas* kupstas *didelį* vežimą parverčia. Pr. 6. *Šitas* arklys dirbtas (juo turgun važiuoti nereiktų). Kp. 7. *Darbininko* visada juodos panagės. Sv. 7. *Lietuvjų* kalba tik lietuvjams, matyti, nesunki. Rt. 9. *Aukso* žiedą bernelis mergelei pirko. D. 10. Buvo *devyni* broliai ir sesuo Elenytė. Ps. 11. Onytė *dešimtus* metus jau eina. Rg. 12. Ar esi matęs *šimto metų* žmogų? Rt.

Visi pabrauktieji čia žodžiai pažymi — vieni sakinių papildinius, kiti sakinių veiksnius. Jie atsako į klausimus: *koks? kuris? katras? kieno? ko? keli (kiek)? kelintas?..*

Tie žodžiai yra taipo pat antrininkės sakinių dalys — vadinamieji **pažyminiai**.

§ 13. 1. *Į klaną puolęs* sausas nekelsi. Pr. 2. *Rytoj* važiuosim *miškan*. An. 3. Važiuok *dešinėn;* pasuk *kairėn*. Rt. 4. Ir *Prūsuose* yra lietuvjų. Sv. 5. *Vakar visą dieną* išbuvau *namie*. Sv. 6. Eik *tolyn*. Sv. 7. *Čia*, vaikeli, *visoje žemėje* badas *tada* buvo. Sv. 8. *Paskui, nuo Kauno ligi Vilniaus*, visi *drauge* važiavom. Žm. 9. *Seniaus* žmonės *iš Prūsų* nešdavo knygas. Sv. 10. Petras jau *Dievop* nuėjo. Lz. 11. Brolis *kunigop* išvažiavo. Lz. 12. *Vakar* buvau *kunigiep*. Lz. 13. Ir aš ketinu *nuo šios dienos* nebetinginiauti. Rt. 14. *Dabar išsijuosę* dirba *nuo ryto ligi vakaro*. Žm. 15. Toks jau jis ir *iš mažens* buvo. Sv. 16. Jau *trečia diena* lija. Sv. 17. *Sulig tuo jo pasakymu* visi sukilo rėkti. Žm. 18. *Sulig tais žodžiais* pamišo rietynės.

Žt. 19. *Kitais metais šituo metu* jau esti suvežta rugiai. An. 20. Ponas *dažnai ir juokuodamas* nudažo kailį. Rt. 21. *Dirbus* reik pasilsėti. Sv. 22. *Bevažiuojant* pradėjo lyti. Sv. 23. *Važiuodamas* kiškį *aną dieną* mačiau. Rt. 24. Ir ponai *kartais badu* miršta. Žv. 25. *Kartais* ir artojai perkas rugių *duonai*. Rt. 27. *Ne tam tikslui* jie *dabar* knygas rašo. Žm. 27. Žmonės *ne plėšyt* knygas rašo. Rt 28. Bitės *tęnai* turi skylelę, turi būt, *sulįsti*. Sv. 29. Šitas dalgis geras *rugiams kirsti*, Rg.; šita dalgė gera *rugiams pjauti*. Nr. 30. Nauja šluota *gražiai* šluoja. Rt 31. Jis *laukais* ėjo. Sv. 32. Eik *šiuo*. Als. 33. Jie buvo *trise* atėję. Sv. 34. Jau *dusyk* Jonas *sunkiai* sirgo. Sv. 35. Mūsų vaikai visi *tankiai* (greitai) kalba. Rt 36. Žiūrėk, kitas ir *juokais* įskaudina. Rg. 37. Važiuok *žingine*. Sv. 38. Jo arklys *šuoliais* bėga. Sv. 39. *Pirma* jis buvo *daug* mažesnis. Sv. 40. Ji man *trimis rubliais* kalta, skalna (skolinga). Stg. 41. Vienas obuolys *svarą* svėręs — tokie buvo obuoliai! Sv. 42. Šita kepurė *du rubliu* kaštuoja (moka). Sv. 43. *Taip* ėjom *varstą*, *tris varstus*. Rt. 44. Tu, broliuk, *labai* nuvargęs esi. Sv. 45. Jau *gangreit (beveik)* sotus (sotinas) buvo. Rt. 46. *Dabar* mes *dveja tiek* padirbsim. Rt. 47. Jis mokytas: *ir gulėdamas* moka rūkyti (*ir gulėdamas* paskaito)! Als. 48. Ligonis vis *viduriais* aimanavo Šl 49. Ji, sesele, *džiaugsmo liga* serga. Sv. 50. Tėvas buvo *savo reikalais* išvažiavęs į Telšius. Als. 51. Medžių šakos *obuoliais* lūžo. Kp. 52. Mat, *iš gerų dienų* jau ir dienas pamiršo! Rg 53. *Nuo tų gailių* man galvą ėmė sopėti. Kp. 54. Bernytis *del mergytės* skendo. D. 55. Jau ir vyrai pareina *šienavę*, *avižas pjovę*. Sv. 56. Ar tai ne dienos jaunam *nevedus!* D. 57. Vaikai bus *meškerioti* išvėžlioję. Sv. 58. *Vakarais* ir vištos eina *tūpti (tūptų)*. Rt. 59. Vyrai išėjo *žutų (žuvies bristu)*. Sl. 60. Kaimynas sakosi *čia kirvjo* atėjęs. Sv. 61. Vieni *kultų*, kiti *maltų* kelsite. Šl. Sn. 62. Ir *kasmetai* Anykščius *miško kuoptų* varė. An. Š.

Pabrauktieji šitos vietos žodžiai yra vadinamosios sakinio **aplinkybės** — jo **aplinkybiniai žodžiai**. Visos šitos antrininkės sakinio dalys reiškia *vietą*, *laiką*, *būdą*, *tikslą* (ir *siekimą*), *priežastį* — to darbo, kurį dirba sakinio veiksnys, arba to stovjo, kurį reiškia sakinio tarinys.

a) **Vietos aplinkybėmis** atsakome klausiami, *kame*, *kur*, *iš kur*, *ligi kur* — kas daroma, atsitinka, yra, vyksta.

Tokiomis aplinkybėmis čia bus šios antrininkės įrašytųjų sakinių dalys: *namie* (5), *Prūsuose* (4), *iš Prūsų* (9), *nuo Kauno ligi Vilniaus* (8), *čia, visoje žemėje* (7, 60)), *tęnai* (28), *kunigiep* (12), *į klaną* (1), *miškan* (2), *dešinėn*, *kairėn* (3), *tolyn* (6), *Dievop* (10), *kunigop* (11).

b) **Laiko aplinkybėmis** atsakome klausiami, *kada*, *kuriuo metu*, *kuriuo laiku*, *nuo kurio ir ligi kurio meto*, *sulig kuriuo metu*, *kaip ilgai* — kas daroma, atsitinka, esti.

Laiko aplinkybėmis čia bus šios antrininkės įrašytųjų sakinių dalys: *tada* (7), *rytoj* (2), *vakar* (5, 12), *kitais metais* (19), *šituo metu* (19), *anų dienų* (24), *dabar* (14, 26), *pirma* (39), *paskui* (8), *seniaus* (9), *nuo ryto ligi vakaro* (14), *iš mažens* (15), *vakarais* (58), *nuo šios dienos* (13), *sulig tuo jo pasakymu* (17), *sulig tais žodžiais* (18), *darbus* (21), *nevažiuojant* (22), *važiuodamas* (23), *šienavę, avižas pjovę* (55), *visą dieną* (5), *trečia diena* (16).

Čia pat priskiriama kartais ir prieveiksmjai *dar, jau, vis: vis* (48); „jis *vis* guli“: *jau* (15, 16, 34, 45, 52, 55); „*dar* ne metas rugiai pjauti“, Rt. Bet, tikrai sakant, tokie žodeliai vieni, kitų žodžių nepadedami, sakinio dalies dažniausiai nesudaro.

c) **Būdo aplinkybės** ne visos vieno galo: vienomis atsakome klausiami, *kaip, kuriuo* (keliu), *kuriuo būdu...*, antromis — *kiek, kiekuo, keliese, kiek kartų, kiek tolumo...*; taigi vienos yra **kokybinės**, antros—**kiekybinės** budo aplinkybės.

Antrininkės sakinių dalys: *gražiai* (30), *sunkiai* (34), *tankiai, greitai* (35), *juokais* (36), *laukais* (31), *drauge* (8), *žingine* (37), *šuoliais* (38), *ir juokuodamas* (20), *ir gulėdamas* (47), *išsižioję* (14), *šiuo* (32), — bus kokybinės būdo aplinkybės.

Antrininkės sakinių dalys: *trise* (33), *dusyk* (34), *kartais* (24, 25), *dažnai* (20), *kasmetai* (62), *daug* (39), *trimis rubliais* (40), *du rubliu* (42), *dveja tiek* (46), *svarą* (41), *varstą, tris varstus* (43), *labai* (44), *gangreit, beveik* (45) — bus kiekybinės būdo aplinkybės.

d) **Tikslo aplinkybės** taipo pat ne visos vienodos: vienos rodo, *kam, kuriam tikslui* kas daroma, tinka: sakinyje jos yra tikrosios **tikslo** aplinkybės; antromis rodome, *ko, kurių galų* kas eina, vyksta, siekia; yra tai, tikrai sakant, jau nebe tikslo, bet **siekties**, arba **siekimo**, aplinkybės.

Sakinių dalys: *duonai* (25), *ne tam tikslui* (26), *ne plėšyt* (27), *sulįsti* (28), *rugiams kirsti, rugiams pjauti* (29) — bus tikrosios tikslo aplinkybės.

Sakinių dalys: *meškerioti* (57), *tūpti, tūptų* (58), *žūtų, žuvies bristų* (59), *kirvjo* (60), *kultų, maltų* (61), *miško kuoptų* (62)—bus siekiamosios aplinkybės.

e) **Priežasties aplinkybės** rodo veiksmo arba stovjo priežastį; jomis atsakome klausiami, *kodel — del ko, iš ko, nuo ko, kuo* kas daroma, randas, įvyksta, yra.

Sakinių antrininkės dalys: *badu* (24), *džiaugsmo liga* (49), *viduriais* (48), *obuoliais* (51), *iš gerų dienų* (52), *nuo tų gailių* (53), *savo reikalais* (50), *del mergytės* (54), *puolęs* (1), *nevedus* (56). — bus priežasties aplinkybės.

§ 14. 1. Tu, *tėve*, būk ir supūk... Sln. 2. Čia, *vaikeli*, visoje žemėje badas tada buvo. Sv. 3. Ji, *sesele*, džiaugsmo liga serga. Sv. 4. Tylėk, *varle!* klausyk, ką dėdė sako. Kp.

Sakinyje, be sakinio dalių (§§ 3 — 13), esti kartais dar vienas išsiskyrėlis, apie kurį čia turim taipo pat paminėti. Yra tatai —**kreipinys**, arba **šauksnys**.

Šios vietos žodžiai: *tėve*, *vaikeli*, *sesele*, *varle*—bus kreipiniai, arba šauksniai.

Kreipiniu pasakome, kreipdamies į kurį daiktą, jo vardą arba kitą kurį žodį, tam vardui atstoti.

Kreipiniu į klausimą neatsakome; pats jis išskiriamas iš sakinio dalių — jis nėra sakinio dalis.

Prie šauksmininko, jo reikšmei sustiprinti arba ir jam pačiam atstoti, gali būti ir įvairių jausmažodžių, kaip antai: *o*, *ai*, *oi*, *ei*... Apie šauksmininką, kuris kalboje kreipiniui, arba šauksniui, tėra vartojamas, kalbama bus skyrium, ilgėliaus. Tęnai ir pavyzdžių tam linksniui bus duota nemaža.

§ 15. Viena sakinio dalis, kaip matėme, yra išreiškiama vienu arba keliais žodžiais. **Kelius** žodžius **viena** sakinio dalimi vadiname tik tuomet, kada visais jais atsakome į vieną klausimą. Taip antai, sakinyje: „Vakar *visą dieną* išbuvau namie“ abu žodžiu „visą dieną“ viena teeina sakinio dalimi, nes abu juodu drauge ir į vieną klausimą *(kaip ilgai?)* teatsako. Del tos pačios priežasties ir žodžiai „nuo šios dienos“ (sakinyje: „ir aš ketinu *nuo šios dienos* nebetinginiauti“) viena tėra sakinio dalis: ir tais žodžiais į vieną klausimą (*nuo kurio meto? nuo kada?*) tėr atsakoma.

§ 16. Į sakinio dalis nagrinėtojai gali kartais ir ne vienodai visi pažiūrėti.

Sakinys: „Sulig tuo jo pasakymu visi sukilo rėkti“ galima nagrinėti šiaip: „visi“ bus veiksnys (*kas* sukilo rėkti?), „sukilo rėkti“—tarinys (*ką* visi *padarė*, *ėmė daryti*?), „sulig tuo jo pasakymu“—laiko aplinkybė (*kada*, *kuomet*, *sulig kuriuo metu* sukilo visi rėkti?). Bet sintaksės reikalui gerai tiktų ir šioks to sakinio nagrinėjimas: „visi“ yra veiksnys (*kas* sukilo?), „sukilo“—tarinys (*ką* visi *padarė?*), „rėkti“—siekiamoji aplinkybė (*ko* visi sukilo?), „sulig pasakymu“—laiko aplinkybė (*sulig kuo*, *kada?...)*, „tuo“—pažyminys aplinkybei „sulig pasakymu“ (sulig *kuriuo* pasakymu sukilo?...), „jo“—(antras) pažyminys aplinkybei „sulig pasakymu“ (sulig *kieno* pasakymu sukilo visi rėkti?). Sakinio žodžius: „žalių rūtų vainikėlį“ pasakyme: „Pynė (mergužėlė) žalių rūtų vainikėlį“ galėtume taip išnagrinėti: „vainikėlį“—papildinys (*ką* pynė mergužėlė?), „ru-

tų"—pažyminys papildiniui „vainikėlį" (*ko* vainikėlį, *kokį* vainikėlį ji pynė?), „žalių"—pažyminys pažyminiui „rūtų" (*kokių* rūtų vainikėlį ji pynė?). Bet sakinio žodžius „žalių rūtų" galėtume čia ir per vieną papildinio („vainikėlį") pažyminį imti, atsakydami abiem tais žodžiais į vieną klausimą—„*kokį* vainikėlį pynė merguželė?" Toks pat pažymėjimas derėtų ir dainos žodžiams „žaliųjų rūtelių" —sakinyje: „Segė (mergelė) vainikėlį žaliųjų rūtelių", nors to sakinio žodžiai „žaliųjų rūtelių", tikrai sakant, geriaus *vienam* pažyminiui tetiktų pažymėti: klausdami—„*kokį* segė mergelė vainikėlį?" —gautume iš dainininkės, rodos, tiesiog atsakyą—„žaliųjų rūtelių".

Pagaliaus, aiškumo reikalui, paimkime dar vieną pavyzdį—„Viskas *velniop* nuėjo". Vienoje gramatikoje pabrauktajam sakinio žodžiui („velniop") radome *vietos* aplinkybės vardą duotą: gramatikos rašytojas ėmė tą žodį tęnai skyrium, laikydamas per sakinio tarinį vieną te žodį—„nuėjo". Taip darydamas pasielgė jis, rasit, ir ne visai atsargiai: abu žodžiu „velniop nuėjo"—galėjo juk toje vietoje ir vienu tariniu imti. Kad taip į tuodu žodžiu būtų žiūrėjęs, atsargiaus ir, man rodos, taisyklingiaus būtų pasielgęs: abu juodu atsako vien klausiant: „Kas *viskam* (veiksniui) atsitiko, kas *apie viską* pasakyta?" Tariniui vieno žodžio „nuėjo" čia yra, tarytum, mažoka; antra vertus, žodis „velniop" vietos aplinkybei, klausiant: „*kur* nuėjo?" čia ne labjausiai ir tinka; be to, žodis „velniop" čia, kas yra svarbjausia, rište surištas su žodžiu „nuėjo", ir abu tuodu žodžiu („nuėjo velniop") gauna šitame sakinyje dabar vieno veiksmažodžio „žuvo", „žlugo" arba „prapuolė" reikšmę. Kitados, senų-senobėje, žodį „velniop" minėtajame pasakyme žmonės ir kitaip galėdavo suprasti.

§ 17. Žodį „juokuodamas" sakinyje: „Ponas dažnai *ir juokuodamas* nudažo kailį" mes palaikėme per būdo aplinkybę (§ 13, c). Į tą sakinio dalį pažiūrėjome tęnai tomis pačiomis akimis, kuriomis žiūrime į žodį „juokais", randamą sakinyje: „Kitas *ir juokais* įskaudina". Bet sakinio nagrinėtojas nesuklystų, imdamas minėtajame sakinyje žodį „juokuodamas" ir per laiko aplinkybę, suprazdamas jį ta reikšme, kuria suprantamas pasakymas „kada juokuoja" (sakinyje: „Ponas dažnai kailį nudažo ir tuomet, *kada juokuoja*"). Tą pat galėtume pasakyti ir apie sakinio dalį „ir gulėdam —sakinyje: „Jis ir gulėdamas paskaito" (§ 13, c): čia sakinio dalį „ir gulėdamas" galime suprasti taipo pat dvejaip—„ir gulomis" arba „ir tuomet, kada guli".

Šitais keliais žodžiais, nesileizdami į gilumas, norėjome tik pažymėti, jog sakinys nagrinėti tai—„ne ropė graužti" ir „ne šiupinys šutinti!" Darbas taip sklandžiai,—vienos rankos mosčiojimu

ir balso leidimu,—čia neina. Pačiam sakinio nagrinėtojui reikia visuomet akylam ir atsargiam būti: tikroji sakinio dalies reikšmė matyti kartais tiktai iš visų kitų mažmožių, pačiame sakinyje tam tikrais žodžiais nė neišreikštų. Todel mokytojui, kurs su savo mokiniais nagrinėja dalimis sakinį, reikia pačiam ne tiktai akylam, bet ir atlaidžiam būti ir su bet mokiniu į smulkmenas perdaug, ar šiaip ar taip, nenuklimpti.

§ 18. Nesileidžiant perdaug į smulkmenas (§ 17), reikia čia betgi dar šis-tas pažymėti:

a) Reikia mokėti skirti tarinys nuo pažyminio. Sakinyje: „Jo žiedas *aukso*“ žodis „aukso“ yra tarinys; čia juo pasakoma, kas yra taroma apie sakinio veiksnį (kito tarinio čia nėra). Tuo tarpu tas pats žodis sakinyje: „*Aukso* žiedą bernelis mergelei pirko“ yra tiktai papildinio („žiedą“) pažyminys; čia tarinys yra ir be „aukso“ (tarinys čia—veiksmažodis „pirko“); čia žodžiu „aukso“ pažymime tiktai, *kokį*, *ko* žiedą bernelis mergelei pirko.

b) Abi tiedvi sakinio dali—pažyminys ir tarinys—reikia mokėti skirti ir nuo papildinio. Tą pat žodį „aukso“ sakinyje: „Ir žmonės dabar *aukso* turės“ savo laiku (§ 11) per sakinio papildinį ėmėme, ir elgėmės, taip darydami, visai taisyklingai, nes tame sakinyje žodis „aukso“, atsakomas į klausimą: „*ko* turės žmonės?“, papildo vien tarinio „turės“ reikšmę.

c) Kitų sakinio dalių įvairybių čia neliečiame. Jau ir iš šitų dviejų pažymėjimų (a, b) aišku, jog tas pats žodis gali eiti įvairia sakinio dalimi: sakinys nelygu sakiniui; čia visa pareina iš to, ką kuris žodis sakiniui paraiško, kitaip sakant—vien iš tų klausiamųjų žodžių, į kuriuos atsako sakinio dalis.

§ 19. a) Kalbant su žmonėmis, dažnai tenka labai netikslių atsakymų iš jų girdėti. Taip antai, paklausus: „Kame sveikas buvai?“, žmonės kartais atsako: „*Šieno pjautų*“, „*pašaro* arkliams *parvežti*“. Trakų apskrityje, kur plačiai vartojamas žodis „dausos“, vieną kartą, paklausus: „Kame gi, kur gi yra tos „*dausos?*“, žmogus at-[illegible]ė tiktai: „Tynai visadu (tęnai visada) šilta“.

Taip savotiškai atsakydami žmonės pasirodo tiktai mėgstą vienu atsakymu trumpai, bet daug pasakyti. Minėtaisiais atsakymais buvo, tarytum, norima klausėjui pasakyti: a) „Buvau išėjęs (išvažiavęs) laukan (pievon) šieno pjautų, buvau išvažiavęs į laukus pašaro arkliams parsivežti“ ir b) „Dausos bus tęnai, kur visada šilta“.

Minėtieji žmonių atsakymai yra netikslūs, bet jie labai įsidėmėtini, aiškūs, geri, kad ir gramatikai, sakinio dalims nagrinėti, ne visiškai tinka.

b) Antra vertus, žmonėse tenka išgirsti ir labai tikslių pasakymų, tokių pasakymų, kokių ir rašomoje kalboje ne visur pilna. Žemaičiai moka pasakyti ir dažnai pasako: „*Kame* buvai ir *kur* važiuoji?"—griežtai skirdami čia žodį „kame" nuo „kur". Bet tie patys tikslieji žemaičiai ir visi augštaičiai labai dažnai neskiria klausimų: „*kam? ko? kodel?*", imdami visus juos per vieną. Paklausus: „*Kam* tu čia darai?", žmogus atsako dažnai: „Kad aš nežinojau...." Žmogus, paklaustas: „*Ko* tu buvai išvažiavęs į Kauną?", gali ir taip atsakyti: „Kad brolis be galo prašė, meldė". Tokie atsakymai sintaksės mokslui, sakinio dalims nagrinėti, žinoma, visiškai netinka.

Ieškodami sintaksės akimis sakinio dalių ir nagrinėdami tomis dalimis sakinį, čia steigsimės tikslūs būti ir todel prireikus griežtai skirsime nuo vienas-kito klausimus: *kur? kame? kam? ko? kodel?* Tie klausimai—einamajai (siekiamajai) vietai, esamajai vietai, tikslui, siekimui ir priežasčiai—reikėtų stengties, žinoma, skirti, kur reikiant, ir mokykloje, dirbant su mokiniais.

Žemaičiai tuos klausimus, kaip sakėme, dažniausiai skiria, bet ir jų kalboje klausimas „kur?" yra pasakomas kartais ir laukiant atsakant į klausimą: „kame?" Augštaičiai čia tenkinasi paprasčiausiai vienu klausimu: „kur?"; tas klausiamasis žodis atstoja jiems ir žodį: „kame?" Jie klausia: „*Kur* buvai? *kur* važiuoji?" ir atsako: „Mieste, miške... buvau, miestan, miškan... į miestą, į mišką... važiuoju". Prūsų lietuvjai (augštaičiai ir Klaipėdiškiai žemaičiai) klausia dažniausiai: „Kur buvai? kur važiuoji?" ir atsako: „Mieste, miške... buvau, į miestą, į girią (į mišką)... važiuoju". Bet jų kalboje, kaip matysime toliaus, tenka girdėti jau ir taip į tuodu klausimu atsakant: „Buvau *į miestą, į girią*..., važiuoju į miestą, į girią...". Klausimus: „kam (kuriam tikslui)? ko (kurio galo, kurių galų)? kodel?" žmonės patys visur gražiausiai skiria, tik kalbėdami nesirūpina tiksliai jais naudoties: klausiami apie darbo tikslą, jie atsakydami dažnai darbo priežastį tenurodo, arba, klausdami kartais apie darbo priežastį, tą savo klausimą patys, tarytum, tikslo pasiteiravimu paverčia...

Sakinio dalių sudėtis ir įvairybės.

§ 20. a) Sakinio veiksniu eina dažniausiai daiktavardžio vardininkas; bet juo gali eiti ir kiekvienos kitos linksniuojamosios kalbos dalies vardininko lytis.

1. *Varnos* groja, Pr. Ds.; *vilkai* groja (kaukia). Ds. 2. *Šonas* šįla, *šonas* šąla, *galva* džiūsta, *kojos* pūsta (durys). Rt. 3. Bene jam *darbas* rūpi? Sv. Žm. 4. Ne *aš* darbą dirbau, ne *aš* ir pelną už jį imsiu. Sv. 5. Ein *gaunąs*, ein *negaunąs*. Sin. 6. *Sotus* alkano neužjaučia. Rt 7. Žiūrėk, *plikas* su gauruotu pešasi. Žm. 8. Taisos, kaip *senas* jauną vesti. Pr. 9. Kenčia *kaltas*, kenčia *nekaltas*. Žt. 10. Iš čion jau plusta *visa gera*. Dkš. 11. *Dvilinka* netrūksta. Pr. 12. *Pikta* gal įvykti. Žm. 13. Iš sena gimsta *jauna*. Kp 14. *Penki* ir *keturi* bus devyni. 15. *Du* bėga, *du* gena, *du* spokso, *du* rogso, *du* kiokso, *vienuoliktasis* pliekia (jautis...). Kv. 16. *Du* žinda, *trečiasis* vypso. Dk. 17. Iš tų pačių *šventieji*, iš pačių *prakeiktieji*. Sln. 18. Kol *riebusis* sulys, tai *liesasis* nusprogs (padvės). Sln.

b) Be to, veiksniu gali eiti veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas ir kiekvienas kitas žodis arba ir kiekvienas ištisas sakinys, atstojąs linksniuojamojo žodžio vardininką—gramatikos sakinio veiksnį.

1. Kam bus malonu *vargti*! Žm. 2. Bene jam *dirbti* čia rūpi! Žm. Sv. 3. *Dirbti*, Jonuk, žmogui sveika; taip ilgai *tįsoti* nesveika. Sv. 4. Gera čia mums *būti*. Šrv. 5a. Kas bus rytoj?— 5b. Rytoj bus į girią *važiuoti*. Sv. 6. Veiku *pagadinti*, bet neveiku *pataisyti*. Dk. 7. Tas tavo „*rytoj*" man, sūneli, labai nepatinka (pasakyta sūneliui, žadėjusiam „rytoj" visus darbus dirbti). Sv. 8. „*Be*" yra prielinksnis. R. 9. „Mįslių tėvas klane guli" yra tokia mūsų mąslė (mįslė). Rt. 10. „Siūliama (siūloma) prakė (prekė) nebrangu" tai tik—priežodis toks*). Sl. 11. Nelygu *stiegti*, nelygu *dengti*. Vel.

c) Veiksnį sudaro dažnai ir linksniuojamojo žodžio vardininkas, suvestas su nepasakomuoju veiksmažodžio reiškimu. Yra tatai suvestinis veiksnys: čia suvedama, tarytum, du veiksniu—linksniuojamojo žodžio vardininkas (a) ir veiksmažodžio nepasakomasis reiškimas (b).

1. *Alus gerti* nesveika. Sv. 2. *Šulinys kasti* nelengva. Rt. 3. *Musios priveikti* labai vargu. Vs. 4. Man atsitiko vakar geras *arklys pirkti*. Žm. 5. *Šiupinys šutinti* ir tau, tur būt, nesunku. Sv. 6. Tiktai *ropės graužti* labai lengva. Rt 7. Metas jau bus ir *rugiai pjauti*. Kp. 8. Jau metas bus ir *avižos sėti*. Rt.

*) Žodis „prakė" Salose šitame priežody tebuvo išlikęs: jo reikšmė žmonėms skyrium, be to priežodžio, nesenai buvo nesuprantama.

9. *Avižos* ilgai *pjauti* nusibosta. Rt. 10. Kur jis beganys, jam rūpi jau *šienas pjauti.* Rt. 11. Ir tau rūpi *miežiai pjauti.* Tels. 12. Man jau rūpi *avižos pjauti.* Sv. 13. Jiems nerūpėjo *rytelis kelti*, bėri *žirgeliai šerti;* jiems terūpėjo *pentinai šveisti*, į jaunimėlius eiti; joms nerūpėjo *rytelis kelti*, sunkūs *darbeliai dirbti;* joms terūpėjo *rūtelės skinti ir vainikėliai pinti*, Sln. d.; nei jai rūpėjo *rytelis kelti* stangių drobelių austi...; nei jam rūpėjo *rytelis kelti*, bėri *žirgeliai šerti*... Gd. d. 14. *Darbas dirbti* tau dabar neberūpi. Žt. 15. Jam teko *mėšlas vežti.* Sv. 16. Man teko ir mergauti ir *tinginys vyras gauti.* Ol. 17a. Kas gi man beliks? — 17b. Tau, žinoma, *ropės* beliks *graužti!* Rt. 18. Ar tau, sūnelėli, *mergelės vilioti?* D. 19. Reikės pradėt *šienas pjauti.* Sv. 20. Mums *tatai tikėti* labai privalu yra. Rr. 21. Ar nesunku žals (žalias) *šienelis* tau *grėbti?* Sln. Gd. d.

§ 21. Gramatikos tariniu gali eiti veiksmažodžio lytis—viena (a) arba ir drauge su linksniuojamąja kalbos dalimi (b).

a) Veiksmažodžio lytis—viena, be linksniuojamojo žodžio,—daro **grynąjį** tarinį; tokį tarinį dažnai padaro ir vienas jausmažodis.

1, Du *bėga*, du *veja*, šeši šimtai *švilpja* (arklys). Pn 2 *Guli* vilkas—*džiūsta* vilkas, *bėga* vilkas—*tunka* vilkas, Pr.; *bėga* vilkas—*tunka* vilkas, *stovi* vilkas—*lysta* vilkas. Dk. 3. Du kartu *gimsta*, vieną kartą *miršta* (paukštis). Rt. 4. Bėda kojas *taiso.* Pr. 5. Mažas kupstas didelį vežimą *parverčia.* Pr. 6. Jis Alytuj *esti* (gyvena) Tr. 7. Kad *atsikeltų*, dangų *paremtų;* kad *prašnekėtų*, daug *pasakytų;* kad rankas *turėtų*, vagį *pagautų* (kelias). Sv. 8. Tu, tėve, *būk* ir *supūk!* pats aš *eisiu* saulaitės pasižiūrėt ir našlaičių papenėt. Sln. 9. *Saugais* (saugokis)! Ds. 10. *Klausai* (klausyk)! Pn. 11 *Teguḷie*, *teguly.* Sv. Rt. 12. Aš per tą koją *pokšt*, ta kojelė *triokšt* ir *nulūžo.* Ps. 13. Aš tavo kepurę *švilpt!* Žt.

b) Veiksmažodžio lytis su linksniuojamuoju žodžiu **sudurtinį** sudaro tarinį.

Linksniuojamoji tokio tarinio dalis vadinasi dar **vardinė tarinio dalis**; pati gi veiksmažodžio lytis, tai tarinio daliai jungti su veiksniu, yra to tarinio **jungtis**.

1. Sėsk, *būsi svečias.* Sv. 2. Ar jis *buvo* kam *tikęs?* Sv. 3. Mėšlai vakar *liko nekapstyti.* Žt. 4. Dar ir ratukai *tebėra mėšlinuoti.* Žt. 5. Antroji rankelė dar *nepabučiuota tebėra.* Žt. 6. Juk aš *esu* ne iš kelmo *išspirta.* Val. 7. Girtuokliui ir lašas *yra brangus.* Dk. 8. Kad *tokios* visos *būtų*, kaip tu, senai klebonija *tuščia būtų beskambanti.* Žt. 9. Tas arklys *buvo kietų nasrų:* ji *trumpų akių buvo.* Sv. 10. Ir tas *buvo* tęnai *su kepure* (kepurėtas), *su batais* (batuotas); visi tie kazokai *baltomis kepurėmis buvo.* Als. 11. Gumbas dar *raudonesnis* ir *stambesnio veido išrodė.* Žt. 12. Tu dabar *nesenas išrodai.* Sv. 13. Arklys vėl *žmogus atvirto.* Užl. 14. Pati *egle tapo.* An. Š. 15. Kartais ir vilkai *lapėmis išvir-*

sta. Rt. 16. Mažas grūdelis didžiu *medžiu užauga.* Pr. 17. Skynimas *baigia mišku augti.* Ds. 18. Jo sūnus vienas *račium*, antras *vagim mokos.* Kp. 19. Ir jo sūnus *kunigu mokos.* R. 20. Kitų teisybes ir *pasakomis eina.* Šl. 21. Vaikai *yr baudžiamuoju* (vaikai auklėjant reikia bausti). Als. 22. *Kieno buvo* tas arklys? — Tas arklys *buvo* tuokart *mano.* Sv. 23. *Kam bus* lašiniai?—Lašiniai *bus*, žinoma, *čigonui.* Sv. 24. Jis *buvo* tęnai *per berną.* Rg. 25. Vokiečiai lietuvninką (lietuvį) *per drimelį, per nieką laiko.* Dn. 26. Ir *pavertė* žmogų *par beprotį.* Nr. 27. Jie mane *nieku verčia*, Dievą *nieku laiko.* Pr. Dn. 28. Visi tave *kaltu išranda.* Pr. 29. Viens taria—perdrąsus, o kits jį *lėtą vadina.* Dn. 30. (Selmas nori, kad jo vaikeliai) vargus šio amžio sau *lengvus padarytų.* Dn. 31. *Lygius* juos mūms *padarei.* Šrv. 32. Kiti jį *šventą turėjo.* Stg. 33. *Užaugink* jį (vaiką) *panašų* į šitą. Rg. 34. Ir *atnešė gyvą* tą žvėrelį. Sv. 35. Jis *juoku nuleidžia* tavo barnį. Pr. 36. Vieną savo sūnų *vargonininku* tėvas *išleidė* (išmokydino). Pn. 37. Jį *liudininku pašaukė.* Pr. 38. Jį *paveikslu imkis.* Pr. 39. *Pasėjau pipirais, išdygo skatikais* (plg. „*paverčiau* pipirais, *išvirto* skatikais"), *pražydo marčioms, iškaršo mergoms* (grikai). Pr.

Čia žodžiai: *esu* (6), *yra, yr* (7, 21), *tebėra* (4, 5), *būsi, bus* (1, 23), *buvo* (2, 9. 10, 22, 24). *būtų* (8), *liko* (3), *išrodė* (11), *išrodai* (12), *atvirto* (13), *tapo* (14), *išvirsta* (15), *užauga* (16), *baigia augti* (17), *mokos* (18, 19), *eina* (20), *laiko* (25, 27), *pavertė, verčia* (26, 27), *išranda* (28), *vadina* (29), *padarytų, padarei* (30, 31), *turėjo* (32), *užaugink, atnešė* (33, 34), *nuleidžia, išleidė* (35, 36), *pašaukė* (37), *imkis* (38), *pasėjau, išdygo, pražydo, iškaršo* (39)—yra tarinių jungtys. Žodžiai: *svečias* (1), *tikęs* (2), *nekapstyti* (3), *mėšlinuoti* (4), *nepabučiuota* (5), *išspirta* (6), *brangus* (7), *tokios, tuščia beskambanti* (8), *nesenas* (12), (dar) *raudonesnis* ir *stambesnio veido* (11), *kietų nasrų, trumpų akių* (9), *su kepure, su batais, baltomis kepurėmis* (10), *žmogus* (13), *eglė* (14), *lapėmis* (15), *medžiu* (16), *mišku* (17), *račium, vagim* (18), *kunigu* (19), *pasakomis* (20), *baudžiamuoju* (21), *kieno, mano* (22), *kam, čigonui* (23), *per berną* (24), *per drimelį, per nieką* (25), *par beprotį* (26), *nieku* (27), *kaltu* (28), *lėtą* (29), *lengvus* (30), *lygius* (31), *šventą* (32), *panašų* (33), *gyvą* (34), *juoku, vargonininku* (35, 36), *liudininku* (37), *paveikslu* (38), *pipirais, skatikais, marčioms, mergoms* (39)—yra vardinės arba linksniuojamosios tarinių dalys.

c) Tarinių jungtys ir vardinės dalys gali labai įvairios būti. Tam dalykui juoba iškelti aikštėn, duodame dar pluoštą pavyzdžių:

1a. Mėšlas *bus varvąs—bus* arkliams *sunku.* Žt. 1b. To žmogaus *buvo* kumelė *kumelinga* ir karvė *turėsianti.* Žt 2. Jis *sakosi* daug *žinąs; nesisakyk* čia *buvusi* (moteriškei pasakyta). Žm. Sv. Rt. 3. *Dingojaus neperjosiąs* per žalią girelę. Pr. 4. *Ginasi neturįs.* Žt. 5. Senelė *gyniojos nemirsianti.* Žt. 6. Kalpokas *viliasi gausiąs* daug pinigų. Žt 7. Visi *tikisi* gerai *parduosią.* Žt. 8. Ji *tarės* daug

žinanti. Žm. 9. Jis *tariasi* gerai *darąs.* Šrv. 10. Antanas *sakės esąs* tęnai visų *mylimas.* Žm. 11 Boba *kratėsi (sakėsi) nebegersianti.* Žt. 12. *Atsiminiau turįs* jo adresą. Žt. 13. Ar *atsimeni vilkęs* mane par liptą (lieptą)? Žt. 14. Jis prieš mane *slėpės turįs* pinigų. Žt. 15. Aš *būsiuos* nieko *neįmanąs*, valgau ir į juos žiūriu. Žt. 16. *Būkis nejuntanti.* Žt 17. Tu nė pati *nesižinai ką daranti.* Žm. Sv. Rt. 18. Dabar aš ir pats *mataus* nieko *nelaimėsiąs, nepešiąs.* Žm. 19. Jis *rodės* tikrą teisybę *sakąs.* Var. 20. (Erodas) *tikėjosi regėsiąs* ženklą. Rr. 21. Senis *matos galios nebturįs.* Dk. p. 22. Senelė *kratėsi negalinti gerti.* Žt. 23. Žinoma jo malda! pamatė kokią knygelę—*nedovanos nenupirkęs.* Žt. 24. *Ne laukis* (nesilauk) *prašomas meldžiamas.* Rr. 25. Svečias neina namo — *nori pavaišininamas* (nori, kad čia jį šeimininkė pavaišintų). Kv. 26. Ar čia *pavežamas lauki* (ar lauki, kad tave kas pavežtų, pavėžėtų, ar čia ko tave pavežant lauki)? Žm. 27. Katė šlaistos — *nori paglostoma.* Kv. 28. Be *nenori paskaitomas* (ar nenori, kad tau kas paskaitytų)? Als. 29. Senele, be *nenori paskaitoma?* Žt. 30. Ar *nori pakrikštijamas?* Žm. 31. Vaikis (bernas) *nalaukas* (nesilaukia) *vaksijamas.* Als. 32. Ko gi *belauki nedavęs?* Žt. 33. Piemuo *neduodas* (nesiduoda) *mušamas.* Žm. 34. Kam *prašais varomas* (kam prašais, kad tave kiti varytų)? Žt. 35. *Papras* jautelis *vedamas*, kumelys *jojamas.* Žt. 36. Šuo ir *kariamas papranta*, o aš — *barama nepaprasiu!* Rg. 37. Jis *bijo vadinamas* bepročiu (bijo, kad neimtų kas bepročiu jo vadinti). Žt.

d) Sudurtiniai tariniai lietuvių kalboje susidaro dažnai ir be jungties—iš vieno linksniuojamojo žodžio arba vien iš linksniuojamųjų žodžių. Jungtis tokiuose sakiniuose, kad ir išleidžiama, bet visur ji nuomanu, beveik visur ji gali ir aikštėn iškilti.

Be tų šios rųšies tarinio pavyzdžių, kurie čia buvo jau įvairiose vietose duoti, įrašome dar kelias dešimtis:

1. Molis mūsų visų *brolis.* Dk. 2. Žiemą *brolis*, vasarą *molis* (krosnis). Sv. 3. Pinigai *galvažudžiai.* Pr 4. Prievarta gera *žmona.* Pr. 5. Močios mušimas—sviestu *tepimas.* Ds. 6. Motynos dūžis—sviesto *gniūžis.* Žt. 7. Nakties darbai—dienos *juokai.* Žt. 8. Širdis *ne ragelis.* Dk. 9. Liga *ne sesuo.* Pr. 10. Ponas *ne brolis.* Dk. 11. Juoda duona—*ne badas.* Dk. Sv. 12. Kultuvė *ne verpėja nei audėja.* Pr. 13. Čia uogos *sveikos* (nesutraiškytos). Tr. 14. Naminė druska *nesūri.* Žt. 15. Gyriaus puodas *netaukuotas.* Žt. 16. Šita pieva *pagani* (žolės yra...). Ds. 17. *Ala* žemė, neaugs miežiai. An. 18. Bobutė da *nuojėgi* (dar nujėgia, tebenuvokia, tebenutuokia). Kp. 19. Keliamos karvės *bloga* varškė. Dk. 20. Kieno burna *karti*, tam ir medus *nesaldus.* Pr. 21. *Koks* stogas, *toks* lašas; *koks* darbas, *tokia* alga; *koksai (koks)* paukštis, *toksai (toks)* ir lizdas; *kokia* obelis, *tokie* ir obuoliai; *koks* klausims, *toks* ir atsakyms. Pr. 22. *Kokia* šalis, *toks* ir inprotis. Dk. 23. *Koks* tu *geras! kokie* jūs *geri!* Sv. 24. Žiūrėk, *koks* aš *geras!* žiūrėkit, *kokie* mes *geri!* Sv. 25. *Koks* aš tau *tamsta? koks* aš tau *tu?* Ds. 26. Kur sesutės *nuvažiuota*—rūtelės *barstytos*, šale kelio

vieškelėlio jaunimėlio *šokta*. Ds. 27. Čia *pavaizdu* (gražu veizdėti, gražus reginys). Žt. 28. Argi visi jūs *tokie nususę?* Sv. 29. Tekiniai dar visiškai *pamanomi*. Žt. 30. Dievai jo *nematę!* Sln. 31. Jų arkliai *ilgu garšvų, greiti*. Rt. 32. Čia daug nė nenorėk: šitas žmogelis pats *mažo turto*. Als. 33. Ar tai tie, kur taip *šviesiais švarkais*, bus iš kitur atvažiavę? Als. 34. Visi jie *vieno galo* (vienodi...). Kp. 35. *Ko meto* ligonis, ar eina sveikyn? Nr

Šitiems pavyzdžiams trūksta jungties—*yr*, *yra*, *esti*, *esu*, *esi*, *esam*, *esat*: čia visur išleistos esamojo laiko sakomojo reiškimo lytys, kurios padaromos iš vartojamo padedamojo veiksmažodžio reikšme žodžio—*būti*. Tos jungties čia kad ir trūksta, bet ji, ir nepasakyta, yra visur aiški, ji nuomanu ir, prireikus sakytojui, gali beveik visada ir aikštėn iškilti.

e) Mūsų kalboje, kaip jau galėjom pastebėti, nereta išgirsti ir tokių, labai plačiai žinomų, sakinių:

1. Jau namai *matyti*. Žm. Sv. Rt. 2. Kas *girdėti* (girdėties), kas tęn *begirdėti?* 3. Stambūs (rupūs) daiktai ir ištolo *matyti* (matyties). Žm. Sv. Rt. 4. Ar tai jums žmonių kraujas *lakti?* Žt. 5. Bepigu kiaulei: nei burna *prausti*, nei kojos *auti*, nei poteriai *kalbėti*. Žg. 6. Pro langą visoki balsai *buvo girdėti*. Žt. 7. *Buvo austi* vienas galelis. Žt 8. *Nusispjauti* tik tokia nauda, ne *vogti*. Žt. 9. Man žygiai, man pusrytis, o jūs *miegoti*, kaip kiaulės! Žt. 10. Ir dobilai *yra vežti*. Žt. 11. Rytoj *bus mušti* sviestas. Žt. 12. Plonas drobelaites aš raižau: *bus duoti* broliams dóvanos. Žg. d. 13. Man visi darbai *tenka dirbti*. Žt. 14. *Gana* jums žmonių kraujas *lakti*. Žt. 15. Jau mokesniai *prieina mokėti*. Žt. 16. Tik tie gyvolėliai (gyvulėliai) *nulieka parduoti*. Žt. 17. Mėšlai vakar *liko kapstyti*. Žt. 18. Bene darbas *rūpės dirbti?* Žt. 19. Šulinio vanduo *sveika gerti*. Sv. 20. Vynas *gardu gerti*. Sv. 21. Tokie darbai *lengva dirbti*. Sv. 22. Toks darbininkas *reta rasti*. Rt. 23. Rugiai *jau metas pjauti* (rugiai jau pjautini, pjaunami). Kp. 24. *Reikėtų* jau ir linai *pradėt rauti*. Sv. Rt. 25. Rugiai jau *kirsti reikia*. Sv.

Mūsų pabraukta čia visi tie žodžiai, kuriuos šituose sakiniuose per tarinius laikome. Visuose čia sakiniuose, be kitų sakinio dalių, yra vardininkas, kuris gali veiksnio vietoje būti, ir padedamasis, kartais išleidžiamas, veiksmažodis arba kitas kuris visiškai jį atstojąs žodis (*yra*, *bus*, *buvo*, *tenka*, *gana*, *liko*, *nulieka*, *prieina*, *rūpės*, *metas*, *reikia*, *reikėtų*, *reta*, *gardu*, *lengva*, *sveika*), kurs su nepasakomuoju reiškimu čia sakinio tarinį sudaro. Nepasakomasis reiškimas čia yra tarinio dalis—jis tarinį papildo ir paaiškina taip, kaip kad papildo jis kartais paaiškindamas ir veiksnį (žr. § 20, e). Tų sakinių tariniai be nepasakomųjų reiškimų būtų ne visai aiškūs. Sakiniai: „šulinio vanduo *sveika*, vynas *gardu*, toks darbininkas *reta*, tik gyvolėliai *nulieka*, mėšlas vakar *liko*, bene jam darbas *rūpi*,

rytoj *bus* sviestas, *bus* broliams dovanos, mokesniai *prieina...*", be tų nepasakomųjų reiškimų, tarinių palydovų (*gerti*, *rasti*, *parduoti*, *kapstyti*, *dirbti*, *mušti*, *duoti*, *mokėti...)*, ar šiaip ar taip, nebūtų tokie aiškūs, tokie pilni, taip daug reiškią, kaip kad su tais nepasakomaisiais reiškimais. Nepasakomieji veiksmažodžių reiškimai: *matyti* (1, 3), *girdėti* (2), *lakti* (4), *prausti*, *auti*, *kalbėti* (5), *nusispjauti*, *vogti* (8), *miegoti* (9) ir patys vieni gali atstoti visą sakinio tarinį: prie jų nei padedamųjų veiksmažodžių, nei bevardės gimties būdvardžių tam tikruose pavyzdžiuose nėra. Žodžiai: *reikia* (25), *reikėtų* (24), *jau metas* (19), *gana* (14), būdami sakiniuose šale nepasakomųjų reiškimų (*kirsti*, *pradėt rauti*, *pjauti*, *belakti*), dirba juose savo darbą, labai panašų į tą, kurį kituose sakiniuose atlieka žodžiai: *yra*, *buvo*, *tenka*, *rūpės*, *prieina...*, tik jiems sakiniuose, kur yra vardininkas-veiksnys, prie to veiksnio būtinai reikalingas, kad ir vien numanomas, dar nepasakomasis reiškimas.

Visus šitos rųšies tarinius vadįsime „suvestiniais" (plg. § 20, c).

§ 22. Tarinių yra dar kitaip reiškiamų kalboje, ne tiktai nurodytuoju (§ 21, a—e) būdu.

a) Beasmeniai sakiniai: „*Pradeda lyti; ėmė snigti; bus lietaus; nustojo lijęs*, Sv." — visi, kaip matome, teturi po tarinį, išreikštą labai įvairiai.

b) Sakiniuose: „1) Jis *čia;* 2) dėdė jau *geryn eina;* 3) ilga dešra *gali nutrūkt*, Kp.; 4) jis *rankų neturi;* 5) jis *be rankų*, tėveli, kaip jis *dirbs!* Sv.; 6) bernelis *metė mylėjęs* mergelę, D.; 7) darbas dirbti—*duona dirbti*, Sv.—žodžiai: „čia, geryn eina; gali nutrūkt, rankų neturi, be rankų, dirbs, metė mylėjęs, duona dirbti" yra ne kas kita, kaip tiktai tų sakinių tariniai. Sakinyje: „Jis čia" yra išleistas, tankiai kalbant, veiksmažodis „yra", ir prieveiksmis „čia" dabar visą tarinį atstoja. Klausdami: „Kas apie jį, apie ilgąją dešrą pasakyta?", tegautume atsakymą: „Pasakyta, kad jis *čia*, kad ji (dešra) *gali nutrūkti*". Žodžiai: „rankų neturi (4), be rankų (5)" atstoja čia žodį „berankis"; kuris šioje vietoje, žinoma, sakinio tariniu tebūtų. Pasakymas „metė mylėjęs (6)" minėtajame sakinyje reiškia tik „nebemyli, atmilo": „mylėjęs" (šale „metė") čia yra tokia pat tarinio dalis, kaip ir „lijęs" (šale „nustojo") sakinyje „nustojo lijęs". „Duona dirbti (7)" čia yra suvestinis tarinys, sudarytas taipo pat, kaip ir suvestinis to paties sakinio veiksnys—„darbas dirbti".

§ 23. Kalboje yra ir veiksnių, ne vien tarinių, labai įvairiai pasakomų, ne vien taip, kaip buvo nurodyta anksčiaus (plg. § 20, a—c). Visų jų išgalių čia nevaikysim, bet keliolika naujų pavyzdžių, veiksnių įvairybėms iškelti, dar vis delto pravers.

a) 1. Ar nėra kame jo *brolis sergąs?* Dk. p. 2. Kad butum tuomet čia gyvenęs, ir mane būtų *kas pamokąs* buvęs. Als. 3. Dabar nėra *kas padedąs* (nebėr žmogaus padėti). Tels. 4. Bus *kas išrenkąs* (bus tam žmonių). Tels. 5. Žiūrėjau, ar jau *nė vienas* neatsiras *pažįstąs* mane. Dk. p. 6. Nėr *kas padedąs*, negut Tu, Viešpatie Dieve. Val.

b) 1. Nėra *kas kulia* (nėra žmogaus kulti). Nr. 2. Nėr *kas palieka* prie to vaikelio. Nr. 3. Ar yra tęnai *kas* darbą *dirba?* Nr. 4. Nėra *kas daro*, nėra *kas pjauna*, nėra *kas rašo* (nėra tokio žmogaus). Kp. 5. Nėr *kas nueina*, *kas pagano*. Kp. 6. Nėr *kas valgo*, nėr *kas gano*, *kas dirba*. Kp. 7. Nėr *kas aria* (nėra žmogaus arti). Kp. Sl. 8. Ar bus *kas važiuoja?* Nr. 9. Lepinamajam vaikeliui, tėvo močiutės sūneliui, bepigu gyventi pasaulyje: yra *kas* juo *rūpinas*, *kas* jį *priglobja*, *nuskundžia*. Vs. 10. Mieste nėr arti *kur jie* (vaikai) *pamato* (karvę). Pn. 11. Mirga žiba vaško žvakelės, tiktai nėra *kas meldžiasi*. R.

c) 1. Nėra *kas valgai* (nėra valgytojo). Sl. 2. Nėr *kas valgai*, nėr *kas rašai*. Kp. Sl. 3. Nėr *kas dirby*, *vežy*, *miny (dirbie*, *vežie*, *minie)*. Sl. 4. Atsiras (bus) *kas darai*. Sl.

d) 1. Nėra *kas pjauną* (nieko nėra pjauti—nėra žolės...), nėra *kas darą*, nėra *kas rašą;* nėr *kas valgą* (nėra duonos...). Kp. Sl. 2. Nebijok, bus ir kas *valgą*. Kp.

e) 1. Nėra *kas dirba*, *kas gano*, *kas rašo*, *kas valgo* (nėra darbo...). Kp. 2. Nėr *kas kulia* (ir *kas kulti)*. Ds. 3. Atsiras *kas kulia* (ir *kas kulti)*. Ds. 4. Nepadėjus nėr *kas kasa*. Ds. 5. Nebuvo *kas dirba* (ir *kas dirbti)*. Ds. 6. Ar buvo *kas valgo* (ar buvo duonos...)? Ds. 7. Šuniui nebebus *kas ėda*. Ds.

Sakiniuose: „Nėra kas kulia, nėra kas valgai, nėra kas vežy (vežie). nėra kas valgą..." — veiksnį sudaro, žinoma, ne įvardis „kas", bet įvardis (ir prieveiksmis) su veiksmažodžiais „kulia, valgai, vežy, valgą" (plg. „Nėr *kas padedąs*"). Čia turime veiksnį, ar šiaip ar taip, nepaprastą, turime jau nebe gramatikos, bet—**logikos (prasmės) veiksnį**.

§ 24. Nagrinėjant tokius sakinius, kaip: „1) Man atsitiko vakar geras *arklys pirkti*, 2) *darbas dirbti* tau dabar neberūpi, 3) reikės pradėt *šienas pjauti*, 4) metas jau bus ir *rugiai pjauti* (§ 20, c), 5) rugiai jau *kirsti reikia* (rugiai jau kirstini), 6) rugiai jau *metas pjauti*, 7) reikėtų jau ir linai *pradėt rauti* (§ 21, e)", ir sprendžiant, kame gi yra jų veiksniai, kame tariniai,—gali kilti ir didžių abejojimų. Del tų abejojimų čia ką-ne-ką dar paliečiame.

Ne be reikalo yra sakoma: „Koks klausimas, toks ir atsakymas". Paklausę del 4-ių pirmųjų sakinių: „*Kas* vakar atsitiko? *kas* jam dabar neberūpi? *kas* dabar reikės pradėt? *kas* dabar bus metas daryti?"—gautume trumpus atsakymus: „geras *arklys pirkti*, *darbas dirbti*, *šienas pjauti* (šienauti), *rugiai pjauti*"; del tos prie-

žasties pabrauktuosius čia žodžius ir išskyrėme tam tikroje vietoje (§ 20, c) sakinio veiksniais.

Paklausę del kitų trijų (4—7) sakinių: „Kas čia pasakyta apie rugius, linus“ (sakinyje turime veiksniui vardininką—„rugiai“, „linai“), galėtume išgirsti ir taip atsakant: „(Pasakyta, kad rugiai jau) *kirsti reikia* (kirstini), *metas pjauti;* (pasakyta, kad ir linai jau) *reikėtų pradėt rauti*“. Laukdami taip atsakant, tų sakinių dalis: *reikia kirsti*, *metas pjauti*, *reikėtų pradėt rauti* — tariniais tegalėjom išrasti (§ 21, e).

Galėtume betgi ir kiek kitoniškai čia į tas didžiąsias minėtųjų sakinių dalis pažiūrėti. Paimkime pavyzdžiui du pirmuoju sakiniu: „Man atsitiko vakar geras arklys pirkti“ ir „darbas dirbti jam dabar neberūpi“. Kad tų sakinių veiksniais išrastų kas vien žodžius—„arklys“ ir „darbas“,—juk tatai labai lengva,—jiems tarinių galėtų toliaus tokiais klausimais ieškoti: „Kas čia pasakyta apie (gerą) *arklį*, apie *darbą?*“ Atsakius klausiamajam žmogui: „(pasakyta, kad geras arklys) *atsitiko pirkti*, (pasakyta, kad darbas) *dirbti neberūpi*“, žodžius „atsitiko pirkti“, „dirbti neberūpi“ sakinio tariniais teturėtume išrasti.

Iš šitų pastebėjimų aišku, jog čia, nagrinėjant sakinius, painiavos gali padaryti daugiausia nepasakomieji veiksmažodžių reiškimai—tokie žodžiai, kaip: „pirkti, dirbti...“ Nustodami palengvėle savo pirmosios reikšmės (tie reiškimai, kaip matysime, gimimo yra tikrieji naudininkai), jie kalboje prišlija dažnai prie kitų sakinio dalių, tarp kitų—ir prie veiksnio arba tarinio, ir tokiuo budu, nagrinėdami sakinį, jį, tą nepasakomąjį reiškimą, galime priskirti kartais veiksniui, kartais tariniui papildyti. / Visa čia pareina iš to, kur labjaus yra prišlijęs, tariant sakinį, nepasakomasis reiškimas —prie vardininko (veiksnio) ar prie veiksmažodžio lyties (tarinio). Daug daro čia logikos priegaidė, daug reiškia ir pats sakinio žodžių sustatymas—minčiai ir minties dalims reikšti.

§ 25. a) Grynasis tarinys (ir sudurtinio tarinio jungtis) asmenimi ir skaičiumi yra derinamas kalboje su veiksniu. To tarinio asmuo ir skaičius pareina iš to, kurio skaičiaus ir asmens yra pats veiksnys—pasakytasis arba tiktai numanomasis.

1. Ką aš dabar *darysiu*, kur *pasidėsiu?* 2. Ką jis dabar *darys?* 3. Mes čia *nebūsim*. 4. Ką dabar *darysit?* 5. Ką dabar *darysiva?* 6. Dabar kiekvienas namo *eisim*. Rg. 7. Čia visi *turit* dirbti. Sv. 8. Ar čia visi *dirbat?* Nr. 9. Daugumas *stovėjome* prie šventoriaus vartų. Žt. 10. Tiek mūsų čia *buvome*, ir kas gi! Žt. 11. Čia nėr kas tingi, čia visi *dirbam*. Nr. 12. Niekas to *nežinom*. Nr. 13. Paskui, pavalgę, visi šieno *eisim* vežti: po pie-

tų gali lietaus užeiti. Rg. 14. Mes nė vienas *neišmanom*. Žt. 15. Tie (paukščiai) visi atsisakė nė vienas niekur (jos brolių) *nematę*, nė vienas nieko *nežiną*. Ps. 16. Kas-norint *gausma* (gausim) kojas pastatyti. Žt. 17. Kas *žinot*, kur Jurgis dingo? Rg. 18. Ar *esat* ben vienas, broliukai? Ps. 19. *Išlįskit* ben vienas, broliukai. Ps.

b) Žodžiai: *niekas*, *kas*, *kas-norint*, *kiekvienas*, *daugumas*, *nė vienas*, *tiek mūsų*, *vienas*, *visi*—čia sakiniuose patys vieni viso veiksnio nepadaro, ir tariniai čia ne su jais suderinti. Tariniai sakiniuose: „Čia visi *turit* dirbti, čia visi *dirbam*...“ suderinti su numanomaisiais savo veiksniais — „jūs“, „mes...“; žodis „*visi*“ čia tik aiškina veiksnį *jūs*, *mes*, padeda jam tiksliaus pasižymėti. Žodžiai: „visi, kiekvienas, daugumas, tiek (mūsų), niekas...“ čia yra tiktai antrininkės veiksnių dalys, veiksnių padėjėjai.

c) Kur sakinio veiksnį sudaro keli įvairūs asmens, tęnai viršų artimesnieji gauna, kitaip sakant—pirmasis asmuo *aš*, *mes* viršų gauna prieš antrąjį ir trečiąjį, *tu*, *jūs*—prieš trečiąjį; todel „*aš*“ ir „*tu*“ bus „*mes (mudu)*“, „*tu*“ ir „*jis*“ bus „*jūs (judu)*“, „*mes*“ ir „*jie*“ bus „*mes*“... Žmogus, sakydamas: „Vakar visi *dirbot*“, nori pasakyti: „Vakar visi dirbot—*tu* ir *jie*, arba *jūs* ir *jie (jis)*“. Sakinys: „Niekas to nežinom“ reiškia, trumpai sakant, tiek, kiek ilgokas pasakymas: „Niekas to *nežinom*—nei *aš*, nei *jūs*, nei *mes*, nei *tu*...“

§ 26. Derinamųjų kalbos dalių linksniai, atsiradę linksniuojamosios tarinio dalies vietoje, yra derinami savo gimtimi ir skaičiais su sakinių veiksniais.

a) 1. Žiūrėk, koks jis *begėdis!* žiūrėk, kokia ji *begėdė!* 2. Žiūrėk, kokia ji *melagė!* Sv. 3. Kas *melagis* (melagis), tas ir *vagis*. Sln. 4. Žiemelė *motynėlė*, vasarėlė *barnininkė*. Sln. 5. Vanduo *keleivis*. Sln. 6. Akys *baisininkės*, rankos *darbininkės*. Sln. 7. Mažatūris (mažaturtis) *dauganoris* (daugianoris). Sl. 8. „Geriausias pinigų *saugotojas*—dvilypis riešutys (riešutas)“. Ds.

b) 9. (Mano) dukrelė dar *maža*: nei *verpėja*, nei *audėja*, nei rugių *pjovėja*. Rm. d. 10. Visi velniai *juodi*, nė vieno nėra balto. Sln. 11. *Mažas* puodelis, *skani* tyrelė (riešutas). Pr. 12. *Žila* kiaulė, *žili* ir paršeliai. Sln. 13. Kareivjo duona *kruvina*, ubago (pavargėlio, elgetos) *purvina*, artojo *balta*. Žm. 14. *Guvesnis* miesto paršelis, nekaip kiemo vaikelis. Dk. 15. Kailis iškaištas *minkštesnis*. Dk. 16. Genys *margas*, žmogaus gyvenimas *dar margesnis*. Dk. 17. Augąs šuo *rajus*. Žm. 18. Šito arklio lytis *negraži*. Ds. 19. *Graži* mano mergelė: *geltonos* kasos, *skaistūs* veideliai, liemenužis *patogus*. Vlk. d. 20. Jis čia visų *mylimas*, visų *gerbjamas*. Kv. 21. Dievo gėrybė *neišmastoma*. Pr. 22. Šitie arkliai *dirbti* (nevažiuok jais turgun). Kp. 23. Jis ir *vėtytas* ir *mėtytas*; jie ir *vėtyti* ir *mėtyti*. Sv. 24. Jis ėmęs ieškoti tokių žolaičių, kur (kurios) *kvepjančios* ir *smirdančios (smir-*

dinčios). Sln. 25. Neturiu laiko: man pusrytis *verdamas*. Nr 26. Rugiai jau *pjaunami*. Ds. 27. Rugiai jau *kirstini;* avižos jau *pjautinos*. Rg 28. Ir mūsų *nepeiktini* laukai. Kp. 29. Puodas katilą vainoja, o abudu *juodu*. Žt. 30. Meška su lokiu abudu *tokiu*. Pr. 31. Puodas katilą vainoja, abu labu *tokiu*. Dk 32. *Pilnas* puodas mėsos, abudu galu *kiauru* (pirščiukas). Pr. 33. Abi labi *begėdi, vėltėdi*. Val.

§ 27. Kur sakinio veiksnys gramatikai neaiškus, kur gramatikos veiksnio nėra (visuose beasmeniuose sakiniuose), kur jį atstoja bevardės gimties būdvardis arba įvardis, kur veiksnį atstoja nepasakomasis reiškimas, vienas arba ir su linksniuojamojo žodžio vardininku,—visuose tokiuose sakiniuose derinamieji tariniai (budvardžiai ir dalyvjai) ingauna bevardės gimties lytį (I). Tos gimties lytį, kaip matyti iš spauzdinamųjų čia pavyzdžių (II), dažnai gauna ir kiti derinamieji tariniai—būdvardiniai ir dalyviniai.

I) 1. Gėda bėgti, išbėgus *sveika*. Kv. 2. *Žūta būta*, bet *ištekėta*. Sl 3. Kaip man *linksma*, kaip man *gėra* po tėvelio sparneliu! Kp. d 4. O kas man! nei *šilta*, nei *šalta*. Sl. 5. Kad tau *šalt (šalta)* būtų! Dk. 6. Juo *trumpa*, juo trūksta; kur *trumpa*, tęn trūksta. Sln 7 Juo *šalta*, juo bėga. Sln. 8. Negimus *nemiela*, nemirus *negaila* (negimus *neskaudu*, nemirus *negraudu*). Pr. 9. Šiemet buvo *nuodaru* (laukų darbai ėjo sparčiai). Rm. 10. Dabar dienós *ilga*, nakties *trumpa*. Sv. Rt 11. Vasarą *ilga* dienós. Sv. Rt. 12. Čia *platu* vietos; čia *gilu* sniego — neišbrisi. Sv. Rt. 13. Ir dar jiems *maža* laiko! Rt. 14. Ar *maža* čia darbo! Sn 15. Kas *prabūta*, kaip *nebūta*. Sl. 16. Kas tau *negėra*, kitam nedaryk. Ol. 17. Ar tat *gražu?* Žm. 18. Čia man visa *gražu*. Rt. 19. Māža *pikta*, didžia *durna (kvaila, paika)*, ė vidutinių *reta*; jauna *durna*, sena *pikta*. Ds 20. Tęnai jų *viskas* (ir *visa kas*) gerai intaisyta. Rg. 21. Kai-kur *buvę* visokių medžių. An. Š. 22. Cia trobós *būta*. 23. Girių čia *snausta*. An. Š. 24. *Būta* ir *išeita*. Ds. 25. Čia žmonių *dirbama* ir *norima* dirbti. Rt. 26. *Gera* gerti, bet *sunku* pagirioti. Pr. 27. Tai *skanu* gerti, kad myli, *gražu* pareiti, kad lydi balti broleliai ik vartų. Vlk. d. 28. *Neger (negera)* yra žmogui būt pačiam, Dkš.; *neger* yra žmogui vienam būti. Rr. 29. *Gėra* lot, reikia jot. Rt. 30. Kad žinai, tai *gėra* ir sakyt. Sln Sl. 31. *Gėra* tiems paukšteliams rudenį išskristi, kad pavasarėlį gali vėl sugrįžti. Kp. d. 32. Su pliku *neger (negera)* peštíes. Pr 33. *Bepigu* nepeštíes (nesipešti) plikam su gauruotu. Žm. 34a. Šienas pjauti *nelengva*. Sv. 34b. Toks arklys *reta* paieškot. Nr. (plg. § 20).

II) 35. Alus man *gardu*. Sv. 36. Ar tau *gardu* mėsa? Sv. 37. Uogos *sveika*. Tr. 38. Didelė žuvis labai *brangu*. Ds. 39. Iš bado ir varškė *gardu*. Sv. 40. Siūliama (siūloma) prakė (prekė) *nebrangu*. Sl. 41. Nei man *sunku* grynas abrakėlis... J. d. 42. Ar tau gi *nuobodu* rūtų vainikėlis? Rm. d. 43. Kiekviena pradalgė *pažymu*, kur gulėjusi. Žt. 44. Man toks gyvenimas *ne-*

bemiela. Rt. 45. Ei *miela* man, *miela* visas pulkelis. J.d. 46. Vilkui bėgus *lab (laba)* ir uodega. Kv. 47. *Nelygu* diena, *nelygu* metai. Sv. 48. *Nelygu* šaukimas: ir gaidys vištą šaukia. Als. 49. *Nelygu* žmogus: vienas be galo geras, kitas už šunį bjauresnis. Sv. 50. *Nelygu* ir žmonių teisybė: kitų teisybės ir pasakomis eina. Ši 51. Kiek sumalat? — *Nelygu* malimas, *nelygu* nauda. Ds. 52. Darbas darbui *nelygu*; meilė meilei *nelygu.* Žt. 53. Vai man *nemiela* auksas sidabras, vai tik man *miela* tėvas močiutė, broliai sesutės. Grl. d. 54. Durys pančiu *užsukta*, negaliu inteit (ineiti). Grl.p. 55. Žiūrėk, čia jų stogas *stiegiama.* Rg 56. Senų miškai *mylėta*, tūlon giesmėn *dėta*: mūsų senelių visos tos giesmės *mokėta.* An. Š. 57. Darbas jo *nemokėta* dirbt. Rt. 58. Tankus iš viršaus stogas viršūnėms *suausta.* An.Š. 59. Jojau par laukus, jojau par kitus. Girdžiu — girioj vaivoja: *lėkta* uodelio iš ąžuolėlio, *nusisukta* sprandelis. Ds. 60. Mat, ir jų *laikoma* arklys. Rg. Rt. 61. Ploni gražūs marškinėliai žaliais šilkais *siūta.* Grl. d. 62. Naktį vagių *ateita*, klėtis *išplėšta*, vežiman *susikrauta* ir *išvažiuota.* Ds.

Del šitų pavyzdžių (I ir II) reikia šis-tas pažymėti:

a) Būdvardžių bevardė gimtis tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Alus gardu“, „uogos sveika...“, atstoja kaip ir kokį daiktavardį su būdvardžiu arba būdvardį su nepasakomuoju reiškimu: „alus gardu“, „uogos sveika“ reiškia beveik tiek pat, kiek „alus — gardus daiktas“ arba „alus gerti gardu“, „uogos — sveikas valgymas (valgis)“ arba „uogos valgyti sveika (uogos sveika valgyti)“.

Ar šiaip ar taip, bevardė gimtis duoda čia naujos visam sakiniui reikšmės: minėtuose (35--62) sakiniuose jos kita gimtis pilnai nepakeis.

b) Nuošalinių dalyvių bevardė gimtis sakiniui taipo pat inteikia naujos reikšmės. Sakydami: „jų marškinėliai šilkais *siūta*“, „jų visos tos giesmės *mokėta*“, norime, tarytum, pasakyti: „*Pasirodo*, kad...“, „*dabar aišku*, kad...“, „*matyti, žymu, pažymu*, kad...“, „*mat...*“, „*sako*, kad...“, „*sako...*“ (taip ir yra dažnai sakoma). Žmogus, sakydamas: „Jų marškinėliai *šilkais siūta*“, lyg kad nori pasisakyti *dabar* tematąs, dabar tepastebėjęs šitą gudrybę, šitokį nepaprastą marškinėlių siuvimą, tarytum nori pranešti, kad toji žinia, kurią jis dabar mums pasako, esanti jam pačiam tiktai vieno-kito nuošalės mažmožio, jo paties dabar tepastebėto, arba kito kurio žmogaus — jam suteikta.

Čia turime vieną iš daugelio mūsų „*pasakojamosios* kalbos“ savotiškumų.

Tą patį reikšmės savotiškumą turi, žinoma, bevardė gimtis ir tokiuose beasmeniuose sakiniuose, kaip antai: „Girių čia *snausta*“, „čia trobos *būta*“, „kai-kur *buvę* visokių medžių...“ Tik čionai vie-

nas dalykas yra butinai pažymėtinas: a) kalbant nuošaliniais dalyvjais, šitam savotiškumui išreikšti vartojama visuomet bevardė gimtis (tokie sakiniai, kaip „ir jų laikomas arklys", „*tiesioginei* kalbai" tėra vartojami), ir b) veikiamųjų dalyvjų pati bevardė gimtis į sakinį nieko nauja neįneša, kitaip sakant — naudojantis pasakojamojoje kalboje veikiamaisiais dalyvjais, bevardė gimtis nėra būtinai reikalinga pasakojamajai jos spalvai iškelti aikštėn („čia troba *buvusi*" ir „kai-kur *buvę* visokių medžių" — abu šituodu sakiniu tinka pasakojamajai kalbai). Reikia dar minėti, jog veikiamųjų dalyvjų bevardė gimtis šiam tikslui *beasmeniuose* sakiniuose tėra vartojama.

Augštaičių pasakymus: „Čia trobos būta", „girių čia snausta..." žemaičiams atstoja jų pačių pasakymai tokie, kaip antai: „Čia *troba buvusi*, *stovėjusi*", „*girios* čia *snaudusios*..." Žemaičių pasakymas: „Kyburienės žinomas liežuvis, bet ir *Rimšienė dantinga beesanti*" (Žt.) vietomis tinka ir augštaičiams, bet šie jį gali ir taip išreikšti: „Kyburienės žinomas liežuvis, bet ir *Rimšienės dantingos bėsama*".

c) Rytų augštaičiai ir kurie-ne-kurie jų kaimynai sakinio tariniui vartoja veikiamųjų dalyvjų daugiaskaitos tiktai bevardę gimtį, vistiek katros yra gimties sakinio daugiaskaitos veiksnys. Jie sako: „Aš tau pažiūrėsiu, iš kur kojos *dygę*; jie patys nesižino ką *darą*; jos pačios nesižino ką *darą*; *buvę* pušys *suaugę* (An.Š.); senos *griuvę* pušys (An.Š.); visos *buvę* pušys vienybėn (draugėn) *susipynę* (An.Š.)". Kiti augštaičiai, kur toliaus nuo rytiečių gyvena, ir žemaičiai sako arba galėtų pasakyti: „Aš tau pažiūrėsiu, iš kur kojos *dygusios*, jie patys nesižino ką *darą* (Žm. ir *darantis*); jos pačios nesižino ką *darančios*; *buvusios* pušys *suaugusios*; senos *griuvusios* pušys; visos *buvusios* pušys draugėn (į draugę) *susipynusios*". Čia kai-kuriems žemaičiams ir jų kaimynams augštaičiams senobės veikiamojo dalyvjo bevardė gimtis (*darą*, *buvę*...) atstoja ir to dalyvjo daugiaskaitos vyriškosios gimties lytį: daugiaskaitos moteriškajai to dalyvjo gimčiai, būtent dalyvjo vardininkui, jie turi pasidirbę kitą tam tikrą lytį iš tos gimties vienaskaitos (rytų augštaičiai tos lyties vardininkui neturi).

d) Bevardė nuošalinių dalyvjų gimtis esti vartojama tariniams kartais ir tiesioginėje kalboje — tokiuose sakiniuose, kur pats veiksnio išreiškimas jos, tarytum, neprivalo. Tos rųšies bevardę gimtį turime tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Kitais metais šituo metu esti jau *suvežta* rugiai"; „buvo *pirkta* trys pūrai rugių" (Rt.); „tokiuo būdu buvo *įsigyta* žibintuvas (R.). Nuošalinio dalyvjo bevardės gimties vartojimas šituose ir kituose sakiniuose bus,

rodosi, panašus į būdvardžių bevardės gimties vartojimą—tokiuose pasakymuose, kaip antai: „Iš bado ir varškė *gardu*“ arba „man toks gyvenimas *nebemiela*“. Bet kada ir kame šita nuošalinio dalyvjo gimtis tikrai gera panašiems tariniams, — sunku tuo tarpu nusakyti: tam reikėtų daugiaus turėti visiškai ištikimų, gyvų-gyvjausių pavyzdžių iš įvairių vietų žmonių kalbos (plg. § 29, b: 7 ir 8).

§ 28. a) **Pažyminiai**, kaip jau galėjom pastebėti, yra antrininkės sakinio dalys, kuriomis nusakome daiktų—*kokybę*, *sudėtį*, *eilę*, *kiekybę*. Pažyminiais nusakome, apie kokiuos, kuriuos arba kieno daiktus, apie kelius arba kiek daiktų yra sakinyje kalbama: jais nusakome vien apie tas sakinio dalis, kurios tėr išreikštos *daiktavardžiais* arba kitais žodžiais, tuos daiktavardžius atstojančiais.

b) Pažyminį kartais deriname, kartais nederiname su pažymimuoju žodžiu.

§ 29. a) **Derinamąjį** pažyminį reiškiame būdvardžiais, dalyvjais, įvardžiais, skaitvardžiais, kartais ir tam tikrais daiktavardžiais, suderintais su savo pažymimaisiais — gimtimi, skaičiumi ir linksniu.

1. *Svetimi* dūmai akis graužia. Dk. 2. Vaikali (vaikeli) *brangesis* (*brangiasis*, *brangusis*), *svetima* žemė tavo kaulus apraus. Dk. 3. *Juodoj* žemėj *balta* duona auga. Rg. 4. *Ramjoji* kiaulė *gilią* šaknį knisa, Rt.; *lėčioji* kiaulė *gilesnę* šaknį knisa, Dk.; *lėtoji* kiaulė *gilesnę* šaknį išknisa. Sln. 5. Pelėda neišper vanagėlio *raibojo*. Pr. 6. Atmįsi *gimtąją* dieną. Dk. 7. *Pirkta* duona neskalsi. Dk. 8. *Augąs* šuo rajus. Žm. 9. Dabar visa prapuolę... tik *kelios kreivos*, *nuskurdę* (*nuskurdusios*) pušelytės liko. An. š. 10. *Toks* arklys čia reta rasti. Rt. 11. *Kitą* kartą ėjo *du* melagiu. Ps. 12. *Glaudus* veršis *dvi* karvi žinda. Žm 13. Onytė jau *dešimtus* metus eina. Rg. 14. O ir sutinka (bobutė) *du* vilku *pilku*. Ld. d. 15. Augo tėvo *dykaduonis*, *ingis* sūnelis. Ps.

b) Kalbant apie derinamųjų pažyminių, tarinių (palyg. § 26) ir kitų sakinio dalių derinimą, reikia čia vienas mažmožis ir skyrium pažymėti. Kalboje turime kartais ir vadinamąjį „prasmės derinimą“: turime ir tokių pasakymų, kuriuose ką derindami žiūrime ne gramatikos gimties, skaičiaus ir linksnio, bet visos tų pasakymų prasmės. Šit keli ir tos rųšies pavyzdžiai:

1. Žmonių minios *sustoję* (plg. „žmonės sustoję“) mūsų laukia. Žt. 2. Dauguma mergaičių išlėkė *basos* (plg. „mergaitės išlėkė basos“). Ž. 3. Aš tokį būrį kiaulių nevaliosiu šerti *uždarytas* (plg. „tiekas kiaules... uždarytas“). Žt. 4. Žiūrėk, *koks* jis kiaulė! Sv. 5. Šeimyna *pasivalgę* (palg. „šeimynykščiai pasivalgę“) po savo patalo sulindo Žt. 6. Šeimyna *pasilikę* vienas kalė, kitas dailino... Žt. 7. Būtų *žuvę* daugybė žmonių (plg. „būtų žuvę daug žmonių“). Ds. 8. Tęnai *buvę* jaujoj

daugybė svirplių. Sln. 9. Tilžėje turit (*vienam* pasakyta) *nakvins* pasilikti. Pr. 10. Barbora buvo *begalinė žinovas*. Žt.

Paskutiniajame pavyzdyje žodis „žinovas" (kalbant apie moteriškę) yra moteriškosios gimties, ir todel turime prie jo pažyminį—„begalinė" (moter. g.). Daiktavardžiai su galūne—*ovas*, tikrai sakant, nėr bendrosios gimties (palyg. „*šitas gulovas*, *gulovėlis*, *šita gulovė*, *gulovėlė*"), bet žodį „žinovas" ligi šiol papratę esam vartoti apie *vyrus* tekalbėdami. Apie moteris „žinoves" žmonių kalba tuo tarpu, tarytum, nežino, kaip kad ji nežino nė apie moteris „vadoves", ir todel „Barbora" čia Žemaitės pavadinta „žinovas", ne „žinovė": čia vyriškosios gimties daiktavardis („žinovas") yra bendrosios gimties—vartojamas kalbant tiek apie vyrus, tiek apie moteris (šioje vietoje pavartotas apie moteriškę bekalbant).

c) Derinamąjį pažyminį reiškiame ir daiktavardžiu, suderintu su savo pažymimuoju vien linksniu (gimtimi ir skaičiumi toks pažyminys gali ir nesuderintas išlikti). Šitos rųšies pažyminius vadiname **priedėliais**.

1. Rankelė Tikrosios Teisybės nekenčia ir Širdelę, jos *vyrą*, išjuokia. Ps. 2. Aš, mažai težinomas pasaulyje *Širdelė*, nebedrįstu nė piršties. Ps. 3. Tėvai mirdami paliko sūnums po kumelį, o dukteriai kumėlę, šitų devynių kumelių *motyną*. Ps. 4. Tupikio namuose ėjo apyvoką senelė, nabaštikės *sesuo*. Žt. 5. Dievuli, duok man gerą dalelę, jauną *mergelę*. Sn. d. 6. Nykščiukas sako: „Aš, jūsų *sūnelis*, esu vilko viduriuose". Ps. 7. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus *dobilėlis*. D. 8. Ir ateina rudenėlis, jaunimėlio *rūpestėlis*. Sn. d. 9. Ar tu būsi verpėjėlė, senai močiutei *užvadėlis*. Ld. d. 10. Naminiai gyvuliai, mūsų *padėjėjai*, nuo dvisparnių kenčia dar daugiaus, negu mes patys. Vs. 11. Kitą kart buvo Salemonas *karalius*. Žm. 12. Saulė *močiutė* kraitelį krovė, mėnuo *tėvelis* dalelę skyrė. D. 13. Latvjų sostinė, *Ryga* (Latvjų sostinės, *Rygos*), labai gražus miestas. R. 14. Pamotėlė-*raganėlė* pylė duobę žarijėlių. Ps.

d) Priedėlius su jų pažymimaisiais jungiame kartais dar įvairiais žodžiais ir žodeliais—*arba*, *būtent*, *kaip antai*, *kaip*, *vardu*, *pavarde*, *vadinamasis*...

1. Vabzdžiai, *arba būžiai*, vasarą mums be galo ingrįsta. R. 2. Visi mūsų krašto baltamiškio (baltojo miško) medžiai, *būtent*: *beržas*, *epušė* (*drebulė*), *ąžuolas*, *uosis*, *liepa* ir kiti tokie, žiemą žalių lapų netenka. R. 3. Naminiai gyvuliai, *kaip antai*: *arklys*, *karvė*, *avis*, *kiaulė* ir kiti, labai naudingi žmogui. * 4. Eglė pamatė, *kaip* gerą *kultuvę*, pamatinę (rupūžę) besiraitant. Ps. 5. Naumiesty kitą kart buvo račius, *vardu Prūčkus*. Sv. 6. Gyveno čia kitą kart toks žmogelis, *pavarde Perkūnas*. Als. 7. Kitą kart viešpatavo graži ir išmintinga karalaitė, *pavarde Tikroji Teisybė*. Ps. 8. Joniškių sodžiuje buvęs toks žmo-

gelis, nedidelio augumo, *pavarde Puida*. Sln. 9. Senobėje kiekvienos kilties atskirųjų šeimų atstovai, *vadinamieji šeimininkai*, rinkdavęsi kilties kuopon ir tarydavęsi apie bendruosius kilties reikalus. R. 10. Senoji oda, *vadinamoji* žalčio *išnara*, pasilieka prie medžio. Vs.

§ 30. **Nederinamąjį** pažyminį reiškiame linksniuojamąja kalbos dalimi, nesuderinta su pažymimuoju sakinio žodžiu. Šitos rųšies pažyminiai reiškiami labai įvairiai.

1a. *Nakties* darbai—*dienos* juokai. Sv. 1b. Jis *ne to galo* žmogus: jie *ne to galo* (kitoniški) žmonės. Kp. 2. Visus *savo žemės* turtus (jis) bažnyčiai paskyrė. Žt. 3. Tęnai tikra *ašarų* pakalnė. Žt. 4. *Jis akmenes* širdį turi. Dkš. 5. Ir prilygau *vargo* bernelį. D. 6. O Dieve, Dievuli! kam aš parvedžiau *valios* mergelę! Grz. d. 7. Ir *mokslo* žmonės daug ko nežino. R. 8. *Proto* ligos labai sunku gydyti. R. 9. *Širdies* meilė yra geriausia mokytoja. J. ž. 10. *Galvos* darbas labai vargina žmogų; *rankų* darbas tiek neįvargina. Sv. 11. Mano tėvas nukals *vario* tiltelį. Žg. d. 12. Pamotėlė-raganėlė pylė duobę *žarijėlių*. Ps. 13. *Visų medžių* rasa krito (džiūvo) ant *mano* žirgelio Sn. d. 14. Kodel *rūtų* vainikėlis žalias surasotas? Žm. d. 15. Aš *žalios rūtos* tai pasiskįsiu vainikėlį. Sn. d. 16. Čia gul viens bernytis, del vainiko skendęs *žaliųjų rūtelių*. J. d. 17. (Viena dukrelė) nusipynė vainikėlį *žalių rūtų garbanėlių*. Žg. d. 18. Yr svirnely trys dukrelės, *plonų drobjų* audėjėlės, *žalių šilkų* sukėjėlės, *našlaitėlių* dengėjėlės. Žg. d. 19. Ir verkdama ėmė pasakoti *šios dienos* atsitikimą. Žt. 20. Nei daug, nei māža *šios dienos* darbelio. Sn. d. 21. *Miesto* gyvenimas ne visiems geras. Šl. 22. *Jėzaus Kristaus žemės* gyvenimas daug ko mus pamoko. R. 23. Pagiedok man *šv. Jono* giesmę. Sv. 24. *Rupūžės* pasaka dar gražesnė. Sln. 25. Tuo nusileidęs pirmasis (brolis) ir vedąsis rankoj *trejų metų* sūnelį: nusileidęs antrasis ir nešąsis sūnelį *antrų metų*. Ps. 26. *Šitokių medžių* troba tai bent ilgam patvertų! Žm. 27. Prieš mane stovėjo vyras jaunas, raudonas, *suraitytais uostais*, *linksmo veido*, *gražios stovylos*; į vidų inėjo tvirtas, raudonas, *dideliais uostais*, *žaibuojančiomis akimis* vyras; (buvo tatai) žemas, plikkaktis (plikakaktis), *rudais*, *pakirptais uostais*, *plono balselio* žmogutis. Žt. 28. Sužvingo žvingilas ant augšto kalno—*sidabro galva*, *kanapjų uodega* (varpas). Žm. 29. Ar esi kuomet matęs žaltį *dovynioms galvomis?* Als. 30. Nėr namų *be dūmų*. Dk. 31. Šįmet turim žiemą *be galo*, *be krašto*. Žt. 32. Gavo vyrą ir *iš stuomens* ir *iš liemens*. Žt. 33. Vienam reikia pačios *su galva*, kitam ir *su pinigais*. Sv. 34. Žadėjo stuomenį *nuo nosies ligi lūpos* (tokį ilgumo!). Žt. 35. Kad ateina laikas *kelties* (keliamasis laikas), nereik miegoti. R. 36. Toks jo inpratimas *tinginiauti* mums visai nepatinka. Sv. 37. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras *pašūkauti*. Žt. 38. Kregždžių balsai *„vyt-vyt-vyt!"* taip ingrįsta vanagui, jog šis nešinas, iš kur atvykęs. Vs.

Kiek matyti iš šitų pavyzdžių, nederinamąjį pažyminį gali su-

daryti: daiktavardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio kilmininkas, daiktavardžio ir būdvardžio įnagininkas, įvairūs daiktavardžio linksniai su prielinksniais, nepasakomasis reiškimas ir, pagaliaus, nekaitomoji kalbos dalis. Daiktavardį ir būdvardį gali čia atstoti, žinoma, ir kitos kalbos dalys—įvardžiai arba skaitvardžiai.

Sakinio pažyminius reiškiame ir kiek kitoniškai, ne vien taip, kaip čia iškelta aikštėn. Bet visų-visos jų įvairybės sintaksės moksle toliaus tegalės iškilti.

§ 31. **Papildiniai** yra antrininkės sakinio dalys, kuriomis nusakome, kokie dar daiktai, be veiksnio, yra, ar šiaip ar taip, įmi šę veiksme arba stovyje.

Labai dažnai, kad veiksmas arba stovis išeitų aikštėn pilnokas, reikia, be veiksnio, dar kitų daiktų. Taip antai, pasakius: „Brolis rašo", bus dar neaišku: *ką* jis rašo? *kam* rašo? *kuo* rašo? Pasakius vien: „Šitas žmogus nekasa", būtų dar, tarp ko kita, neaišku: *ko* jis nekasa? Kad paimsime dabar sakinius su atsakymais į tuos paklausimus: „Brolis *kaimynui laišką pieštuku* rašo" arba „šitas žmogus *griovjų* nekasa", tad turėsime sakinius su papildiniais; tie papildiniai rodys dar kitus daiktus, su kuriais rišami minėtieji „brolio" ir „šito žmogaus" veiksmai.

a) Papildiniams iš visų linksnių pagrindinius tevartojame (kilmininką, naudininką, galininką ir įnagininką), be prielinksnių ir su prielinksniais. Papildiniai esti prisigretinę daugiausia prie veiksmažodžių, nes veiksmus ir stovjus dažniausiai veiksmažodžiai tereiškia.

1. Geri miltai mokin *kepėją*, geri linai *verpėją*. Pr. 2. Svetimi dūmai *akis* graužia. Dk. 3. Aklas *aklą* netolie tenuves. Žm. 4. Er (ar) gal aklas *aklam kelią* rodyti? Rr. 5. *Tatai vis* (*visa*) tau duosiu, jei puolęs garbįsi *mane*. R. 6. Tavo išmintis *tat visa* daro. Rr. 7. *Sauso* nieks neklauso. Žm. Sv. Sln. 8. Sotus *alkano* nepažįst. Val. 9. Aš *jam kalną* pyliau, jis *man duobę* kasa. Pr. 10. Negirk *pradžią*, girk *pabaigą*. Sv. 11. Negirk pirm ryto *mergą* nei pirm vakaro *dieną*. Pr. 12 Saulė *visiems* šviečia. Sv. Žm. 13. Pavasario šalnos ir *daržovėms* pakenkė. Rg 14. Nevaryk *Dievo* medžian (miškan). Rt. 15. Vasarą žmonės *ratais*, ne *rogėmis* važinėja. Rt. 16. Svetimu *protu* netolie tenujosi. Dk. 17. Dieve mano, *tavim* aš dūksiuos (tikiu, pasitikiu). Rr. 18. Tuo *saiku, kuriuo* seikėsit, bus *jums* atseikėt (atseikėta). Rr. 19. Jie dabar vis *manim* pasikanda. Žm. 20. Tęnai jis *mokslus* einąs. Sv. 21. *Ką* jūs dabar einate mokykloje? R. 22. Argi jūs išeisit vienais metais visą šitą *vadovėlį?* R. 23. Tupikio namuose ėjo *upyvoką* senelė. Žt. 24. Tęnai gyliai *arklius* puola. Sv. 25. Dabar ir *apie* savo *bėdas* gali pasipasakoti. Sv. 26. Tėvas *su sūnumi* kieman (viešnagėn, viešėtų, pasikieminėti) išvažiavo. Rt. 27. *Be galo* nebus *galo*. Rt.

b) Kadangi vardinė tarinio dalis, paimta drauge su jungtimi, gauna arba visiškai, arba išdalies vientisinės veiksmažodžio lyties reikšmę,—sudurtinis tarinys juk grynąjį tarinį atstoja,—tad aišku bus, kodel papildinys gali būti ir prie sudurtinio tarinio.

1. Kas buvo atnešęs tuos *daiktus?* Sv. 2. Buvo jau numiręs ir *uodegą* išniręs. Als. 3. Šuniokas šiandie tebėra *nieko* neduotas. Sl. 4. Jis buvo *arklio* reikalingas. Rt. 5. Čia visi pašaliai pilni *vaikų*. Sv. 6. *Dievui* visi žmonės lygūs. Sv. Rt. 7. Beveik visi gyvuliai naudingi *žmogui*. Sv. 8. Žemėvilka *pavažoms* paėda. Kv. 9. Jis buvo savo *tėvu* pasekęs. Kp. 10. Jis man *tuo* tėr geras, kad dažnai tyli ir retai tesibara. Rt. 11. *Į ką* jis panašus?—Jis į savo *tėvą* labai panašus. Sv. 12. *Su medžiu* lygus, niekad saulės nemato (šerdis). Sv.

c) Papildinį reiškiame tomis pačiomis kalbos dalimis ir tais pačiais pasakymais, kuriais reiškiame ir veiksnį, būtent: daiktavardžio pagrindiniais linksniais ir kiekvienu kitu žodžiu arba kitais žodžiais, pavartotais daiktavardžio pagrindinio linksnio vietoje arba tiktai jo prasme.

Šitam papildinio dalykui geriaus iškelti aikštėn, duodame dar įvairių pavyzdžių:

1. Galva visą *žmogų* vadžioja. Pr. 2. Žemė kelia *žolę*, žolė kelia *rasą*. Rm. d. 3. Kartais ir karvė *kiškį* paveja. Rt. 4. *Pieno* palieto visos katės laižo. Pr. 5. *Šaukštu upės* neišsemsi. Dk. 6. Pačios *gražybe* neapsidžiaugsi. Dk. 7. *Neteisybe* netoli tenuvažiuosi. Rt. 8. Dveigys *treigį* moko. Žt. 9. *Alkaną* papenėk, *trokštantį* pagirdyk. 10. Taisos, kaip senas *jauną* vesti. Pr. 11. Gyvas būdamas *gyvus* penėjau, numiręs *gyvus* nešiojau (ąžuolas). Ds. 12. Bepigu nepešties (nesipešti) *plikam su gauruotu*. Žm. 13. *Mylimam* ir mielės (tenka). Sv. 14. Kai paprasi, *gera* rasi. Sl. 15. Teikiu (linkiu) jums *visa gera*. Ol. 16. Šitas žmogus *šilta* ir *šalta* matęs. Kp. 17. Pratink *vaiką* žvejot, tai *gilu* radęs nebris, Sln.; radau *pamesta* kely, Šv.; jau radau ir aš *išvažiuota*. Rg. 18. Dabar aš *visa* žinau. Rt. 19. Jėzus Kristus *gera* už už *pikta* atadavinėjo. Dkš. 20. *Iš sena* gimsta jauna. Kp. 21. Mūsų šeimyna *maž (maža)* teįvalgo. Dk. p. 22. Dabar jau visą *šimtą* turėsiu. Sv. 23. Ištroškau *gerti*. Rg. 24. Išalko juodu *valgyti*. Ps. 25. Gausi *mušti*, *barti*, gausi į giria *važiuoti*. Sv. 26. Jonas pavasarį atsiminė *skųsties*, kad rudenį nenuleidęs (jo brolis) vandens. Žt. 27. Dabar gausi *bylinėti*. Rg. 28. Ir vėl gaus *tieson eiti*. R. 29. Žinos *nelepinti* vaikų! Žt. 30. Dabar žinosi *neklausyti* tėvų! Žt. 31. Daktarai draudžia sunkiai *nedirbti*. Sv. 32. Vaikas vėl gavo *mesti skutęs*. Žt. 33. Vagis moko *raktus slėpti*. Dk. 34. Ar jauti *atlįjant?* Sv. 35. Girdėjau *rėkiant*. Sv. 36. Kad galėtum sakyti „*vakar*, *vakar*“, tai daug geriaus intiktum—ir *man* ir *kitiems* (žr. § 20, b, 7). 37. Paskui, po valandėlės, ir vėl girdžiu: „Jurgiuk, Jurgiuk! paplak, paplak! paganyk! paganyk! paganyk!“ Rt. 38. Tiek didis, tiek mažas... Duok man *didįjį*! Sln.

Tokiuos papildinius, kaip: „Vaikas vėl gavo *mesti skutęs*“, ir kitus tolygius galime, žinoma, skirti ir prie tarinių ir imti juos tų tarinių dalimis.

§ 32. Papildiniai, kaip ir kitos sakinio dalys, ne visi vienodi (tatai parodo išdalies ir duotieji pavyzdžiai).

a) Čia pažymime pirmjausia **suvestinį papildinį**, sudarytą iš galininko arba kilmininko lyties ir dalyvjo arba padalyvjo.

1. Žiūriu, žiūriu ir išvydau—savo *dukrelę besėdinčią*, savo sūnelį *besupančią*, šilkų skarele *beryšinčią*, aukso žiedeliu *bemūvinčią* (bemovinčią). Ps. (Rt.) 2. Sesers, pamačiusios *Mikę besijuokiantį*, klausė: „Kame yra svečiai?“ Val. 3. Pamatė *vyrus beariančius* lauką. Sv. Žm. 4. Jis *mane* matė *stovint*. Sv. 5. Vaikai tuojau smeigiasi tą daryti, ką paaugusius *žmones* mato *darant*. Val. 6. Katrė, pamačiusi *vyrą pykstant*, tylėjo, it žuvis vandenyje. Val. 7. Šventasis, įvestas į daržą, paregėjo *daugelį žmonių bežiopsančių*. Val. 8. Aš *jį* girdėjau *giedant*. Sv. Jau ir *gegutę* vakar *kukuojant* girdėjau. Sv. 9. (Sesutė išleista) dar pusės metelių negyveno, išgirdom *sesutę apsirgusią*. Žm. d. 10. Anksti rytą šėriau žirgelį ir išgirdau *balandėlius burkuojančius* (burkuojant). D. 11. Išgirdau *kažin-ką atvažiuojant*, Sv.: aš išgirdau, aš girdėjau *našlužėlį atjojantį*. Gd. d. 12. Pajutę *vyskupą įsirgus*, jo gentys tuojau atbrazdėjo į Varnius. Val. 13. Tęn aš nejutau *gaidelių giedant* nei *piemenėlių* bandelę *genant*. Žg. d. 14. Sakė *tave* žmonužėlės *austi nemokant*. Vlk. d. 15. Sakė *tave*, berneli, žirgelį *pragėrus*. D. 16. Daugelis žmonių sakė *juodu* be kokio reikalo *kleidžiant* savo turtus, bet paskiaus suprato išmintingai *dariusiu*. Val. 17. Visi suprato *jį bėgus* iš tęn. Val. 18. Skruzdės numano *žmogų* veikiai *galint* jų namus *sugriauti*. Val. 19. Žmonės pasakoja *Dagį* vakar Skuode *prisigėrus*. Telš. 20. Pramanė *mane* kiemo žmonelės *neturint* draugalėlio, jaunos mergelės. D. 21. Visi žinojo *Mikę gebant apgaudinėti*. Val. 22. Radau, radau *bajorėlį ganantį* žirgelį. Kp. d. 23. Ir randa *raganą kūrenant* ugnį. Grl. p. 24. Priėjęs ežerėlį radau *bernelį* žirgelius *begirdant*. D. 25. (Katrė, savo vyro vietoje) atradusi svetimus *žmones begyvenant*, apsiverkė, teiravosi, kur vyras dingo, ir vėl iškeliavo į Kuršą. Val. 26. Lopšelyje motyna atrado *kūdikėlį* skaniai *bemiegantį*, auksu *apipiltą* ir gražiai *apvilktą*. Žm. 27. Sutikęs *bejojantį žmogų*, Mikė sušuko: „Tėvai, nosis atkrito!“ Val. 28. Sutiko baltus arklius ir baltą *šuniuką* paskui *bėgant*. Sv. 29. Aš *jį* palikau *begulint*. Sv. 30. *Jų* niekas *vagiant* nenutvėrė; jei *bevagiant* nutvers, tęn pat pakars. Dk. p. 31. Tai dar nebuvau matęs nė *senatoriaus* tokia daugybe arklių *važiuojančio*! Ps. 32. Ar nėsi matęs kur *dvylikos brolių* juodvarniais *lakstančių*? Ps. 33. Visi, mat, *svečių* laukiam *atvažiuojant*. Sv. 34. Senieji žmonės nė *paukštelių giedant* nebegirdi: jiems rodos, kad ir tie paukšteliai dabar kitoki. Rt. 35. Džiaugias, kai *motynos* sulaukęs iš kapų *pareinant*. Sln. 36. Nei man reikia gaidžio balso, nei *dukrelės* griaudžiai (graudžiai) *verkiant*. Žm.

37. (Artojėliai) sakė *mane nulesus* kviečių dirvelę, sakė, kad pabaidęs (aš) juodbėrą žirgelį. Žm. d. 38. Juk tu žinojai, širdies bernyti, *mane* dvare *nesėdint*. Pr. d. 39. Tarė (juos) *būsiant* artojėlius. Cd. d. 40. Tarnaitė jam apreiškė *karalaitę* dideliai *norint* makšnelės. Kv. 41. Tikėkim stipriai *Kristų prisikėlusį*. Rr. 42. Bau tiki mano *atleidimą santį* Dievo *atleidimą?* Rr. 43. Ir rado *jį* bažnyčioje *besėdintį* viduryje daktarų, *beklausantį* jų ir *beklausiantį* juos. Dkš. 44. Laukiau senos *motinėlės* iš kalnelio *pareinant*. Ld. d.

Tokiuose sakiniuose, kaip: „Motyna atrado *kūdikėlį bemiegantį*", turime du galininku, vieną *(kūdikėlį)*—papildino, antrą *(bemiegantį)* —tarinio. Čia „bemiegantį", „bemiegant" yra lyg tarinio *(atrado)* dalis, tuo tarpu žodis „kūdikėlį" yra tikrasis papildinys sakinio tariniui „atrado". Ar šiaip ar taip, į šitų pavyzdžių dalyvjus *(bemiegantį..)* ir padalyvjus *(bemiegant...)* reikia žiūrėti taipo pat, kaip ir į dalyvjus, atsiradusius tokiuose sakiniuose, kaip: „Jis sakosi daug *žinąs*" (Žr. § 21, b).

b) Nuo šito suvestinio papildinio (a) reikia griežtai skirti pasakymai: „ką girdėjęs, ką mokėjęs...", kuriuos randame tokiuose sakiniuose, kaip antai: „Eik, parėjęs pasakysi *ką girdėjęs*" (Žt.), arba „Stok prie manęs, apent mokėsi *ką mokėjęs*". Dk. p. Sitie pasakymai turi sakinio papildinių prasmę, bet jų galininko „ką" privalo pats dalyvis *mokėjęs, girdėjęs*, ne sakinio tarinys-veiksmažodis. Visai ką kita turime surašytuose augščiaus pavyzdžiuose: juose ir galininko (kilmininko) ir suderintojo su juo dalyvjo (ir nederinamojo padalyvjo) privalo pats sakinio tarinys.

c) Sudurtiniai veiksniai, nurodytieji § 23 (a—e), esti vartojami sakiniuose ir papildiniams. Taip antai, yra sakoma: „Nebeturim *kas valgą*" (Sl.), „neturim *kas nueina*" (Nr.), „ar neturit *kas paraginąs*, kad nedirbat?" (Als.), „jie neturi *kas darai*" (Sl.), „gerai, aš surasiu *kas parašai*" (Kp.), „jis žinos *kas darą*" (Vs.)

d) Kitų kalbų sintaksėse iš visų kitų papildinių išskiriamas dar vadinamasis **artimasis** arba **tikrasis papildinys** — galininkas be prielinksnio („dveigys *treigį* moko"); kitus papildinius, skirdami nuo to tikrojo arba artimojo, vadina dar **tolesniaisiais papildiniais**. Šitas linksnis tariniui dažnai juoba padeda pilnosios savo reikšmės išreikšti: tarinio reikšmė, kur yra prie jo galininkas, esti daug pilnesnė, aiškesnė (palyg. „Petras *rugius* pjauna, bene jis *darbą* dirbs, vyrai *mėšlą* mėžia"). Bet vis delto šito papildinių skirstymo mūsų reikalui, ar šiaip ar taip, labai maža tėra prasmės, ir todel jo čia nė negaudysime: patys papildinių skirtumai, tikiuosi, bus aišku ir iš atskirųjų linksnių mokslo.

§ 33. Vadinamosiomis **aplinkybėmis**, arba **aplinkybjų žodžiais** nusakome aplinkybes arba sąlygas, kuriose esti kas daroma, randas, įvyksta.

Aplinkybjų žodžiais pažymime veiksmo ir stovjo *vietą*, *laiką*, *būdą*, *tikslą*, *siekimą* ir *priežastį*.

Po to, kas apie aplinkybjų žodžius jau pasakyta (§ 13), čia nedaug kas beliekti mums pažymėti.

Sakinio aplinkybėms reikšti, kaip matyti ir iš duotųjų tam tikroje vietoje pavyzdžių, tinka—visoki prieveiksmjai, aplinkybiniai linksniai (*kunigop*, *kunigiep*, *miškan*, *miške*...), pagrindiniai linksniai, su prielinksniais ir be prielinksnių (*aną dieną*, *visą dieną*, *nuo šios dienos*, *iš gerų dienų*...), nepasakomasis reiškimas (*sulįsti*...), siekiamasis reiškimas (*žūtų*, *kultų*...), vienudu ir su palydovais—kitais žodžiais (*rugiams kirsti*, *miško kuoptų*...), vardininkas (*trečia diena*), visoki dalyvjai (*puolęs*...), pusdalyvjai (*gulėdamas*...) ir padalyvjai (*dirbus*, *bevažiuojant*...), patys vieni arba ir su kitais žodžiais ir žodeliais.

§ 34. Kada vartojamos kurios žodžių lytys sakinio aplinkybėms,—bus išdėstoma skyrium, linksnių, prielinksnių ir veiksmažodžio lyčių moksle. Šioje vietoje neiškenčiame tiktai nedavę pluošto pavyzdžių apskritai, nesileidžiant į smulkmenas, parodyti, kaip ir kada vartojami aplinkybėms nepasakomieji ir siekiamieji reiškimai, dalyvjai, pusdalyvjai ir padalyvjai—vieni ir su naudininku arba, kur reikia, kilmininku, su tam tikrais žodeliais-palydovais ir be tų žodelių.

A. **Tikslo aplinkybės.** a) 1. Šitas arklys geras *važiuoti*, *arti*. Sv. 2. Iš visų mano vaikų Jonas geriausias buvo *auginti*. Sv. 3. Jis visai netikęs *mokinties* (*mokyties*). Rg. 4. Mergelė graži *žiūrėti*, meili *kalbėti*. D. 5. Mano mergelė maloni *kalbėti*, graži *paveizėti* (paveizdėti), liemeningo augumėlio. J. d. 6. Jautis neįrangus *šokti*. Žm. 7. Toks (žmogus) giltinės parnešt *siųst* geras. Sln. 8. Vainikėli mano, žalus (žalias) tu man *pažiūrėti*, žalus pažiūrėti, lengvus (lengvas) *padėvėti*. Sln.d. 9. Dvaro vartai platūs *ineiti*, siauri *išeiti*; *ineiti* platūs jų vartai, bet *išeiti* siauri. Sln. 10. Žemė buvo labai sunki *arti*. Als. 11. Šviesi naktis graži *joti*. D. 12. Dumplės yr naudingas daikts į kaminą *pūsti*, bet prieš vėjus *pūst* dar jos niekados nederėjo. Dn. 13. Dočys porelę ančių *kept* nusišauja. Dn. 14. Duoną *kept* ar ką *džiovint* į kakalį (krosnį) kiša. Dn. 15. Papjaukit antį *iškepti* ir vištą kur riebją srubai. Žt. 16. Gryta skirsto verpalus *aust*. Dn. 17. Pasisamdė mašiną *kulti*. Žt. 18. Jie *viešėt* naujas vyžas prasimano. Dn. 19. *Nedraskyti* knygas rašome. R. 20. Riešutus padėjo *gvilsti*. Žm. 21. Jautis stovi *kaip-tik pjauti*. Št. 22. *Gerti* vandenį semdavos iš upelio, kurs tekėjo arti trobelės. R. 23. Gyvolėliai dabar turi jau

minkštos, jaunos žolelės *atsigauti*. Žt. 24. Atsirado viens broláitis vainikėlio *plaukti*. Grz. d. 25. Šituos metus mes nieko neturėjom *parduotienai*. Ds. 26. Žirgai pabalnoti augštais kalnais *jotie* (joti, jotienai). Grl. d. 27. Dabar nerasi kelio *pareiti* per girias namó. Grl. p. 28. Drąsos reik su ubagais *muštis* (su elgetoms, pavargėliais mušties). Pr. 29. Nedaug tereik mergai *įsidomėti*. Žt. 30. Aš ne antelė per jūres *plaukti*, ne gegužėlė girioj *kukuoti*. D. 31. Ožka—*prasigyvent*, ožka—*pavargt*. Sln.

b) 1. Nėr man močiutės *kraiteliui* (šarveliui) *krauti* (kloti), nėr man tėvelio *rangelei rengti* (dalelei skirti), nėr man seselių *vainikui pinti*, nėr man brolelio lauku (taku) *lydėti*. D. 2. Rudenį, *bitėms išlėkti*, vieną skylikę palikit atádarą R. 3. Šerk, broleli, bėrą žirgelį *ma* (man) *jaunam nujoti* pas savo mergelę. Vlk. d. 4. Atvedė širvą žirgą *karaliui jot*. Sv. 5. Svirnužėlę (svirnužėlį) rentė jaunai *mergytei vaikščiot*. Vlk. d. 6. Tęnai buvo šaltiniukas *kaip-tik man atsigerti*. Grl. p. 7. Jis negal daugiaus užsidirbti, kaip tiktai *sau išsimaitinti*. Sln. 8. *Žmonėms gyventi* šitoji šalis perdaug vaisinga: lietaus lija pernelig daug, karštis nepakenčiamas. R. 9. Motyna gavo vaikelį *kiaulėms ganyti*. Val. 10. Pasiimk bent lazdą *šunims atsiginti*. Sv. 11. Šiandie bus gera diena *bitėms kuopti, medui imti*. Nr. 12. Ne visų burnos *putrai srėbti*. Sv. 13. Namie ir žvakigalio užtenka *putrai užkulti*. Sln. 14. Akmenėlio pas jį (jo namuose) *galvai pramušt* negausi. Sln. 15. Tame kieme tegausi akmenį *dantie* (danti, dančiui) *išmušti*. Val. 16. Džiovinti obuoliai labai geri esti *sausi valgyti* ir *viralui virti*. Rt. 17. Aš tave pasisamdžiau ne *tinginiauti*, bet *darbui dirbti*. Kp. 18. *Ašaroms nusišluostyt* išsitraukė iš kišenės skarelę. R. 19. Ar nėr seseres *patalui pataisyt?* Rt. 20. Pasisamdė mane sunkiems *darbeliams dirbti*, plonoms *drobelėms austi*. D. 21. Parsinešiau žalių lapų *lovelei iškloti*. D. 22. Aš tau duosiu šilkų skepetėlę *ašarėlėms nusišluostyti*. D. 23. Neprisamdysi, mano motinėle, (mergelių) sunkiems *darbeliams dirbti*, plonoms *drobelėms austi*. Ld. d. 24. Tek srovės upelis pro rūtų darželį žalioms *rūtoms laistyti*, *vainikėliams vilgyti*. J. d. 25. Oi cit, neverki, jauna panele (mergele): aš ne del tavęs laužiu rykštelę, — šėmiems *jauteliams pasivaryti*, naujam *žuobreliui pasitaisyti*. Gd. d. 26. Mieste giminė — *pavalkams pasikabinti*. Sln. 27. Toks man daktaras! tik *pinigams imti*. Sv. 28. Mergelė nuėjo į klėtį pakulų *nakčiai verpt* atsinešti. Sln. 29. Kiti prižadėjo ir vaikiukus leisti *duobei iškasti*. Žt.

B. **Siekiamosios aplinkybės**. a) 1. Išjojo jojo brolis *medžiotų*, paleidė leidė juodus kurtelius... Kp. d. 2. Išėjau *hernautų*. Rt. 3. Ketinam (ketam) kada parvažiuot *viešėtų*. Rt. 4. Abudu nuėjo *ilsėtųs*. Rt. 5. Nuveždavo daržinėn *gultų*. Rt. 6. Jau metas eit *gultų*. Sl. 7. Visi išvaikščiojo *gultų*. Šl. Sn. 8. Pasigėręs *gultų*, iškaršęs *mirtų*. Pr. (Rr.). 9. Peleks, *artų!* Jurgi, *akėtų!* Sl. 10. Prašom *sėstųs*. Ds. 11. Vieną kart Marytė išsiprašė *grybautų*. R. 12. Motyna išleidė mane *ganytų*. Rt. 13. Duktė nuavė tėvui kojas ir išėjo su seseria (seserimi) *gultų*. Šl. Sn. 14. Mažiukai te-

kini bėgo savo motynoms ką girdėję *apsakytų*. Šl. Sn. 15. Tuoj žmonės sukruto ir atsisėdo *irtųs*. R.

b) 1. Neeik su velniu *obeliaut* (obuoliauti). Sln. 2. Siuntė mane motynėlė į girelę *obeliauti* (obuoliauti), į šilelį *riešutauti*. Gd. d. 3. Mūso (mūsų, Als „mūsa") titis (tėvelis) *gulti* nuėjo. Als 4. Tikrai *sušilt*—į šiltą patalą kopam. Dn. 5. Traukias atbulas, kai *kart* vedamas. Sln. 6. Pats par naktį nuvargintas atgulės *pailsėties* (atsigulė pasilsėti). Dk. p. 7. Jis liko *ganyt*. Nr. 8. Dunda, valkiojasi visur *ieškodamas*, be negaus ką pagrobti. Als. 9. Dėdė liko *gulėdamas* (gulėti, nakvinas). Šv.

c) 1. Anykščiai svetimuos(-na) miškuos(-na) *malkų pirktų* važinėjo. An. š. 2. Nuvažiavo Krokuvon *varnų kaustytų*. Ds. 3. Mane liepė eit *žarnų darytų*, tave — *pinigų skaitytų*! Sl. 4. Stankūnas nubėgo *pinigų sudėtų*. Rt. 5. Sniegena purena lipa augštyn *dėtų*, *vaikelių perėtų* (apvynys). Kp. 6. Aš išėjau į girelę *balandžių šaudyti*. Sln. d. 7. Ar eisi į darželį *sėti* žalių *rūtelių*? Sln. d. 8. Nei jai rūpėjo rytelis kelti — stangių *drobelių austi*... Gd. d. 9. Eisiu *saulaitės pasižiūrėt* ir *našlaičių papenėt*. Sln. 10. Ir tas, matysit, išeis šunims *šėko pjauti*. Pn. 11. Aisim (eisiva) mudu, mergele, ramjos *ugnies kurti*. Grl. d. 12. Eina velnias *žydo jot*. Žg. d. 13. Vanduo nėjo *ugnies liet*, vilkas nėjo *ožkos pjaut*... Grl d. 14. Toks *giltinės parnešt* siųst geras—negreit tesugrįšta (pasakoma apie nerangų, neskubrų žmogų, ilgai, kur pasiuntus, gaišuojantį, nepareinantį). Sln. 15. Ko jis liko namie? — Petras liko *rugių pjaut*, Joniukas—*kiaulių ganyt*. Nr. 16. Atlik *rugių pjautų*. Sl. 17. Du atliko *numirėlio saugotų*. Sl.

C. **Laiko aplinkybės.** a) 1. Duok valgyti: vyrai pareina šieną *pjovę*. Sv. 2. *Parėję* (linus) *mynęs* tuojau atsigulė. Sv. 3. Vyrai jau ir avižas *pjovę* parėjo Sv. 4. Parėjęs *kūlęs* pagirk mane. Sv 5. Kad aš parėjau smilgeles *pjovus*, gilioj balelėj viksveles *grėbus*, anyta tarė: „Gink, martuže, šėmus jautelius". Gd. d. 6. Kai pareis brolis iš girios *medžioję*s, tu jam duok valgyt. Sv. 7. Miške gimęs, miške augęs; *išėjęs* į lauką visiems kepures trauko (kryžius). Kp 8. Kareivjai į namus *įsigriovę* mušo (mušė) žmones. Val. 9. Žada žada, *žadėjęs* ir duos. Sln. 10. *Parjojęs* išpiškįsiu langus *nuėjęs!* Žt. 11. Jūrą *parplaukęs* (perplaukęs) klane nuskendo. Val. 12. (Grybai) patys savaime *suglebę* supūsta. An. š. 13. O Dieve duok mu as, kad, šventes visas *nulydėję*, vėl susikviestumbim kaimyniškai pasisveikinti. Dn. 14. *Lig neatsigėręs* nespjauk į vandenį: pats sugersi. Gd. 15. Penkis (penkius) turiu *lig nepirkęs*. Als. 16. *Lig neapsisvėtinęs* pasakysiu visą teisybę. Žt. 17. Šis *lig neatgulęs* nuėjęs apveizėti (apveizdėti) arklelio. Dk. p. 18. Karvė *tuo vedus* (vedusi) duoda daug pieno. Als.

b) 1. Aš ėjau *lijant, lijant* ir *sningant*. D. 2. *Ineinant* akys kaista (svįla), *išeinant*—pakaušis. Sln. Pr. 3. *Beveizint* (beveizdint, bematant, beregint) supuolė žmonių. Žt. 4. Ožka—*pavargstant*, ožka—*pralobstant*. Sln. 5. Šieną *pjaunant* buvo gražus oras. Sv. 6. Tu parvažiavai rugius *vežant*. Rg. 7. Kur mano žirgelis *jojant* siautė, tęn mano širdelė panelę (mergelę) jautė. Gd. d. 8. Vagie

(vagi, vagiui) *sprunkant* yr vienas kelias, ieškančiam—daug. Val. 9. Vieną avį *kerpant* ir kitoms kenklė dreba. Val. 10. Namai *statant* daug priedėlio reikia. Ds. 11. *Meldusis* reik ir pasivalgyti. Kv. 12. Į lauką ėjau—lengvi darbeliai, namó *parėjus*—meilūs žodeliai. D. 13. Vilką *vijus* nors uodega aiiteko. Sln. 14. Vilkui *trėsus* lab (lába) ir uodega. Val. 15. Miegosma *lig išauštant*. Als. 16. *Lig nesusirgus* reik klausti daktaro. Als 17. Miežiai susigaus *ligi pjaunant*. Sln. 18. Reikėjo vaikščioti *lig nebnorint (kaip ilgai* reikėjo vaikščioti?). Als. 19. Oi gegute, gegutėle! kiek man metų *lig užaugant? lig numirštant* kiek man metų? Sln. 20. *Prieš gulant* reik pasimelsti. Žm. 21. Vyro ir mot riško (moteriškės) sujungimas niekad negal būt perskirtas *net ik numirštant*. Dkš.

c) 1. *Dienai brėkštant*... šilas nubunda. An. Š. 2. *Man besemjant* jūrjų vandenėlio, atlėkė du gulbinėliu. D. 3. Negaliu duoti *kitiems matant*. D. 4. Eina eina, kai *paukštėms einant* (į dausas arba iš dausų skrendant) gimęs. Kp. 5. *Pučiant* žiemjų *vėjui* oras atšąla. R. 6. *Aušružei auštant* vainiką pyniau, *saulužei tekant* ant galvos dėjau. D. 7. *Man* kiemelį *bešluojant* ir atjojo trys bernyčiai. D. 8. *Man važiuojant* snigo; *man bevažiuojant* pradėjo snigti. Žm. 9. *Vilkūčiams* (vilkeliams, vilkučiams, vilkuičiams) avis *išpjovus*, avinai skundžias senam vilkui. Val. 10. *Krušai* javus *pamušus* ar *ugnelei aplankius*, tuojau visi susimeta ir pavargėlį sušelpja. Dk. 11. *Vaikui puolant* angelas (aniolas) priegalvį pabruka, *seniui krintant* velnias akmenį pakiša. Pr. Žm. 12. *Jau tamselei temstant* ir *mėnuliui tekant* bernelis mergelę meiliai pabučiavo; *jau auštrelei* (aušrelei) *auštant* ir *saulelei tekant*, siuntė merguželę žirgelių atvarytie (atvaryti). Ld. d. 13. *Vos pasirodžius saulelei*, tuojau jauti jos spindulių galybę. Vs. 14 Gėrė trys broleliai: vienas pragėrė tymo balnelį *dar tamsužei netemus*, antras pragėrė bėrą žirgelį *dar gaidužiams negiestant*, trečias pragėrė jauną mergelę *dar aušružei neauštant*, D.; oi pareis mano mergelė iš jaunimėlio *šokus*, raibiems *gaideliams giedant*. Ld. d. 15. Dirbo *lig saulei leidžiantis*. Als. 16. Pradėdama gaudyti anksti rytą, kregždė gaudo dvisparnius *ligi leidžiantis saulei*. Vs. 17. Kitas vaikis, veizėk (veizdėk), *prieš saulei tekant* moka pakilti. Žm. 18. *Ligi saulei nenusileidus* reikėjo vaikščioti, ne dabar. Telš. 19. Šis atsakė nė už kaži-kokius pinigus neduosiąs *lig pačiai karalaitei neišėjus*. Kv. 20. Brūzdė *lig pat gaidžiams pragystant*. Val.

d) 1. Žmogus *galą daromas* tegalėjęs tęnai mukti. Dk. 2. Ko svyruoji, lelijėle, vėjo *pučiama*. Gd. d. 3. *Genamas* bėk, *duodamas* imk; *duodamas* imk, *mušamas* bėk. Žt. Žm. 4. Išeik *bemylims*, ateik *belaukiams*, tai geras būsi svečias. Pr Val. 5. Ožys *keikiamas* tunka Kv. Pr. 6. Nedžiaukis (nesidžiauk) *giriamas*, neverk *baramas*. Val. 7. Jį (kuprį) moko *liepjamą* gulti. R. 8. *Ligi nemušamas, prieš mušamas* rėk, tai nemuš. Als.

e) 1. Po kalnelį *vaikščiodama*, akmenėlius raičiojau. Kp. d. 2. Verkė tėvas ir motyna mane *išleizdami*, verkė broliai ir seselės lauku *lydėdami*. Sln. d. 3. Zįzia, kaip kuisis (uodas), į akis *lįzdamas*. Val. 4. Senis džiaugias *stenėdamas*, jaunikaitis

važinėdamos, vaikas *kuldamos*. Val. 5. Čia *kukuodama* verkia (gegutėlė), čia juokias, kvatojas. An. š. 6. Kitsai (paukštis), *stokodams* grūdo, gnybja žolelę. Dn. 7. Sūnaiti mano, jaunasis mano, nepulk į vargus, *jaunas būdamas*. Sln. d. 8. Tavo pati nebuvo tokia silpna nė *mirdama*, kaip manoji kad išgijo. Žt. 9. Aš *važiuodamas* lygau arklį; aš *bevažiuodamas* sulygau arklį. Žm. 10. Žiedelį *begriebdamas* aš pats jaunas nuskendau. Grl. d 11. Kas pieną *begerdamas* dantis išdegė, tas ir į (šaltą) vandenį pučia. Žm. 12. Vilko *bebėginėdamas* užbėgsi lokį. Pr. 13. Galėjai ir *prieš važiuodamas* apsidirbti. Žm. 14. Vaikščiojau *lig nebnorėdamas*. Als. 15. „Miegtpuvys" bus tas, kurs miegt (miegti, miega) *lig supūdams*. Als. 16. *Eidamas šokti* žagružę taisė, *parėjęs šokęs* laukužį arė; *eidama šokti* stakližes taisė, *parėjus šokus* drobužes rietė. Pr. d.

D. **Būdo aplinkybės**. a) 1. Kaip jis su jąja galės *nesimušęs* amžių pargyventi (pergyventi)! Sln. 2. Atneši *įsikandęs*? Sl. 3. Eik sau, *nekvaršinęs* man galvos! Sv. 4. Stovi, liūdi mergužėlė, *rankeles nuleidus*. Ld. d. 5. Kam tu mus baugini *baigiąs duoną*? Žt.

b) 1. Basas nevaikščiosi, vis reikia *apsiavus*. Rt. 2. Duonos turėjau *lig reikiant*. Als. 3. Reikėjo vaikščioti *lig nebnorint* (*kiek* reikėjo vaikščioti?). Als.

c) 1. Šitai tėvas tavas ir aš *sopami* (širdį sopami) ieškojome tavęs. Dks.

d) 1. Kas atbulas *dirbdamas* sau duoną užsidirba (vilšta)? Sv. 2. Ką tėvelis sudėjo *dūsaudamas*, tai sūnelis prarado *klykaudamas*. Pr. 3. Šaukiaus motinėlės *paverkuodama*. Sv. 4. Kad aš parėjau smilgeles pjovus, gilioj balelėj viksveles grėbus, anyta tarė *pratarydama*: „Gink, martuže, šėmus jautelius". Gd. d. 5. Ir jis dirbo, *kiek galėdamas*. Sv.

e) 1. Kad neina, *veste* atvesk. Sv. 2. Vakar nė iš vietos, o dabar *bėgte* bėga. Sv. 3. Ant stalo knygų, tarytum, *kraute* prikrauta. Sv.

E. **Priežasties aplinkybės**. a) 1. Pasigyrė bernužėlis šešius dvarus *turįs*. Rm. d. 2. Ir Petras džiaugiasi *nebeturįs* skolų. Žm. 3. Noriu valgyti, o čia bobutėlė verkia nieko *neturinti*. Žt. 4. Dabar ji neatsidžiaugia gerą berną *turinti*. Žt. 5. Svečiai dėkojo jau *nebenorį* valgyti. Žt. 6. Jonas (Jonienė) džiaugiasi *gaunąs* (*gaunanti*) didelę algą. Žt. 7. Ir liūdi dabar lauką *pardavęs*. Sv. 8. Tupikis ėmė raudoti ir bėdoties *prapuolęs*. Žt. 9. Nesidžiauk *radęs*, nedejuok *pametęs*. Sln. 10. Verkia mūsų seselė *negavusi* bernelio. D. 11. Kam čia mus gaišinai par dieną *neatvažiavęs*? Žt. 12. Tiekus vaikus *užauginusi*—nepasęsiu! Kv. 13. Ar ne gumbu kartais sergi perdaug lašinių *prisprogęs*? Sv. 12. Aš tai vis žinau, tiek metų jau *jodinėjęs* ir... daug visokių ašarų *matęs*. Dn. 15. Kvaila buvau *nevariusi* jautuko. Žt 17. Kvailys buvau *nepasilikęs* miestely. Žt.

b) 1. Akys ištįso *beveizint*. Dk. 2. Ir nosis ištįso *belaukiant*. Val 3. Ei išbars, išbars mane motynėlė perilgai *užtrukus*, namo *neparėjus*. Vlk. d. 4. Graudžiai verkė motynėlė vainikėliui

vystant. D. 5. Ilgą iešmą *bedrožiant* šuo kepsnį nuneš (pagauna). Sv. Žm. 6. Verkia, kai *motynai mirus*. Sln.

c) 1. Ugnelė *gesoma* pyksta. Dk. 2. Verkia duonaitė (duona) dykai (veltuo, veltui, tinginio) *valgoma*. Sln. Val. Sv. 3. Oi šąla dreba žalia rūtelė, žirgelio *mindžiojama* (mindoma). Ld. d. 4. Kaip jis nerėks, taip dantį *geliamas*! Žm.

d) 1. *Nebenorėdamas* mokėti palūkanų, sugrąžino visą skolą. Rt. 2. Pats *kaltas būdamas*, kaip tu gali keikti! Als. 3. *Būdamas* pårkliokęs ir påralkęs (perkliokęs ir peralkęs) pasiprašė ką norinčiais (ko-norint) pasivalgyti. Kv. 4. Ar į versmę įlindai *neatsiliepdamas*? Žt 5. Anie visi, *būdami sulandyti*, šaukia rėkia, kaip įmanydami. Dk. p. 6. Dunda, *būdamas vagis*, valkiojasi, žinomais, visur ieškodamas, be negaus ką pagrobti. Als.

§ 35. a) Tokiuose pavyzdžiuose, kaip antai: „prašom sėstųs; pasigėręs—gultų, iškaršęs—mirtų" (§ 34, B, a—10, 8), siekiamieji reiškimai, vadinamieji supynai, tikrai sakant, neina aplinkybįų žodžiais: „sėstųs" nurodytajame sakinyje tėra papildinio žodis; čia aplinkybės žodis „sėstųs", išleidus sakinyje žodį „eiti" (plg. „prašom eiti sėstųs"), yra jau sakinio papildiniu pavirtęs. Tokie žodžiai, kaip „gultų, mirtų" (sakinyje: „pasigėręs — gultų, iškaršęs — mirtų"), del tos pačios priežasties eina jau sakinio tariniais: ilgesniajame pasakyme „pasigėręs tur eiti gultų, iškaršęs — mirtų" abu tuodu žodžiu („gultų, mirtų") eitų, žinoma, siekiamosios aplinkybės žodžiais. Augščiaus surašytuose (§ 34) pavyzdžiuose yra pabraukta ir daugiaus žodžių, kurie gali, giliaus žiūrint, ir ne aplinkybėmis eiti.

b) Tokiuose pasakymuose, kaip antai: „Pasigyrė bernužėlis šešius dvarus *turįs*", arba „Petras džiaugiasi *nebeturįs* skolų" (§ 34, E, a—1, 2), dalyvjus „turįs, nebeturįs" ėmėme per priežasties aplinkybes, laikydami čia „turtą" ir „neturtą" per pasigyrimo ir džiaugsmo priežastį. Tačiaus nesuklystų ir žmogus, kuris, priskyręs tokius dalyvjus, kaip „turįs", „nebeturįs..." prie veiksmažodžių „pasigyrė, džiaugiasi ..", imtų juos per vardinę sudurtinio tarinio dalį, kaip kad yra imami paprastai dalyvjai, randami tokiuose sakiniuose, kaip antai: „pasisakė bernužėlis šešius dvarus *turįs*; Petras sakosi *nebeturįs* skolų" (plg. § 21, c).

c) Kiek anksčiaus (§§ 16, 17, 18 ir 19, a), kalbėdami apie sakinio dalis, aiškinome, jog „į sakinio dalis nagrinėtojai gali kartais ir ne vienodai visi pažiūrėti". Šitas dalykas reikėtų minėti ypačiai kalbant apie aplinkybinius sakinio žodžius. Sakinio nagrinėtojui laiko aplinkybės žodis kartais gali priežasties arba kitu kuriuo aplinkybiniu žodžiu pasirodyti: nagrinėtojas atsitikimą, po kurio ėjo

kitas atsitikimas, gali labai lengvai palaikyti per antrojo atsitikimo priežastį. Todel gali ir šiuo kartu taip būti, jog daug kas ir su mumis čia nesutiks: daug kam galės pasirodyti, kad priežasties aplinkybę ir t. t. mes matę, be kokio reikalo, tęn, kur kitas laiko arba kitos kurios aplinkybės tenorėtų ieškoti.

d) Prie nepasakomojo reiškimo, vartojamo aplinkybės žodžiui, rašomoji mūsų kalba mėgsta dėti dar sąjungą „kad", rečiaus — „ydant". Tokie „kad, ydant", kad juos randame prie nepasakomojo reiškimo („drąsos reik, *kad* su ubagais mušties"; „nedaug tereik mergai, *kad* įsidomėti"; „aš ne antelė, *kad* per jūres plaukti, ne gegužėlė, *kad* girioj kukuoti!...), yra ne iš oro pagauti—jie paimti mūsų kalbai iš rusų, rečiaus iš lenkų kalbos: Prūsų Lietuva, senobės raštai, senių kalba tokių „kad, ydant" prie nepasakomojo reiškimo—nežino.

e) Rašomojoje talboje esti, tik gėda sakyti, ir šiokių sakinių: 1) „Nuėjo *pas brolį* arklio *prašytų*, 2) „eik *pas dėdę* pinigų *atsiimtų*", 3) „nuėjo *ant Naumiesčio brolį parvažiuojantį pasitiktų*", 4) „išvažiavo *į mišką* medžių *pirktų...*"

Kaip „prie barzdos reik ir lazdos", taip ir siekiamajam reiškimui reikia savų, ne svetimų palydovų. Rašytojas, kurs naudojasi šitais reiškimais, minėtuosius sakinius taip tegalėtų „žmoniškai" nusakyti: 1) „Nuėjo *į (ing) brolį* arklio *prašytų*, n. *broliop* a. *prašytų*", 2) „eik *į dėdę, ing dėdę (dėdėsp)* pinigų *atsiimtų*", 3) „nuėjo *į (ing) Naumiestį* (į tą šalį, kur Naumiestis) *brolio parvažiuojančio pasitiktų*", 4) „išvažiavo *miškan* medžių *pirktų...*" Daryti iš rašomosios kalbos neprideramas kratinys—nereikėtų.

§ 36. Iš laiko ir priežasties aplinkybjų (§§ 13, b, e; 34, C, E) sintaksė išskiria dažnai du aplinkybiniu žodžiu—a) *sąlygos* ir b) *nuolaidos*, apie kuriuodu nebuvo kalbama tam tikroje vietoje anksčiaus. Čia duodama keliolika ir tos rųšies aplinkybinių žodžių pavyzdžių.

A) **Sąlygos aplinkybės** a) 1. Kiaulių *neganęs* ponu (kunigu) nebūsi. Sv. 2. Veršiu *nebliovęs* jaučiu nebaubsi. Pr. Sv. 3. Aš tokio kely *radęs* neimčia. Sln. 4. Mažo *nevedęs* (m. n. ankstybosios, nelenkęs), didelio neprilauši. Als. 5. Kvalys būtum *nedavęs* į ausį. Žt. 6. *Nepadėjęs* neieškok. Sln. 7. Prie valgio *sėdęs* nedrovėkis (nesidrovėk). Val. 8. *Nesėjęs* nepjausi. Val. 9. Vandenį *gėręs* nebūsi girtas. Pr 10. Ką dirbsiu aš nuo tavęs nebėgęs! Dk. p. 11 Ką veiks *nevažiavęs*. Sv. 12. Vilkui kojos *nepadaužęs*, nesakyk—raišas. Sln. 13. Nenusitikėk vilku raišu, pats kojos *nepakūlęs*. Pr. 14. *Neglamžavęs nemylavęs*, meilės nenorėki! Žt. 15. *Metęs* čia, kame kitur kur besugrobsiu taip veikiai (mergą darbininkę)! Žt. 16. Dar geriaus padarysite, pa-

tys *ėmę dirbti* tam tikrus lizdus ir taisyti jų kuo-daugiausia sodely, daržely, darže ir aplink namus. Vs.

b) 1. Į kurį (į pliką, išdžiūvusį žemės plotą) *žiūrint* taip neramu regis... An Š. 2. Čia ir rugiai *pasėjus* numirks. Žt. 3. Toks *pastačius*, toks *paritus*. Žm 4. *Birstant* (birant) *dirvoj*, birs ir jaujoj. Val. 5. Ir aš, *tikrai sakant*, ne visa buvau supratęs. Rt. 6. *Ištikrųjų imant*, ir jie negudrūs. R.

c) 1. (Koja) *negydoma* neišgis. Šl. 2. Toks *jojamas*, toks *važiuojamas*. Sln 3. Toki (tokia) *pavertus*, toki (tokia) *pastatyta*. Sln. 4. *Giriamas* geras, *skalbjamas* baltas. Sln. 5. *Nudurtas* atgija, *nenudurtas* neatgija (apvynys). Pr. 6. Nendrė nesvyruo (nesvyruoja) *nepučiama*. Pr. 7. Mūsų arkliai *išvažiuoti* ne labai ėda. Sv. 8. Klebonu *dėtas* aš kitaip daryčio (daryčia). Žm.

d) 1. Palengvai (palengva) *jodamas* toliaus nujosi. Val. 2. *Verkdamas* kaktos niekad neištaisysi. Pr. 3. *Norėdamas*, kad tau galvą iššukuotų (nenorėdamas *pats* sau galvos šukuoties), spjauk kitam į akį (ir iššukuos galvą). Pr. 4. Vietoj *gulėdamas* ir akmuo apželia. Dk. 5. Daug *turėdamas* šunims duok, maž (maža) *turėdamas*—žmogui. Pr. 6. Aš, *tavimi būdamas* (tavim *dėtas*, tavo *dėtas*), taip nedaryčia. Užl. 7. Bėk *bėgdamas* (bėk, kad bėgi); eik *eidamas*. Sv. 8. Tėveli mano, mano širdele, leisk *leizdamas* dukrelę. Ld. d.

B. **Nuolaidos aplinkybės**. 1. Kitas (tūlas) ir *nesėjęs* pjauna. Sv. 2. *Ir* duris *uždarius* laikas bėga. Val. 3. Ugnis dega *ir nekurstoma*. Dk. 4. Kas *nedaromas* pasidaro, kas pasidaro nedaromas (plyšys, bėda)? Pr. Sv. 5. Kas margas *nerašytas*, kas juodas *nedarytas*? D. 6. Tiek suprantu *ir nesakomas;* padarysiu *ir neliepjamas*. Sv. Žm. 7. Jie *ir nemokami* dirba. Sv. 8. Geras arklys *neraginamas* bėga. Užl. 9. Kelsi rytelį *nebudinama*, trauksi girneles *neraginama*. Sln. d. 10. Atlėkė pelėda *ir neprašyta*. Gd. d. 11. Menka žolė išdygst *ir ne-ėjama*. Val. 12. Ji tėvų *neleidžiama* teka. Als. 13. Nuplaktas *ir nenorėdamas* vaipos. Val. 14. Svetys *verkdamas* tur lašinius valgyti. Žt. 15. Galėtume laimingi būti *ir* labai *galingi būdami*. Ps. 16. *Norint sirgdamas*, jis tačiau ėjo. Pr. 17. Kodel mėnuo, *būdamas* kur-kas *mažesnis* užu saulę, gali mums ją pridengti? R. *Ir šimtą duotas* (arklys) klumpa. Pr

Sąlygos aplinkybių žodžiais dedame atatinkamą pagrindą tam veiksmui arba stovjui, kuris sakinio tariniu yra išreikštas. Tų žodžių vietoje galime dėti ir visą ištisą pasakymą su žodeliais — *jei, kad:* „kiaulių *neganęs* ponu nebūsi“ = „*jei* kiaulių neganysi, ponu nebūsi“; „giriamas geras, skalbjamas baltas“ = „*kad* giriamas, *jei* giriamas, *tai* geras“, „*kad* skalbjamas, *tad* baltas“. Šitos rųšies aplinkybiniai žodžiai giminiuojasi, kaip matyti, su priežasties ir laiko aplinkybėmis.

Nuolaidos aplinkybių žodžiai reiškia atmetamą, nieku nuleidžiamą priežastį, tokią priežastį, kuri nieko tačiaus pati nekliudo, nepadaro. Tų žodžių vietoje galime dėti visą ištisą pasakymą su žodeliais—*kad ir*, *nors*, *norint*; tie žodeliai ir prie pačių nuolaidos ap-

linkybjų gali stovėti (plg. „*norint* sirgdamas, jis *tačiau* ėjo“). Pasakymas: „*Ir* duris *uždarius* laikas bėga“ reiškia tiek pat, kiek ilgesnis pasakymas: „Laikas bėga, *kad ir (nors)* duris uždarysi“. Ir šitos rųšies aplinkybės yra susigiminiavusios su priežasties ir laiko aplinkybėmis.

a) Žodžiai: *bėgdamas*, *eidamas*, *leizdamas*, kuriuos išradome čia sąlygos aplinkybėmis (A, d—7 ir 8), galėtų eiti, žinoma, ir tarinių (*bėk*, *eik*, *leisk*) dalimis, ne būtinai atskirais aplinkybjų žodžiais. Tą pat galėtume pasakyti, žinoma, ir apie neapsakomuosius reiškimus —*veste*, *bėgte*, *kraute* (žr. § 34, D, e): tie reiškimai tęnai taipo pat galėtų eiti tarinių (*atvesk*, *bėga*, *prikrauta*) dalimis.

b) Sintaksė pradedamajame kurse sąlygos ir nuolaidos aplinkybjų labai dažnai neskiria nuo priežasties ir laiko aplinkybjų. Apie šios rųšies aplinkybes tame kurse nėra todel nė kalbos (plg. § 13).

Keli sakinių skirtumai.

Sakiniai, kurių esam ligi šiol nagrinėję dalis, daug kuo nuo vienas-kito skyrėsi.

§ 37. Kiek anksčiaus (§ 6), išskirdami tam tikrus sakinius iš kitų, esame jau pavartoję ir du jų vardu — „sakiniai beasmeniai“ ir „sakiniai asmeniniai“. Tęnai, skirdami tuos sakinius, žiūrėjom vien į jų veiksnius, kitaip sakant — sakinius skyrėm tęnai vien jų **veiksnių atžvilgiu**. Iš to, kas tuo atžvilgiu apie sakinius tęnai nusakyta, aišku, jog a) **asmeninis sakinys** tėra toks, kurs turi gramatikos veiksnį, pasakytą arba bent pasakomą, numanomą, iškišamą, ir b) **beasmenis sakinys** vadinasi tas, kurs gramatikos veiksnio, nei pasakyto nei pasakomo, kište iškišamo, neturi.

a) 1. Jojant mano *žirgelis* siautė. Gd. d. 2. 3. *Volungė* Ievą trotina: „Ieva, Ieva! neganyk po pievą!“ An. š. 4. Nesisakyk čia buvęs. Sin.

b) 1. Vakar smarkiai lijo. 2. Dabar (darties) trimis jau švinta Sv. Tr.

§ 38. Sakinius skiriame ir **pasakytojo tarinio atžvilgiu**. Žiūrėdami tuo atžvilgiu į sakinius, skiriame juos į tvirtinamus ir ginamus. **Tvirtinamųjų sakinių** tariniai esti tvirtinamai pasakomi; **ginamųjų sakinių** tariniai taromi ginamai arba atmetamai, netvirtinamai.

a) 1. Karvė — galvijas. 2. Saulė šviečia ir šildo. 3. Žada žada, žadėjęs ir duos. Sin. 4. Susipranta katė pieną paliejus (paliejusi). Sin. 5. Daug rankų didžią naštą pakelia, Val.; daug

šunų ir vilką papjauna. Pr. 6. Jų keli sveikas akeles išsibadė. Dn. 7. Ne saulės amžį gyvęsi. Vai. 8. Išbars mane motynėlė namo neparėjus. D. 9. Motyna rūpinas neišsimokėsianti. Žt.

b) 1. Ožka ne galvijas. 2. Veršiu nebliovęs jaučiu nebaubsi. Sv. 3. Nieko neturįs nieko nepakleid (nepakleidžia). Vai. 4. Žodžio „lėšos" kilmė dar niekam ligi šiolei nesisekė suvokti. R. 5. Nesirūpink, brolužėli, parvedęs vargo mergelę. D 6. Mėnuo nei šviečia nei šildo (mėnuo šviezdamas ne savimi šviečia, jis saulės šviesa tešviečia). R. 7. Tęn aš nejutau gaidelių giedant nei piemenėlių bandelę genant. Žg. d. 8. Plikis netur nei genčių, nei prietelių. Vai. 9. Nežinojo žmonės — jį nei šventą turėti, nei prakeiktą. Stg. 10. Nesudėjau nė bluosto (visiškai nemiegojau). Ds. 11. Nė saulės duktė jam neintiks, Vai; nė saulės duktė negal jam intikti. Pr. 12. Vedu (mudu) žirnio nė matyti nematėva. Dk. p. 13. Nė soros grūdo dar burnoj neturėjau. Vai. 14. Nė Dievas tokiam negal padėti. Sv.

Žodis *nė* ir rašomoje kalboje reikėtų skirti nuo *nei*. Tuodu žodeliu šnekamojoje kalboje geriausiai žemaičiai nuo vienas-antro skiria.

§ 39. Sakinius skirstome ir **antrininkių dalių atžvilgiu**. Tuo atžvilgiu skirstome juos į išplatintus ir neišplatintus. **Išplatintasis sakinys** turi ir antrininkių bent vieną dalį; **neišplatintasis sakinys** antrininkių dalių neturi.

a) 1. Švinta. 2. Temsta. 3. Sudie, broleliai! 4. Teka saulė. 5. Leidžias saulė. 6. Visa prapuolė. Rt. 7. Senučiut, senučiute! dangus griūva! Ps.

b) 1. Dabar anksti švinta. 2. Teka saulė už beržyno. Rt. 3. Kas tęn šlama? An. Š. 4. Gyriaus puodas netaukuotas. Žt. 5. Žąsys paupėj gagena. An. Š. 6. Giria nosį trina. An. Š. 7. Uogienojai kelmais želia. Rt. 8. Savo seserį skundžia liekna sedulėlė. An. Š. 9. Juos (miško medžius) tiktai miške augę žmonės tepažįsta. An. Š. 10. Jų vaikų ir „Anykščių Šilelis" gangreit visas mokama. Pn. 11. Vakar jų vaikai visą vakarą čia sviedinį sviedė. R.

§ 40. **Sakytojas** gali savo mintis tiesiai reikšti, gali mintis reikšdamas pats klausti arba šaukti, rėkti, prašyte prašyti, stebėte stebėties.

Paties sakytojo atžvilgiu sakiniai skirias į klausiamus, šaukiamus ir tiesioginius.

a) Reikšdamas savo mintis **klausiamaisiais sakiniais**, sakytojas kitą žmogų klausia.

b) Reikšdamas savo mintis **šaukiamaisiais sakiniais**, sakytojas lyg šaukia, prašo, stebisi. Reikšdamas tais sakiniais savo mintis, sakytojas neiškenčia ir savo jausmų aiškiai neparodęs.

c) **Tiesioginiais sakiniais** žmogus nei klausia nei šaukia, tiktai tiesiai, ramjai savo mintis reiškia, apsakydamas ką matęs, girdėjęs, jaučiąs, žinąs, sakyte pasisakydamas ko norįs.

a) 1. Kur eini? 2. Kame buvai? 3. Ką beveikia tavo tėvelis? Žm. 4. Ar esi matęs vilką? 5. Kodel raudoni tavo veideliai? J. d. Oi kodel. del ko, jauna mergele, jaunimėly nebuvai? Sn. d. 7. Kuri čia tave indėvė (indievė) pjauna? Vai. 8. Verši, verši! kuomet būsi jaučiu?! Vai. 9. Gi ar tu nežinai, kad vagį pakaria? Gd. 10. Bau ne žydas aš? Rr. 11. Bau negalėjo Dievas savo žemjų išgelbėti? Rr. 12. Bau tu esi tas, kuris turėjo ataiti (ateiti)? Rr. 13. Bau ne tėvelis didę (didžią) rangelę rengė, bau ne močiutė baltą šarvelį krovė? Ld. d. 14. Beg nebūsi mano žentas? Užl 15. Turiegu tu jo (tėvo) klausyt? Dkš.

b) 1. Palauk! 2. Sustok! 3. Vagie! kepurė dega! Sl. 4. Kokie jie vėpliai ir kvailiai, nemitrūs, neatsargūs, rėksniai! Vs. 5. Kad tau Dievas daug sveikatos duotų! Sv. 6. Kad šventas būtų Tavo vardas! R. 7. Kad tokių žmonių bent dešimtis Lietuvoje būtų! Sv. 8. Kad tu sumolėtum! Rg. 9. Kad tu pavirstum į drebulėlę (pavirstum drebulėle), kad tu drebėtum dieną naktelę! Ps. 10. Kad jis galvą kur nutrūktų! 11. Kad jis galą kur gautų! 12. Kas jo pečiai! Užl. 13. Kas jūsų paukščių smulkumas! Ps. 14. Kas to vaiko įstabumas, gabumas! Grz 15. Koks gi tu gudrus! Žm. 16. Vėželi, še ir tau akelės! Ps. 17. Tokių man nereik! Tokias mažas (akis) gali sau pasilaikyti! R. 18. Broliukai, ginkitės nuo bado! An. š. 19 Palaiminta toj ranka, kur (An. š. „ką“) kirvį išrado! An. š. 20. Kap tave lapės, šunes, devyni vilkai! Pr. 21. Bene jis ką žino!? Sv. 23. Baune tu mane šersi? Sv. 23. Ar vienas šuva (šuo) su uodega! Sl. 24. Oi Dieve, Dievuli, ką aš padariau!..

c) 1. Atėjo rugpjūčio mėnuo. Vs. 2. Išlėkė iš lizdo paskutinieji kregždės vaikai. Vs. 3. Visoki dienos balsai po vienaskito vis tilo, rimo. Vs 4. Aprimo žvirbliai, šarkos, vištos. Vs. 5. Radau pamesta kely. Šv. 6. Aklas aklą netoli teves. Sln. 7. Sauso niekas neklauso. 8. Šventąsias dienas švęsk. R

d) 1. Lazdynai! lazdynai! kam gaidžiukui kelnytes perplėšei?—O kam mane ožka pagraužė! Ps. 2. Šeimininkas tuoj paklausė ateivį: „Sveteli, ar esi matęs kame tokią didelę varškę?“ Melagius (svečias) jam atsakė: „Tai čia man didumas! Ar tai tokią buvo nusilieję mano tėvai vienam pokyliui?“ Ps. 3. Sužvink, kumelėle, sužvink, juodbėrėle! Kur tavo devyni sūneliai, tęn mano devyni broleliai! Ps. 4. Buvo devyni broliai ir sesuo Elenytė. Tėvai mirdami paliko sūnums po kumelį, o dukteriai kumelę, šitų devynių kumelių motyną. Broliai išvažiavo karan. Elenytė atliko namie. Ps. 5. Pabūkite kiek laiko valstiečio trobelėje ir gerame akmeniniame pono arba šiaipjau pasiturinčio žmogaus rūme. Vs.

§ 41. a) Šnekamojoje ir šiaipjau kalboje labai dažnai visiškai išleidžiamos lengvai suprantamosios sakinio dalys (žr. §§ 4 ir 5).

b) Keli vieno galo sakiniai, kurie bendras turi didžiąsias dalis—vieną ar abi, gali į vieną sakinį sutapėti. Toks sakinys bus **sutaptinis**.

Sakiniai: „Aprimo žvirbliai", „aprimo šarkos", „aprimo vištos" —turi visi po bendrą tarinį. Iš jų gali susidaryti ir vienas sutaptinis sakinys: „Aprimo žvirbliai, šarkos, vištos" (Vs.), arba „aprimo žvirbliai, šarkos ir vištos".

Sakiniai: „Viršutinėse langų kertelėse prisilipys savo lizdus kregždės", „trobų pastogėse prisilipys savo lizdus kregždės"—turi abi didieji dali bendri. Iš abiejų tų sakinių galim irgi gauti vieną sutaptinį sakinį: „Viršutinėse langų kertelėse ir trobų pastogėse prisilipys savo lizdus kregždės". Vs.

c) Beasmeniai sakiniai, ir neturėdami bendro tarinio, gali sutapėti; tam reikia tik, kad šie sakiniai prieš sutapėdami benrą kurią antrininkę dalį turėtų.

Iš sakinių: 1) „Orie dabar drėgna", „orie dabar šalta" (Ds.) ir 2) „vakar lijo", „vakar snigo" galime gauti du sutaptiniu sakiniu: „Orie dabar drėgna ir šalta" ir „vakar lijo ir snigo".

Pagrindiniai ir šalutiniai sakiniai.

§ 42. Sakinys, kurs paimtas skyrium turi pilną arba pilnoką prasmę, vadinasi **pagrindinis sakinys**.

> Pats aš gimjau viename Lietuvos kaime. Kaime mažas būdamas ir gyvenau. Dabar tenka man dažniausiai miestuose gyventi. R.

Čia turime tris sakinius. Visi jie, būdami paimti drauge ir kiekvienas skyrium, turi pilnoką, įmanomą prasmę. Visi trys šitie sakiniai yra **pagrindiniai, savarankiai, nepriklausomi**.

> § 43. 1. Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės. Dk. 2. Kieno duoną valgai, tam ir dirbk. Rt. 3. Kas skaito rašo, duonos neprašo. 4. Nelaimingas (nedalingas) tas bernytis, kurs mergytės klauso. D.

a) Kad paimsim pasakymą: „Lig saulė patekės, mums rasa ir akis išės", tad turėsim du sakiniu: vieną — „lig saulė patekės" ir antrą—„mums rasa ir akis išės". Sakinys: „mums rasa ir akis išės" bus pagrindinis, savarankis, nes jis, būdamas ir vienas paimtas, turi savą, pilnoką, įmanomą prasmę. Pirmasis sakinys: „lig saulė patekės", pats vienas skyrium paimtas, prasmės neturi; jis tėra

dalis sakinio — „mums rasa ir akis išės". Kad paimsim sakinį: „mums rasa ir akis išės", tad stovįs šale jo sakinys — „lig saulė patekės" — bus tiktai atsakymas į klausimą: „*ligi kurio laiko* rasa mums akis išės?" Taigi visas tas sakinys („lig saulė patekės") yra ne kas kita, kaip tiktai pagrindinio sakinio *laiko aplinkybė*, išreikšta visu atskiru sakiniu. To „laiko aplinkybės sakinio" vietoje galėtų būti, žinoma, ir paprastoji laiko aplinkybė: „*Prieš saulei patekant, lig saulei netekėjus (prieš saulės patekėjimą, ligi saulės patekėjimo)*, mums rasa ir akis išės".

b) Kad paimtume dabar visą pasakymą: „Kieno duoną valgai, tam ir dirbk", tad turėtume vėl du sakiniu: pagrindinį—„*tam* ir dirbk" ir šalutinį — „kieno duoną valgai." Šalutiniu sakiniu atsakome čia į klausimą: „*kam* tu turi dirbti?" Jį vadįsime čia „šalutiniu *papildinio* sakiniu."

c) Tokiuo pat būdu rasime, jog pasakyme: „Kas skaito rašo, duonos neprašo" turime irgi du sakiniu — pagrindinį „duonos neprašo" ir šalutinį „kas skaito rašo"; šalutinis sakinys čia tėra išplatintas, pavirtęs visu sakiniu, *veiksnys* pagrindiniam, be šalutinio ne visiškai pilnam, ne visiškai aiškiam, sakiniui—„duonos neprašo".

d) Pasakyme: „Nelaimingas tas bernytis, kurs mergytės klauso" — žodžiais „kurs mergytės klauso" tėra sakiniškai išreikštas veiksnio „bernytis" *pažyminys*.

e) Sakinys, kuris tėra kito sakinio dalis, didžioji arba antrininkė, vadinasi **šalutinis sakinys**.

f) Šalutinis sakinys, kaip matome, nėra dalykas savarankis; jis tėra dalis kito sakinio, su kuriuo jis vieną pilnai-pilną — **sudėtini** sudaro **sakinį**.

g) Kadangi šalutiniai sakiniai dalys tėra kitų ir, priklausydami kitų sakinių, patys nėra savarankiai, tad juos vadinam dar **priklausomais**, **nesavarankiais** sakiniais.

§ 44. Šalutinius sakinius su pagrindiniais jungiame paprastai tam tikrais jungiamaisiais žodžiais—įvardžiais, sąjungomis ir prieveiksmjais. Pagrindiniame sakinyje tam tikslui dažnai vartojama: rodomasis kuris įvardis ar prieveiksmis, arba tam tikra sąjunga *(tas, toks, tam, tai, taip, tol...)*. Šalutiniame sakinyje juos atatinka paprastai: atatinkamasis kuris įvardis ar prieveiksmis, arba tam tikra sąjunga *(kas, kuris, koks, kur, kaip, kai, kad, jog, iki, kol, jei...)*. Šalutiniame sakinyje gali būti ir klausiamasis kuris žodis (žr. § 48).

Pagrindinio sakinio jungiamieji žodžiai *(tas, tam, tai...)* esti labai dažnai išleidžiami. Kartais jie išleidžiami, kaip matysim, ir šalutiniuose sakiniuose.

1. *Kas* ieško, *tas* randa. Sv. 2. Pažadėk man *tą* dukrelę, *kuri* vakar šilkus siuvo. D. 3. *Koks* tėvas, *toks* ir sūnus. Sv. 4. *Kaip* pasiklosi, *taip* išmiegosi (Pn. „pamiegosi"). Sv. 5. *Kai* visa buvom išsipardavę, *tai* vėl reikia visa įsitaisyt. Rt 6. Ne *tam* aš jį auginau, *kad* jis dabar žmonių šunis man lodytų. Sv. 7. Motyna *taip* sušuko, *jog* ir kaimynai išgirdo. Žm. 8. Aš *tol* dirbau, *kol* galėjau. Sv. 9. Dirbsiu, *iki* galėsiu. Sv. 10. Neerzdink šunes, *kol* nekanda. Rt. 11. Mes, *jei* rytoj bus gražus oras, ketinam rugius pradėt vežti. Sv. 12. Skirk sau bernelį, *kur* raudonais veideliais. D. 13. Ar nežinai kartais, *kuris* dabar metas? Rt. 14. Jūsų gražūs, o mano — verkti reik žiūrint į gyvolius (mano gyvoliai tokie, *jog* verkti reik į juos žiūrint). Žt. 15. Juodos rankos—balta duona, baltos rankos — juoda duona. 16. Nuostabus daiktas: žiūri—gražu, palyti — dailu, tik pradedi skaityti—visur suklumpi. R.

Šalutiniai sakiniai.

§ 45. a) Kaip kurioje vietoje reikia žiūrėti į šalutinius sakinius, kada kur reika jie skirti, parodo klausimai, į kuriuos atsakome tais sakiniais. Klausimai, skirstant šalutinius sakinius, daromi iš pagrindinių sakinių. Klausimai čia taip reikia deti, kad šalutiniai sakiniai kaip-tik atsakymams į juos tiktų. Vieni jungiamieji sakinių žodžiai čia, kaip jau galėjom pastebėti ir bus matyti dar toliaus, daug ko nedaro: sąjungą „kad" galėtume rasti paieškoję visose arba beveik visose šalutinių sakinių rųšyse.

b) Šalutiniai sakiniai, kaip ir paprastosios sakinio dalys, gali būti penkeriopi: 1) *veiksnio*, 2) *tarinio*, 3) *papildinio*, 4) *pažyminio* ir 5) *aplinkybių*.

Čia duodame daugybę pavyzdžių—įvairiems šalutiniams sakiniams skirti.

A Šalutiniai veiksnio sakiniai.

1. *Kas pirmesnis*, tas geresnis. Vai. 2. *Kas* pirmas į maišą, tas paskiaus iš maišo. Žm. 3. *Kas* tą vaistą žino, tuoj ir tampa sveikas. Sin. 4. *Kas* greitai bėga, tas pavirsta. Vai. 5. *Kas* ars, (tas) nepavargs. Vai. 6. *Kas* kitam kilpas spendžia, tas pats inkliųva. Sin. 7. *Kas* lengvjai (lengvai) žada, tas sunkiai duoda. Sin. 8. *Kas* būtų žviejęs, būtų sužviejęs per margą lydekėlę. Pr. d. 9. Baltos lankos, juodos avys: *kas* išmano, tas pagano (raštas). Sv. 10. *Kas* turtingas, tas ir išmintingas. Dk. 11. *Kas* davė dantis, duos ir duonos. Sv. 12. *Kas* yra Dievo žadėta, tas nepraeis. Ps. 13. *Kas* aplaistys, tas ir išdžiovįs. Žt. 14. *Kas* šunį karti nor, tas jam ir virvę randa. Pr. 15. *Kas* raudona, tai gražu. Sv. 16. *Kas* prabūta, kaip nebūta. Sl. 17. *Kas* pačios neklauso, tas duoną valgo sausą. Žm. 18. *Kam* niežt (niežti), tas

ir kasos (ir „tas kasos“). Val. Dk. 19. Ne vis (visa) auksas, *kas* auksu žiba. Pr. 20. *Ką* mes vadiname debesimis, yra tirštas šaltas rūkas. R 21. *Ką* tik jauti, vis ramu. An. š. 22. *Ką* ažuspėjau, — audmenims! Sl. 23. Dabar lydėkit, *kurie* mudu vainojot. Pr. d. 24. Palaiminti, *kurie* alksta ir trokšta teisybės. Dkš. 25. Visi berneliai po akių: *kurs* yr puikiausias, kurs yr dailiausias, tas bus mano bernelis. Pr. d. 26. Man besėjant beravėjant, atjojo trys berneliai: *kurs* išėjo pažvejoti, daug žuvų pagavo; *kurs* išėjo pamedžioti, kiškelį pagavo; *kuris* ganė lankoj žirgus, sau mergelę gavo. D. 27. *Kurs* vogs, nepralobs: *kurs* ars, nepavargs. Pr. 28. Jau pernai čia buvo surašyta, *kiek kuris* ūkininkas turi žemės ir šeimynos. Žm. 29. Dabar nebežymu, *kiek* čia buvo nuganyta. Rt. 30. *Iš kur* kokį ištrauks, nusamdys (Kurmelis vaikį), kiekvienas kelias dienas telapojo. Žt. 31. Visiems malonu būtų, *kad* jis pasveiktų. Sv. 32. Žymu buvę, *kad* girių čia snausta. An. š. 33. O klegesys! rodos, *kad* prūsai žąsis varosi! Žt. 34. Atsitiko, *jog* moteriškė apako. R.

B. Šalutiniai tarinio sakiniai.

1. Jis toks, *kaip ir visi kiti.* Sv. 2. Nebūk bent toks, *koks* išrodai. Sln. 3. *Koks* artojas, toks ir arklas. Rt. 4. *Koks* tėvas, toks ir sūnus. Sv. 5. *Kokia* galva, toks ir protas. Žt. 6. Nebūk toks, *kaip kur* (kaip tas, kurs) žemę knisa. Sl. 7. Būk toks, *koks* nori kitiems rodyties, ir būsi geras žmogus. Šl. 8. *Kieno* galia, to ir valia; *kieno* valia, to ir tiesa. Rt. 9. Bau tu esi tas, *kuris* turėjo ataiti (ateiti)? Rr. 10. Bėkivos! *Katras* pirma pribėgs, tatro ir būs (bus). Kv. 11. *Katras* aplink peklą (pragarą) pirma apibėgsiva, tatram bus poni (plg. § 21, b — 22, 23). Dk. p. 12. *Katras* pirma pribėgsiva, tatram bus tas bats (batas, ta pušnis). Dk. p. 13. Sūnus nepaklausė jos ir pasisakė, *kad* rytoj eisiąs (plg. „pasisakė rytoj eisiąs“) į karalaitę. Kp 14. Dabar apsisakau visai giminei, *jog* niekuomet iš savo krašto nevažiuosiu (plg. „dabar apsisakau niekuomet nevažiuosiąs...“: § 21, c). R. 15. Kai-kurios salelės tokios mažos, *kad* nėra nė žmonėms kur gyvena. R. 16. Žalčio dantys tokie smulkučiai, *jog* negalėtų jais nė indrėksti žmogui. Vs. 17. Londono toks platus miestas, *jog*, norint iš jo išeiti, reikia traukiniu važiuoti. R. 18. Čia medžio žiedų kvapas — *lyg sodas pratrūko* (toks kvapas, *jog* rodos — lyg sodas pratrūko). An. š. 19. Jūsų gražūs, o mano — *verkti reik žiūrint į gyvolius.* Žt

C. Šalutiniai papildinio sakiniai

a) 1. *Kas veža,* tą ir plaka. Vel. 2. *Kas* tau malonu, ir kitam daryk. Pr. 3. *Kas* visur, kaip reik, gražiai ir mandagiai elgias, tam ir ponai tur vertai kepurę nuimti (nusiimti). Dn. 4. *Kas* tur, tam ir reik. Dk. 5. Į dvarus nesamdo, *kas* (to, kas) nemoka lenkiškai. Žt. 6. *Kas* nenutuokia, tą visi apjuokia. Sln.

7. Aš jums nedovanosiu, *kas* tėvo paliko. Žt. 8. *Ką* nuderėsi, nemokėsi. Ds. 9. *Kieno* duoną valgai, tam ir dirbk. Rt. 10. Gaidys *ką* iškas, tą ir sules. Vai. 11. Pašokęs apsitaisiau, *kuo* turėjau. Žt. 12. *Kuo* turiu, tuo duriu. Žt. 13. Aš nesutinku su tais, *kurie* bjaurisi pele. Vs.

b) 1. Ne mergelė būčia, kad aš nežinočia, *kas* žaliavo žiemą vasarėlę. Grl. d. 2. Visų balti dantys, o nežinai, *kas* už dantų yra. Pr. 3. Niekas nežino, *kas* jam ir žmonėms nutiko. R 4. Dažnai miške lietuvis, *ko* verkia, nežino (nesižino ko verkiąs). An. Š. 5. Per laukus ir miškelius eidama, galvojo sau, *ką* ji pirksianti pieną pardavusi. R. 6. Petras ėmė motynėlei pasakoti, *ką* šiandien girdėjęs nuo Žalio ir *kur* žadąs eiti. Žt. 7. Nežinau, kas čia padarius. Pn. 8. Nė vienas nežinojo, *kas* dabar bedarą. R. 9. Kapitonas sušaukė visus (laivininkus, laivo žmones) ir ėmė taryties, *kas* dabartės bedarą. R. 10. Ar nežinai kartais, *keliomis* ketino jis atvažiuoti? Tr. 11. Pasakyk, kad esi gudrus, *kurio* čia dabar meto skambina. Nr. 12. Tėvas žino, *į kurį* lauką reikia sėti. Žt. 13. Ar nežinojai, mano berneli, *katram* kieme augau? D. 14. Mergelė graži žiūrėti, meili kalbėti; nežinau, *koks* budelis, *koks* rankužių darbelis. D. 15. Ar nežinai, mergužėle, *kokį* vyrą gausi? Ld. d. 16. Šeriu žirgelį, nežinau, *kur* josiu. Grl. d. 17. Peliutė žinojo, *kame* padėti visi valgymai. Vs. 18. Ar girdėjai, ar regėjai, *kaip* aguonas sėja? Rt. d. 19. Vis sukau sau galvą (vis galvojau), *kaip* čia iš namų išsprukus; vis sukau sau galvą, *kaip* čia tos stirnos iškėlus. R. 20. Vakare, susirinkus šeimynai, pasakojo, *kur* ir *kiek* nupirkęs miško. Žt. 21. Tik atsimink, *kiek* utėlių jis tau nušukavo. Dn. 22. Nežinau, *kaip ilgai* lindėjau savo prieglaudoje. R. 23. Nežinau, *kolei* mano taip išgulėta. R. 24. Sakyk, *ar* tu tęn buvai. Sv. 25. Vilkas neveiz (neveizdi), *ar* daug *ar* maž (maža) yra avjų. Vai. 26. Pradėjo ieškot, valgyt ko *ar* neras. Gd. 27. Dievas jau žino, *ar* besugrįšiu. Rt. d. 28 Vieni patarė pasilikti laive ir laukti, *ar* neišsiskirstysią ledai. R. 29 Sesaite mano, jaunoji mano! žadu tavęs (tave) pasiklausti, *begu* moki austi. Sln. d. 30. Kartais negali žinoti, *beg* turi bitinėlį ir senis aulys (avilys). R. 31. Aš norėčia pasiklausti, *beg* tu moki arti. Gd. d. 32. Šitaip padarę, visi nekantriai laukė, *be* nepamatys jų iš laivo žmonės. R. 33. Valandą lūkuro (lūkuriavo), *be* neišeis dar ponas. Žt. 34. Teveizd, *bau* ir šis nenugaišo. Rr. (Pr.).

c) 1. Matai pati, *jog* aptekome darbais. Žt. 2. Matot pačios, mergužėlės, *jog* aš kareivis. J. d. 3. Žino, *jog* nebegrįšiu. Gd. d. 4. Atamenu, *jog* auklės pasaka ligi vidurnakčio nedavė man miego. Vs. 5. Tuodu kauku pamačiusiu, *jog* inde yra ne žildiniai, bet mėšlai, pradėjo tarp savęs šnekėties. Kv. 6. Dilbaitė pirm vestuvjų sakė, *jog* ne už Tupikio tekanti (sakėsi ne už Tupikio tekanti), bet už jo gyvenimo. Žt. 7. Žmonės apsityrė, *kad* vilkai nebelaksto. Kp. 8. Vaikis suprato, *kad* tie žildiniai buvo padėti kaukui. Kv. 9. Tik aš tyriau per giminužėlę, *kad* nėr meilus bernelis. Pr. d. 10. Viešpatie! uodas sako, *kad*

gardžiausią kraują turinti varlė. Ps 11. (Artojėliai) sakė mane nulesus kviečių dirvelę, sakė, *kad* (aš) pabaidęs juodbėrą žirgelį. Žm. d. 12. Žmonės prašo Dievo, *kad* geri metai būtų. Sv. 13. Ir višta kasus žiūri, *kad* ką iškastų. Sln. 14. Karalaitis antsipuldamas prašė žmonių, *kad* to nedarytų. Kv. 15. Ir norėjo, *kad* tik prieitų (ir norėjo prieiti) kokį žmogų. Grl. p. 16. Prašyk seną motynėlę, *kad* parneštų rūtų vainikėlį. Rt. d. 17. Ar nori, *kad* tavo duktė būt talentinga (dalinga)? Sln. 18. Jis norėjo, *kad* aš šičion pasilikčiau. Pr 19. Ar nori, *kad* žąsiukai dideli augtų? Sln. 20. Bijau mielos motynėlės, *kad* nenusidėčia (bijau nusidėti bijau, kad nenusidėčiau mielai motynėlei). Kp. d. 21. Bobos pabūgo, *kad* (vyrai) ištiesų nesusipeštų. Žt. 22. Prašau tave, *ydanti* man atleistumbei visus griekus mano neteisiai padarytuosius (visas nuodėmes... padarytąsias). Rr. 23. Dabokit, *ydant* nieks nepatirtų. Pr. 24. Mes maldo (maldoje) prašome, *ydant* mūsump ateitų. Rr. 25. Mes prašom maldo (maldoje), *ydant* mus Ponas Dievas norėtų apginti ir išlaikyti. Rr. 26. Ar meldi tu ją (Dievo motyną), *ydant* tau atleistų kaltes? Dkš. 27. Ir liepė žmones, *ydant* sėtų. Rr. 28. Jei sūnus Dievo esi, liepk, *ydant* tie akmenys (akmenes) duona pavirstų. Rr. 29. Ir tai atmink, *id* *) rūstybės savimp nelaikytumei. Rr. 30. Duok, *id* tau giedočia: duok.... *id* žodį tavo pažintumim. Rr. 31. Mes maldo (maldoje) prašom, *jeng* jis tatai duotų mumus pažinti. Rr. (Pr.).

d) 1. Žydai prašė, *tylėtų* (prašė, *kad* kiti tylėtų). Grl. p. 2. Prašau, *norėtumbei man tą... nudalyti.* Rr. (Pr.). 3. Po trijų dienų tėvai žiūri—*visas žalčių pulkas bešliuožiąs į jų kiemą.* Ps. 4. Prilipęs žiūriu, *kas* toj drevėj (drevėje, duoboje), žiūriu — *genuičiai* (geneliai). Ps. 5. Žiūriu žiūriu — *devyni vilkai vieną bitę bepjauną.* Ps. 6. Jei matysiu — *nekįla ant mūsų debesys,* bėgsiu tuojau prie Ožkienės. Žt.

D. Šalutiniai pažyminio sakiniai.

1. Ant mėnesio matyti juodų taškų, *kurie daro jį panašų į žmogaus veidą.* R. 2. Ką mes vadiname debesimis, yra tirštas šaltas rūkas, *iš kurio* nieko aplinkui nematyti. R. 3. Negeras paukštis, *kurs* savo lizdą bjaurioja. Vaj. 4. Išvaduos mane tėvas močiutė, *kurie* mane augino. Ld. d. 5. Tuo saiku, *kuriuo* seikėsit, bus jumus atseikėta. Rr. 6. Ant, laukai šalti, *kurių* mes nugarą minkštą vasarą rėžėm, dar su ledais ir su pusnynais (dar l. ir p.) miegt (miegti) užsikloję. Dn. 7. Pats pabėgo stabulės veizėti, *kurio* (stebulės veizdėti, kurioje) buvo kaukai pasislėpę. Kv. 8. Linksmink šią dieną tą jauną mergelę, *kur ji* stovėjo rūtelių darželyje. Grl. d. 9. Paėmė tą lempą, *kur ji* labai gera buvo. Grl. d. 10. Skirk sau bernelį, *kur* raudo-

*) Senobės raštuose randame: *idanti, adunt, idant, id* (senobės rašytojų eskirta *i* nuo *y*).

nais veideliais. D. 11. Ir klausė tą žmogų, *kur* čia užkrosnyje stovėjo. Pr. 12. Vasariais (pietumis) yra vadinama ta šalis, *kur* saulė esti vidurdienį. R. 13. Rytais vadiname tą šalį, *iš kur* saulė teka. R. 14. Be ne tas čia gul bernytis, *katras* mirė del mergytės? D. 15. Upė turi du galu—pradžią ir pabaigą. Upės galas, *katras* arčiaus pradžios, vadinas augštupys. R. 16. Ar esat matę tokį žvėrį, *kokį* aš vakar mačiau? Nr. 17. Australijoje vaisos tokių gyvulių, *kokių* kitur niekur nerasi. R. 18. „*Kas* lankti kirs, to pati mirs". Sln. 19. *Kam* loji, to ir duoną valgyk. Pn. 20. *Kieno* suole sėdi, to ir giesmę giedi (to ir kalbą kalbi). Ds. Pn. 21. Buvo metas, *kada* pelė gyveno skyrium nuo žmogaus. Vs. 22. Kurią dieną įsižiūrėkite į žvirblyčius tuo metu, *kada* jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo. Vs. 23. Yra buvę atsitikimų, *kad* Vezuvjaus lava buvo nutekėjusi ligi jūros. R. 24. Yra buvę ir tokių atsitikimų, *kad* avėdros parsinešdavo savo gūšton ir žindamų vaikelių. R. 25. Bekeliaujant teko trankyties tokiais netikusiais keliais, *kad* turėjau pasinaudoti nešėjais. R. 26. Jai išaugo tokie plaukai, *jog* visą jos kūną galėjo apdengti. Vai. 27. Graustinė (graustinis) kartais tokį trenksmą daro, *net* išsigandusi žemė virpa. Žt. 28. Lauke toks sodrus lytus dulkė, *net* nuo visų pastogių vanduo čiurkšliais tiškėjo. Žm. 29. Atlėkė šyvas arklys, taip (toks) baltas, *kad net* visą žemę nušvietė. Grl. p. 30. Iš-terpu puirių tokie kvapai kilo, *lyg kad* giria pratrūksta ar pučia iš šilo. An. š. 31. Prikrovė vežimą — *nė arkliai* (tokį, *jog* nė arkliai) *nepatraukia*. Rg.

E. Šalutiniai aplinkybių sakiniai.

a) **Vietos:** 1. *Kame šuo loja*, tęn ir laka. Vai. 2. *Kame* kirvis, tęn ir kotas. Vai. 3a. *Kur* eis neįęs, čiupt už bambos (durų kilngis). Sv. 3b. *Kur* šuva (šuo) laka, tęn ir loja. Sln. 4. *Kur* aš eimi, jus ateit negalite. Rr. 5. *Kur* nueisiu, čia nameliai; *kur* numirsiu, čia kapeliai. Sln. 6. Eisiu, *kur* kojos neš. Sv. 7. *Kur* paukštis lekia, tęn plunksna krenta. Sln. 8. *Kur* kraujas tiško, rožė žydėjo. Gd. d. 9. *Kur* kraujai bėgo, rožė žydėjo; *kur* liemuo gviuvo, ąžuolas dygo. Grl. d. 10. *Kur* niežt (niežti), čia nagai; *kur* miel (miela), čia akys. Sln. 11. *Kur* bitinėlis, čia ir bitelės. Dk. 12. *Kur* prikliudė akmenėlį, ugnelė žėrėjo. Sn. d. 13. *Kur* veršiai midų geria, kad mes nueisma, tą pačią putrą srėbsma. Vai. 14. *Kur* mūsų nėra, tęn veršiai midų geria, o kai mes nueinam — tą patį vandenį (tą patį vandenį randam, geriam). Sln. 15. *Kur* šiais laikais kitas metais dygo jau žolelė, šįmet (šiemet) sniego ir ledo pluta mažne dar par mastą. Žt. 16. *Kur tik* žiūri, vis gražu; *kur tik* uostai, vis miela; *kur tik* klausai, vis linksma. An. š. 17. *Kur* trumpa, tęn trūksta. Sv. 18. *Kur* mano žirgelis jojant siautė, tęn mano širdelė panelę (mergelę) jautė. Gd. d. 19. *Kur* tavo devyni sūneliai, tęn mano devyni broleliai. Ps. 20. *Kur* dabar šilelis, buvę miškai šventi. An. š. 21. *Iš kur* gaunat darbo, iš tęn ir pelno laukit. Pn.

22. *Kas šakytėlė*, tai gegutėlė kukavo rytą ir vakarėlį. Kp. d. 23. *Kas tiktai šakelė* — tai aukso spurgelė. Ld. d.

b) **Laiko**: 1. Tada atjosiu, tada atlankysiu, *kada sausa lazda žaliuos*. J. d. 2. *Kad aš* mažas buvau, šile ožius ganiau. D. 3. Ketu daryti veseliją (vestuves kelti, daryti), nors vėlop rudenop, *kad* ožkas sukišiu. J. d. 4. Brangių jų akmenų matau daugybę, *kad* anksti rytą saulė rasoje maudosi.. Ps. 5. Dar gaideliai negiedojo, *kad* mamužė kėlė. Pr. d. 6. Ir *kad* neteko vyno, tarė motyna Jėzaus jop: „Vyno netur!" Dkš. 7. *Kad* aš išginiau tėvelio palšus jaučius, o ir atjojo pas mane našlužėlis; aš *kad* parginiau tėvelio palšus jaučius, randu bernelį pačioj kerčioj už stalo. Ld. d. 8. Vai *kad* mes jojom trys brolušėliai į svetimą šalelę, į Turkijos žemelę, tai gailiai verkė tėvas močiutė, broleliai ir seselės ir slauna (garsi) giminėlė. Ld. d. 9. *Kad* vilkai kieme, tad šunis lakin. Val. 10. Ne laikas šunis (ne metas šunes) lakinti, *kad* vilkai bandoje. Val. 11. *Kad* dugna dėsma, tad regėsma. Val. 12. *Kad* jis kalba, miltai birsta (bįra); *kad* reik duoti, nėr ir pelų (nė pelų nėra). Val.

13. Tėveli mano, tada tave lankysiu, *kaip* akmenėliai pavandenužiu plauks. J d. 14. *Kaip* nutekėsi, tiek nebedirbsi. Žm. 15. *Kaip* močiutė stakles taisė, dar aš maža buvau; *kaip* seselės drobes audė, dar man nerūpėjo. J. d. 16. Nešok, nežvenk, žirgeli, *kaip* aš keleliu josiu. Ld. d. 17. *Kai* pradės kąsti, tai ir kąs. Rt. 18. Boba, *kai* išalksta, ir burt išmoksta. Sln. 19. *Kai* kada parvažiuosiu viešėtų, tai tamstai (sveikam) tada visa žodžiais apsakysiu. Rt. 20. *Kai* aš jojau par žalią girelę, ir užjojau putino kelmelį. Kp. d. 21. *Kai* žmonės apsityrė, kad vilkai nebelaksto, tai pradėjo nebebijot vaikščiot ir po vieną. Kp. 22. *Kai* paprasi, gera rasi. Sl. 23. *Kai* tėvelis tvorą tvėrė, ir mane sutverė. Sl. 24. Mums... tik žiūrėti patogu, *kai* pliki stabarai pavasario laukia. An. š. 25. *Kai* ėjau par lieptą, ir įlužau. Sln. 26. *Kai* sprogo ugnies sprogulė į mane, ir išdegė man užpakaly drevę (duobą). Sln. 27. *Kai* pataisysi rūtų vainikėlį, bent palydėki nors per laukelį, iki srovingo gilaus upelio. Vlk. d. 28. Ir *kai* pribėgsi žalią lankelę, tęn tave paganysiu. Pr. d. 29. Žiūrėsma, *kai* dugnį dėsma (žr. 11). Sl. 30. Iškris obuolys, *kai* nunoks. Pr. 31. *Kai* sudžiūsta molis, reikia atmirkyt. Ds. 32. *Kai* bėga, visi sąnoriai (sąnariai) girgžda. Ds. 33. Saulelė tekėjo, *kai* brolį nušovė. Gd. d. 34. Sykį *kai* drožė, kraujas tekėjo; antrą *kai* drožė, žemė drebėjo. Gd. d. 35. *Kai* pasenau, pro akis išlindau (aguona). Pn.

36. *Kuomet* kas svečių atsitiko vasarą, toje klėtyje viešėjo. Žt. 37. *Kuometu* (tinklas) pilnas yra, tada išvelka ant krašto ir sėdęsi išrenka gerąsias (žuvis) induosna, o piktąsias meta šalin. Rr.

38. *Lig* saulė patekės, mums rasa ir akis išės. Dk. 39. Sugysi, *lig* ištekėsi. Sl. 40. Palauk, *lig* aš sugrįšiu. Sl. 41. Devynias naktis miego nemigau, devynias žvakes *lig* sužibinau. J. d.

42. Margam dvarely raiba gegelė ryts vakaras kukavo, *lik* iškukavo, *lik* išalsavo nuo (ir „iš“) močiutės dukrelę. J. d. 43. Dar ilgs pažygys, *iki* vėl vasarėlę sulauksim. Dn. 44. Laukiau, *ik* tarnai man ponui lieps pasirodyt. Dn. 45. Ir, *ik* dirvos vėl ką duos, palūkėt nepailskim. Dn. 46. Tegu bųva, *iki* aš parvažiuosiu. Grl. p. 47. Daug vargų tėvams tavo padarėm, *ik* bėginėt išmokom. Dn. 48. Tikt atsimink, kiek utėlių jis tau nušukavo, *ik* išmokai jo penkias kiaules surokuoti. Dn. 49. Dirbsiu, *iki* galėsiu. Sv. 50 Puodas vandenį neša, *iki* ąsa nutrūkst. Pr. 51. Aš (žirgas) nustovėjau savo eiklias kojeles, *ik* parkalbėjai (perkalbėjai?) savo jauną mergelę. Ld. d. 52. *Iki* tu gyvas būsi, tai tu pas mane būsi. Grl. p.

53. Tolei kukavo, *kol* iškukavo iš motinėlės jauną dukrelę. Grl d. 54. Tolei sau ieškojo, *kolei* sau gavo bagotus (lobingus) tėvus ir pačią gerą. Ds. 55. Žirgą parlakstysi, važį pardildysi, *kolei* mane jaunuolėlę iš čia išvaduosi. Kp. d. 56. Kreivink kaklą sunaus tavo jaunybėje jo ir kalk šonus jo (kreivink savo sūnaus, ligi jauno, kr. savo sūnui, ligi jaunam, kaklą ir kalk jo šonus), *kolai* (kolei) mažas yra. Dkš. 57. Tol stovėjo, *kol* išklausinėjo. Kp. 58. Aš kožną dieną jumis (kasdien, kiekvieną dieną jus) krapysiu, *kol* atiduosit man raštą. Dk. p. 59. (Mergelė) tol uogas rinko, *kol* bernyčius priviliojo. Vlk. d. 60. Tol mokomos, *kol* gyvi esma. Val. 61. *Kol* išsikūręs (krosnis), ir duona iškils. Žt. 62. Vagis vogs, *kol* pakars (kol jį pakars). Sln. 63. Pinigų neturiu, *kol* Onikė nutekės. Žt. 64. *Kol* pavalgysma, tepastovie, teatsiputie arkliai Žt. 65. Reiks gerai sprūdulti, *kol* pabengsma (pabaigsim) šieną vežti. Žm. 66. Liepė būt pas savo sunų, *kol* jis gyvas bus. Grl. p. 67. *Kol* riebesis (riebjasai, riebusis) sulys (suliesės), liesasis padvės, Dk.; *kol* riebusis sulys, tai liesasis nusprogs (padvės). Sln. 68. Aš tol dirbau (aš dirbau), *kol* galėjau. Sv Pr. 69. *Kol* vandenėlis nusistovėjo, bernytis mergytę neperkalbėjo. Pr. d. 70. Neerzdink šunes, *kol* nekanda. Rt. 71. Kodel tu neprašei, *kol* brolis nebuvo miręs? Žt.

72. Tu jos nematysi, *kolik* gyva būsi; daug bėdos turėjau, *kolik* aš suieškojau. Grl. p. 73. Būk pas mane ir valgyk, *kolik* (Sv. ir „kolek“) gyva busi. Grl. p. 74. Taip tęsės, *pakolei* pastarosios ligos sulaukė. Val. 75. Būkit čia, *iki kol* (*iki*, *kol*, *kolek*) aš pareisiu. Rg. 76. Aš tol (iki tol) dirbsiu, *iki kol* galėsiu. Pr. 77. Išvaduos mane tėvas močiutė, kurie mane augino, *pakol* tau pažadėjo. Ld. d. Važiuosme, brolaičiai, į svečią šalį, *pakolei* upaitės da (dar) neužšalo. Sln. d. 79. Važiuokit, sveteliai, *pakol* nesutemo: tamsi naktis, tolims kelias, nebatseksit (nebeatseksit) kelio. J. d.

80. Sėdėsma, *kol tik* eisi (sėdėsim visą laiką, kol tu čia busi). Žt. 81. *Kol tik* mano gyvyba (gyvybė) ir sveikata valios, tol stelgsiuos, kad tėveliams netrūktų nieko. Žt. 82. Į einantį (lekiantį) eitvarą (aitvarą) visi gal žiūrėti, *kol tiktai* jis kur nusidriekia. Sln. 83. Kunigas sėmęs, *kol tiktai* tą kryželį išsėmęs Sln. 84. Kristau, Tave aš karalium vadįsiu, *kol tik* čion esu. Rr.

85. *Lig tiktai* pradeda kristi medžių lapai (tuoj pradėjus kristi medžių lapams), žaltys įsirango žiemoti. Vs. 86. *Lig tik* pasijudinau, gražusis žvėrytis tuojau pranyko. Vs. 87. *Lig tik* atadarai klaimą (klojimą), tuoj vištų priburba. Kp. 88. *Kaip tik* metė gaidžiukas riešutų kekelę, ir išmušė vištytei akelę. Ps. 89. *Kaip tik* išvydęs (velnias) ąžuolyną pašvęstą ir gaidys pragydęs, tuoj iš nagų paleidęs (akmenį) ir smėlin įmušęs. An. š. 90. *Vos* užtraukė stirną viršun, tuoj išgirdau rūstų tėvo balsą. R.

91. Šią naktį, *neig* gaidys du kartu pragis, tris kartus manęs užsigįsi. Rr. 92. (Norėčiau atsigaivinti), *ik ne*nueimi... Rr. 93. Savo motynai liko apiekūną (globėją) šv. Joną, *neg* dūšia išėjo iš kūno. Rr. 94. *Pirm neng* mirsiu, *pirm nekaip* mirsiu, *pirm neig*, *pirm negu* mirsiu..., aš tau savo lauką užrašysiu. (Rr.) Pr R. (žr. § 51). 95. Jojau per laukelį—žemelė drebėjo. Vln.

c) **Priežasties**: 1. *Kadangi* buvo nuvargęs, turėjo atsilsėti. R. 2. *Kadangi* dvisparniai vabzdžiai nepakenčia šalčio, labai lepūs, tad, ligi neatšilus orui, jie nekįla į augštuosius oro sluoksnius. Vs. 3. *Kadangi* saulė yra taip toli nuo mūsų ir betgi išrodo mums didokas rutulys, tad aišku, jog didumo ji baisiai didelė. R.

4. *Kad* tu išgelbėjai žmonių giminę, duosiu tau maistui gyvulį, kurį pats pasiskirsi. Ps. 5. Gal jį laikas traukė (nešė), *kad* ežeran įsigrūdo. Ds. 6. *Kad* giltinė paėmė kirvį, tejem (teimie) ir kotą. Val. 7. Paskum ant jo (ant akmens) lietuvjai davanas (dovanas) kūrenę, *kad* juos dievai apsaugo ir dengia ir peni. An. š. 8. Ir visi neatsidžiaugia, *kad* sūnus prapuolenis sugrįžo. Sv. 9. Šitie visi trys sūnai (sūnūs) džiaugės, *kad* atsirado jiem (jiems) močia. Ds. 10. Jonas pavasarį atsiminė skųsties, *kad* (Petras) rudenį nenuleidęs vandens. žt. 11. Kvailys džiaugias akėčvirbaliu, *kad* geras iešmas jam būsiąs briedžiui kepti. Ps.

12. Tryškiuos turės ilgokai ilsėties, *nes* bus dideliai nusivarę. žm. 13. Bobos ėmė vyrus namo varyti, *nes* kurios blaivesnės pabūgo, kad (vyrai) ištiesų nesusipeštų. žt. 14. Dovanokim seserėlei, *nes* jauna tebėra. žm. d. 15. Kiekvienas kuo-anksčiau (kuo-anksčiausiai) taisės išvažiuoti, *nes* kiekvienam dešimtimis buvo reikalų. žt. 16. Kuisiai (uodai) su musimis (musiomis) yra drąsiausi, *nes* tupja ir ant karaliaus nosies. Val. 17. Palaiminti romūs, *nes* anis (jie) pavils žemę (žr. 25). Dkš. 18. Palaiminti, kurie alksta ir trokšta teisybės, *nes* jie bus pasotinti. Dkš. 19. Prijojo karčemą (pr. smuklę ir sulindo), *nės* (nes) jau buvo tamsu. Grl. p. 20. Aš tai žinau, *nės* (nes) aš tai pats mačiau Pr. 21. Žydų žemė yra visų kitų žemjų geriausia ir riebjausia buvusi, *nėsa* tęnai buvo aukso, sidabro, javų, bandos, bičių ir kitų daiktų apstas. Rr. 22. Nukopk greitai žemyn, *nėsa* eš (aš) turiu šiandieną namuosu tavo būti. Rr. 23. Tur jis numirti, *nėsa* sūnumi Dievo darosi. Rr. 24. Inkišk kalavijį tavo ing makštis, *nėsa*, kursai ima kalavijį, nuog kalavijo prapuola. Rr. 25. Pašlovinti yra romieji, *nėsa* jie žemę

apsės (pavils, veldės). Rr. 26. Aš jį pažįstu, *nėsa* aš esu jo mokintojis (mokytojas) buvęs. Pr. 27. Togidel ir jus bukite gatavi (pasiruošę), *nėsang*... Sūnus Žmogaus ateis. Rr.

28. Kunigėlis neateis, *bet* serga. Als. 29. Nekleisk, *bet* pritrūksi. Als. 30. Nespjauk prieš vėją, *bet* pats save apspjausi. Als. 31. Nespjauk į vandenį, *bet* pats sugersi. Val. 32 Žąsins sako: „Įleisk mane, lapele, įleisk mane, *bet* jau nušalsiu". Dk. p. 33. Įleisk į trobą, susimylėk, *bet* jau nebgaliu beišturėti. Dk. p. 34. Saugais, *be* sumindysiu! Ds. 35. „Par agurkus nežengt, *be* kartūs esti". Ds.

36. Žmonės džiaugėsi, *jog* gyvolėliai par žiemą krimtę sausą pašarą dabar gauna (turi) jau minkštos, jaunos žolelės atsigauti. Žt. 37. Kita sėkla išdygus (išdygusi) padžiūvo, *jog* neturėjo drėgnumo. Šrv. 38. Garbiname Tave, *juog* (jog) iš dangaus žemėn nužengti teikeisi Rr. 39. Jų vietoje murmėjo ubagai susėdę eiloje (eilėje), *jog* nieks nesirūpina (*jog*.... nesirūpinąs) dalyti duonos. Žt.

40. *Kaip* vogta, tai niekais ir eina. Sln. 41. *Kai visa* buvom išsipardavę, tai vėl reikia visa įsitaisyt. Rt.

42. Senis nu duot, nu duot (mušti, lupti) tą savo senę, *ko* netylėjo. Sln. 43. Nusigando, *del ko* (del to, kad) negyvas prašnekėjo. Grl. p. 44. Visi jį barė, *kam* davęs tokią laisvę vaikams. R. 45. Ir mušė jį, *už ką* (už tai, kad) tėvo motinos neklausė. Sv. 46. Kitas, *už ką* jam davė ranką pasisveikint, davė penkiolika tūkstančių raudonųjų. Grl. p.

47. Nekask duobės kitam—*pats inkrisi*. Gd. 48. Negersiu—*nebepaeisiu kojomis*. Žt. 49. Nebūk saldus—*nurys*, nebuk kartus—*išspjaus*. Sln.

d) **Sąlygos**: 1. Mes, *jei* rytoj bus gražus oras, ketinam jau rugius pradėt vežti. Rg. 2. Tatai vis (visa) tau duosiu, *jei* puolęs garbįsi mane. Rr. 3. O *jei* negausiu tos norimosios, palauksiu auganČiosios. Vlk. d. 4. *Jei* melsi, tai gausi. Pr. 5. *Jei* kas radot, atiduokit. Sln. d. 6. *Jei* žiedelis bernelio pirktas, skandinčia į dugnelį. Ld. d. 7. *Jei* kas nor gyventi ir gerų dienų regėti, teramdai liežuvį savo. Rr. 8. Aš, *jeigut* randu knygose negerų paveikslų, galiu pasisaugoti taip nedaryti. Žt. 9. *Jei* tau tėvas tavas lieptų kokią netiesą bylot, turiegu tu jo klausyt? Dkš. 10. Turėtum užteist jį, *jei* ką ėmęs (esi ėmęs). Vel. 11. *Jei* nutvertum (nutvertų) bevagiant, tęn pat pakars. Dk. p. 12. *Jeigu* tik kokią dieną susivėlinam (kad tik būtume kurią dieną pavėlavę, susivėlinę), tai jau būt buvę viskas išparduota. Sv. 13. *Jáb* (jéib) aš nukertu vakar rugius, šiandie kas kita būtų. Sv.

14. *Kad* atsikeltų, dangų paremtų; *kad* prašnekėtų, daug pasakytų; *kad* rankas turėtų, vagį sugautų. 15. *Kad* tokių pūra sėjus nevienas diegelis nedygtų, niekam bėdos nebūtų. Sln 16. *Kad* kabikas nekabėtų, ir tupikas netupėtų. 17. *Kad* būčia žinojęs, tai saulės lankčiu būč atsilenkęs. Sln. 18. *Kad*

žinočia, kad atjotų (kad žinočia atjosiant našlaitėlį), kločia aš jam patalėlį trijų ailių arškėtėlių. Gd. d. 19. *Kad* aš žinočiau našlužį gausiant (žinočiaus n. gausianti), aš surakinčiau jam kojas rankaites. Pr. d. 20. *Kad* būčia žinojus toki buvimėlį, būčia rūtų vainikėlį darželyj palikus. Ld. d. 21. Kas genio vaikus žinotų, *kad* pats neklyksėtų? Šv. 22. *Kad* būčio (būčia, būčiau) bent par paukštelį žinojusi..., tu į mano butą būtumei kojos neinkėlęs. Žt. 23. *Kad* kas prispaustų prie darbo, supliukštų jos lašiniai. Žt. 24. Ne mergelė būčia, *kad* aš nežinočia, kas žaliavo žiemą vasarėlę. Grz d. 25. *Kad* būtų tiesiog važiuota, tai jau Rygiškiuos būtume bėsą. Rg 26. *Kad* tik būtų nuo jūsų paspukęs, būčio (būčia) priklojęs. Žt.

27. Greit pasęsi, *kad* daug žinosi, Sln.; greit pasenėsi, *kai* daug žinosi. Sl. 28. *Kad* priplauksi vainikėlį, būsi mano mielas. Gd. d. 29. *Kad* namie privalgysi, ir kitur ką gausi. Pr. 30. *Kad* tu man pasakysi: „meluoji“, tai aš tau du rėžiu rėšiu iš nugaros. Ps. 31. Šunies (šunes, šuns) kailio klausysi, *kad* manęs neklausai. Dk. 32. *Kad* taip antsipuoli, aš tau parduodu. Dk. p. 33. *Kad* prie darbo kaip gaidys, tad prie valgio kaip arklys. Val 34. Gali mesti dešrą, *kad* žinai lašinių paltį nukrisiant. Val. 35. *Kad* nėra kam, reik dirbti pačiam. Val. 36. „*Kad* nori, vištos kad būtų dėslios, tai reik iš apierinių kiaušių pamainyti (perinant)“. Sln. 37. „*Kad* gegužė sodžiuj kukuoja, tai sukukuos blogus metus“. Sln. 38. „*Kad* koki merga skalbdamos pilvą nušlampa, tai ta gaus vyrą girtuoklį“. Sln. 39. „*Kad* nori turėt lengvius (lengvus) drabužius, tai reik jaunu mėnesiu pasisiūdint“. Sln. 40. „*Kad* pulkas žmonių pamato eitvarą (aitvarą) einantį, tai visi gal į jį žiūrėt, kol tiktai jis kur nusidriekia. Sln. 41. Jau *kad* įleidė šaknį, tai sunku beiškrapštyti. Sln.

42. *By tik* niekas negaudo ir nebaudžia, kirsk, kiek tik bevalioji. Žt. 43. Tu *by tik* žinai, tuojau tau viską atiduok. Žt. 44. Man vistiek, *by tik* bagota (lobinga). Žt. 45. *By tik* tave imtų, rankas kojas nubučiavusi gali už jo eiti (tekėti). Žt. 46. *By tik* bus šeimininkė, bus kam veizėti. Žt. 47. Mokės gyventi, *by tik* žemės turėtų. Žt.

48. Ir nė vieno liemenio (liemens) lietuvjai nekirtę, *jėg tik* stuobriai papuvę savaime išvirtę. An. š. 49. Anei jų (grybų) žmonės valgo, anei (nei-nei) žvėrys graužia, *jėg* bėgdami par mišką galvijai išlaužia arba patys savaime suglebę supūsta. An. š. 50. Tu tuomet negelbuotumei žmogaus, *jei-bent* neturėtumei pats nė grašio. Žt. 51. Važiuok, čia negilu, *jei-bent tik* krantas didelis. Vel. 52. Aš pats neisiu, *nebent* tave kas kur nudėtų. Žt. 53. Daug ir iš to nebus pelno, *nebent* imtumei žmones sukti. Žt. 54. Aš tęnai nuėjęs nieko nesakysiu, *nebent* pati motyna imtų klausinėti. Žt. 55. Svetimo daikto aš neimsiu, nevogsiu, *nebent* pinigų koks maišas kad pakliūtų nutverti. Žt. 56. Rytoj nieko jam nedirbsiu, *nebent* riešutauti vesis. Žt.

57. Septynis metus lauksiu: *nesugrįši* — už kito eisiu (tekėsiu). Grl. d. 58. *Gulėdamas liuobsi arklį*—stačias važiuosi, *stačias liuobsi* — miegodamas važiuosi. Užl.

e) **Nuolaidos:** 1. *Kad ir nupįsi* (vainikėlį), bet nenešiosi. J. d. (Als.) 2. *Kad ir* prausiu burnužėlę rytą vakarėlį, bet nebūsiu taip raudona, kaip pas motynėlę. J. d. 3. *Kad ir* nupirksi (žirgelį), bet nejodysi; *kad ir nupįsi* (vainikėlį), bet nedėvėsi. Grz. d. 4. *Kad* žmogus *ir* numiršta, darbai gyvena. Gd. 5. *Kad ir* kaip šilta, kad vėjas pučia, žmogui pačiam laike gyvent. Sln.

6. *Jeib ir* aš jauna čia nevaikščiosiu, vaikščios mano broleliai. Vlk. d. 7. Ko sėdi, broleli, ko rymai? ar ne tavo jaunos dienelės? ar ne tavo aukso kilpelės? — *Jeib ir* mano jaunos dienelės, *jeib ir* mano aukso kilpelės, gailu man, širdelei gailu, gailu man seselę (seselės, seselė) palikti. Stn. d.

8. *Nors* mes jį kvietėm, tečiau (ir „tačiau“) neatėjo. Užl. 9. *Nors* jau dabar lietuvis plikuos plotuos gimsta, giesmėj (dainoje) mišką užgirdęs (išgirdęs), be jo neberimsta. An. š. 10. Viršūnės da žaliuoja, *nors* jau šakos džiovi. An. š.

11. *Nors* man nieko nesisako, aš delto matau, kad gyvenimas nusmuko. Žt. 12. *Nors* nė žodelio į vienas-antrą neištarė, vienok labai daug apipasakojo. Žt. 13. *Nors* oras truputį atvėso, vienok prakaitu rasoja visų kaktos. Žt. 14. Troba *nors* supuvusi, suleidau (suleidžiau) vienok keturias bobas. Žt. 15. *Nors* rankos raudonos, nosys mėlynos, vienok taškosi vaikai po minkštą sniegą, braido po klaniukus. Žt. 16. Gumbas *nors* ilgai miegojo, bet nelinksmus (nelinksmas) kėlėsi. Žt. 17. *Nors* vakar lijo pliaupė par dieną. (nors) vieškelis vienu purvu, bet iš viršaus graži giedra. Žt. 18. *Nors* saulė betekėdama sužadina iš miego be galo daug padarų, bet trankiai pradeda jie krutėti ir suosties tiktai po kiek laiko, saulei jau gerokai pakilus. R. 19. Karkadilas *nors* išrodė nebegyvas, tečiaus, kai inkišau gerklėn geroką pagaikštį, taip smagiai sukando jį dantimis, net medis sutraškėjo. R. 20. *Noris* medumi teptumi, vis degutu dvoks. Dk. 21. Nebeklausysiu tavęs, *noris* kuo-didžiausiai mane viliotumi. Val. 22. *Norint* lįja, aš tačiau keliausiu. Pr. 23. *Norint* vis bersi žirnius prieš sieną, nelips. Pr. 24. Jis tai darė, *norint* jam tai uždrausta buvo. Pr. 25. *Norint* netikęs, bentgi didelis. Pr 26. *Norint* toksai didelis tęnai (Londono gatvėse) sąjūdis, tečiaus trukšmo šauksmo Londone yra labai maža. R. 27. *Norint* Temzos platį upė, delto jos krantai yra išgrįsti tašytais akmenimis, ir per ją eina apie 20 tiltų. R.

28. *Ar jūs žiūrit, ar nežiūrit*, aš jūsų nebūsiu. Ld. d. 29. *Čiulbat nečiulbat*, girios paukšteliai, nenuramįsit mano širdelės: aš neturiu tėvelio, aš neturiu širdelės. J. d. 30. *Kosėk nekosėk*, vėdaro negausi. Kv. 31. *Nyrok nenyrok*, manęs basos nelaikyk ir prie darbo nevaryk. Sln. d. 32. *Jam sakyk nesakyk*, guli prisprogęs, ir tiek. Rt. 33. *Žiūrėk nežiūrėjęs, veizėki nevei-*

zėjęs, žinai gerai, bernužėli, kad aš tau neteksiu. Grz. d. 34. *Rūgok nerūgojęs*, (pati) ne rankovė, neišversi. Žt. 35. *Kas bus, kas nebus*, žemaitis nepražus. Dk. 36. *Jis be jis*, bet toj (toji boba) tai labai nevalyva (nelemta, nedora). Užl. 37. *Eina per šiaudus* — nešnabžda, *eina per ugnį* — nedega, *eina per vandenį* — negrimsta (šešėlis). Sv.

f) **Tikslo ir siekimo:** 1. Jis taip daro visiems matant, *ydant* paskui visi jo išmintimi stebėtųsi. R. 2. Piktoji dvasia juos kursto, ydant stembtų prieš Jį (Dievą). Dkš. 4. Kur pirksim duonos, ydant tie valgytų (k. p. d. tiems valgyti)? Rr. 4. Apaštalams (Kristus) ypačiai kalbėjo, anuos (juos) graudendams, ydant jie kytriaus (gudriaus) elgtųsi, nėi kiti žydai. Rr. 5. Reiktų sudėti daugiaus, kaip milijonas žemės rutulių, ydant pasidarytų vienas saulės meto rutulys. R. 6. Duokimgi (duoki gi man), Pone, ben maž atsilsėti, ydant galėčiau ben atsidvėsti. Rr. 7. Surinkite trupučius, kurie atliko, ydant nepražūtų. Rr. 8. Jis man kelią rodė, ydant nepaklysčiau. Pr. 9. Simanas est priverstas, *id* jam nešt padėtų. Rr. 10. (Jėzus) ėmęseptynetą duonos laužė ir davė mokytiniams saviems, id po žmonių dėtų. Rr. 11. Aš tavęsp keliu akis savo, id gelbėtum varguos mano. Rr. 12. (Ponui Jėzui kelią užtekėk), id apčystijęs (apkuopęs, apvalęs) tave nuog jų (nuodėmjų) draugėsp savo priimt teiktųsi. Rr.

13. Valgyk, *kad* stipras (stiprus) būtum. Rt. 14. Juk ne tam aš jį auginau, kad jis man dabar žmonių šunis lodytų! Sv. 15. Prašyčia samdyčia seną motynėlę, kad naitų (nueitų), kad parneštų rūtų vainikėlį. Gd. d. 16. Suimk trumpai kamanėles, kad nesuskambėtų. Grl. d. 17. Še tau, kad nepyktum! Sl. 18. Aš ingraudįsiu savo mergelę, kad neitų jaunimėlin. Ld. d. 19. Senis inbarė vaiką, kad nieko neimtų. Grl. p. 20. Žmonės dabar meldžiasi, kad Dievas gražų orą duotų rugiams suvalyti. Sv. 21. Tik taisos, kai gyvatė, kad kam inkirstų. Sln. 22. Ranka ranką plaun, kad abi balti būt (plauna.. būtų). Dk. 23. Stiklelį tryniau, kad žibėtų. Pr. 24. Daro, tiktai kad daroma būtų. Žt. 25. Pasakysiu velniui, kad tave nujotų. Žg. d. 26. Valgyk, kad kailis kaulų nepamestų. Dk. 27. Parduočia skrynias, plonosias drobeles, kad atvaduočia jaunosias (plonąsias — jaunąsias) dieneles. Kp. d. 28. Atpūsk, vėjeli, svirno dureles, kad paregėčiau savo mergelę. J. d. 29. Tam juk Dievs dosnus gėrybes mums dovanojo, kad (vėl) atsigautumbim gardžiai kramtydami kąsnius. Dn. 30. Ar tam Dievs savo gėrybes mums kasdien visur ir taip dosniai dovanoja, kad mes jas tikt vis, kaip kiaulės, ėzdami rytum? Dn.

31. Iš krūmų išlindai, akių neišsibadęs, tai nori vėl līst, kad išsibadytum. Sln. 32. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. D. 33 Išjojo jojo brolis medžiotų, paleidė leidė juodus kurtelius, kad išgaudytų pilkus kiškelius. Kp. d. 34. Siuntė mane motynėlė į giružę lapų, kad parneščia žalių lapų love-

lei iškloti. Grl. d. 35. Siuntė ponas velnią, kad žydą užsmaugtų (pasmaugtų, nusmaugtų). Ld. d.

36. Regim Kristų savuosius tikrai mylintį ir visuosu daiktuosu rūpinantįsi užu juos (jais), *jeib* jiemus pikta nebūtų. Kr. 37. Tai mums apsakyta, jeib žinotumbim. Pr. 38. Tavęsp šaukiam nasrais, jeib mus tu neapleistumbi. Rr. 39. Jis ėmė žolių, jeib (kad) pasigautų (pasitaisytų). Pr. 40. Dievas kantrumą teduod (kantrumo, kantrybės teduodie) jumus, *jeng* jūs sandaro (sandaroje) būtumbit tarp savęs. Rr (Pr.).

41. Petronė, kiek begalėdama, gyrėsi, *by tik* pasakojimas gražesnis išrodytų. Žt. 42. Vaikai žiūrėjo pro langus, by tik lakstančius, nors ištolo, gautų matyti. Žt.

43. Ir norėjo, kad tik prieitų kokį žmogų, *ar* negautų valgyt. Grl. p. 44. Siunčiau senį į girelę, *bene* vilkas papjautų. J. d.

g) **Būdo**: 1. *Kaip* pasiklosi, taip pamiegosi. Pn. 2a. Peliutė taip priėdė, kaip niekuomet dar nebuvo ėdusi. Vs. 2b. Dirbo mano merga, kaip kita nedirbo. Pr. d. 3. Vasarojus apdygo taip gražiai, kaip pilte išpylė. Ps. 4. Pelė bijojo žmogaus, kaip ir kiti laukiniai žvėrys. Vs. 5. Aš gyvenu, kaipjei kiti žmonės. Kv. 6. (Pušys buvo) tankios, augštos, lygutės, geltonos, kaip žvakės. An. š. 7. (Ąžuolynai) liekni augę, kaip mendrės, žaliavę, kaip rūtos. An. š. 8. Plikas, kaip tilvikas. Dk. Sv. 9. Daryk, kaip galima, ne kaip norima. Pr. 10. Kaip Dievas žadėjo, taip tur įvykti. Žm. 11. Kaip tu man, taip aš tau. Pn. Žt. 12. Kaip kas šauk, taip ir atsiliep (šaukia .. atsiliepja). Dk. 13. Kaip tūlimos yra žemės, taipo taipajėg yra tūlimi pajunkimai. Kr. 14. Ir tas norėjo pavogti, kaip ir vedu (mudu) kad noriau (noriva). Dk. p. 15. Kad jo liežuvis supūtų, kaip man kad įlojo! Žt. 16. Ąžuolų daugybę laikę žmonės, *lyg* kokią didžią šventenybę. An. š. 17. Čia kiaulabudės pūpso, lyg pievos kimsotos. An. š. 18. Paskui (sudrebėjus žemei) staiga baisiai sutrinksi, supoška, *tarytum* kas būtų iš šimto patrankų šovęs. R. 19. Čia ąžuolai ir uosiai prie eglių (An. š. „prie eglėm") sustojo, *lyg tartum* čia žalktienė patį apraudojo. An. š. 20. Doras gyvenimas juoba (labjaus) kitus moko, *nekaip* geri žodžiai. Vai. 21. Tiek aš liepsiu taip daryti, *kiek* tu kunigu būsi. Žt. 22. Nedejuok, *kai* karvelis vaikų. Pr. 23. Gina, kai pempė savo vaikus. Pr. 24. Šneka, *it* kiaulė su žąsimi (Vai. „žąsi"). 25. Mirė žmonės, it lapas rudenį krito. Vai. 26. Džiaugiasi, kaip žirgą dovanotas. Žm. 27. Ko stebies, kaip driežas į gegužę. Vai. 28. Tūrėkis, kaip utis kailinių. Vai. 29. Darbuokis, it amžinai gyvęsiąs; elkis, it rytą mirsiąs. Vai. 30. Blaškos, it dantį geliamas. Vai. 31. Nuknabino nosį, it gaidžių nukapotas. Vai. 32. Didžiulės lytys, *nelyginant* kokie ledų kalnai, apsiautė iš visur laivą. R.

33. *Juo* tolyn plaukiu, juo gilyn grimstu. J. d. 34. Juo graustinė debesyse šėlst juoba saulelė karščiau kaitin. Žt.

35. Juo trumpa, juo trūksta; juo bėga, juo veja. Sv. Pr. 36. Juo katę glostai, juo ji pučias. Dk. 37. Juo retai sėjau, juo tankiai dygo. Telš. d. 38. Juo šis mušos (mušės), juo tie pul (puola). Dk. p. 39. Juo ilgiaus būsiu, didžiaus sudžiūsiu. J d. 40. Ne tiek yra lankose žydinčių žolelių, *kiek* yra pasauly gražiausių mergelių. D. 41. Ne tiek dygsnelių vingrių raštelių, kiek graudžių ašarėlių. Pr. d. 42. Ne tiek sūrio trupinių, kiek mano padermės giminių. Kp. 43. Ne tiek buvo putino uogelių, kiek man krito graudžių ašarėlių. Sln. d 44. Tiek jos nepynė, kiek graudžiai verkė. Pr. d. 45. Kiek padžiaus, tiek vėjas numeta. Žt. 46. Kiek kartų ėjo ko į vidų, vis privadžiojo mergikei: „Nebarstyk miltelių..." Žt. 47. Kiek kartų kirto, kraujas tekėjo. Grl. d. 48. Tatai darykit, kiek kartų gersit, mano atminimui. R. 49. Kiek brukių braukė, tiek graudžiai verkė. Žm. d. 50. Kiek atrieksi, tiek ir valgysi. Dk. 51. Liepta buvo iššaudyti, kiek yra, visi šoviniai. R. 52. Tiek težinai, *kas* iš nosies į dantis. Sln.

53. Peliutė taip apsiprato, *jog* nieko nebebijojo. Vs. 54. Motyna taip sušuko, jog ir kaimynai išgirdo. Žm. 55. Zosė taip paprato tingėti, jog apie darbą atsiminus kailis jai kratėsi. Žt. 56. Londono gatvėmis taip didžiai judama, jog plačios to miesto gatvės rados dabar persiauros. R. 57. Vyrai, pasūpavę medį, taip sviegė lokei, jog smailasai (to medžio) galas pramušė jai šoną, ir ji parkrito. R. 58. Kartais atsitinka taip, jog pats kaukas atlekia prie žmogaus ir pradeda šiokius-tokius niekus nešti. Kv. 59. Žmonių kasmet Lietuvoje priauga tiek, jog visi nebegali išmisti iš žemės darbo. R. 60. Šunys (šunes) buvo didžiai pikti, jog nieks negalėjęs ineiti į dvarą. Dk. p. 61. Kaukas (nuo žmogaus) paskui pradėjo kitam nešti, taip jog pašaro anam (jam) neteko lig žiemovidžio. Kv. 62. Ir visoki žiedeliai teip terp (taip tarp) savęs pinas, *kad* ištolo tik regis gražus margumynas. An. š. 63. Tie balsai visoki teip krūvon susiaudžia, kad jų skyrium nežymu. An. š. 64. Taip išdėjo, taip išdirbo (išlojojo), kad šuva (kad nė šuva, nė šuo) mėsos neėstų. Sln. 65 Ir taip visa (visi miško kvapai) sumįša (sumįšta), vėjeliu praskysta, kad nė nosis šių kvapų visų nepažįsta. An. š. 66. Prikrovė didelį vežimą, kad jau arklys nė patraukt negalėjo. Grl. p. 67. Jau kraitelius veža, kad žemelė dunda. Tr. d. 68. Mano mergelė kamaroj mala, *net* kamarėlė skamba. Ld. d. 69. Juodos uogos, juodos uogos (ir tokia jų daugybė yra), net šakelės linksta! D. 70. Ir užjojo Jonelis netikruoju keleliu, net žirgelis stabtelė (st—lėjo). D. 71. Karkadilas taip smagiai sukando jį dantimis, net medis sutraškėjo. R. 72. Taip šarpjai (greitai, skubriai) lakstė ir darbavosi, net širdis Petrui džiaugėsi. Žt. 73. Peliutę drugys krėtė, net danteliai barškėjo. Vs. 74. Šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos žiedais nulinkę. Ds. 75. Kad kirto jis man į pašonę — *nents* dabar dieglį tebejaučiu! Gd. 76. Kad pradėjo šaukti— nents baisu! Gd. 77. Kad nekliūtų ir man, kad davjau namo, *kad nents* man kulnai užpakalio siekė! Gd. 78. Tarytum, ra-

mumas teip dūšion įslinko, *kad net* dūšia, kaip varpa pribrendus, nulinko. An. š.

79. Rėkė taip, *kad* toli būtų girdėti. Sv. 80. Mokinkis (mokykis) lobį teipo (taipo) vartoti, *jeib* neprapultumbei amžinai. Rr. 81. *Id* ją (tikybą) visad turėtumim, teip (taip), o Dieve, duok. Rr.

82. Arkliai sulyso — *varna neprilestų* (jų mėsos), *négandojas* (baisu, pavoju, nedrąsu žmogui) *ir važiuoti.* žt. 83. Arbatos — nors galvą trink! žt. 84. Galva apsisukusi, ir išvirtusiu (abu) — norint mėsinėk. Telš. (Dk. p.). 85. Jonas knarkia, pučia, kaip negyvas, nors išmėsinėk. žt. 86. Man tavo daiktai nerūpi, nors tavo kelnes teišnešie del manęs. žt.

§ 46. Tūlam šalutinių sakinių suskirstymas, kurį parodėme augščiaus (žr. § 45), gali išrodyti ne visiškai tikslus, ne labai aiškus.

a) Sudėtiniame sakinyje: „Žmonės prašo Dievo (Dievą), kad geri metai būtų“ — pasakymą „kad geri metai būtų“ (C, c, 12) palaikėme per šalutinį papildinio sakinį (*ko* žmonės Dievą prašo?). Sakinyje: „Žmonės dabar meldžiasi, kad Dievas gražų orą duotų“ (E, f, 20), be pagrindinio sakinio, radome šalutinį tikslo aplinkybės sakinį — „kad Dievas gražų orą duotų“ (*kam, kuriuo tikslu* žmonės meldžiasi?).

b) Pasakyme: „Kurią dieną įsižiūrėkite į žvirblyčius tuo metu, *kada* jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo“ (D, 22), be pagrindinio sakinio, matėme šalutinį pažymimąjį (*kuriuo* metų reikia jums įsižiūrėti į žvirblyčius?): tęnai šalutinį sakinį išradome tiktai aplinkybės žodžio „tuo metu“ sakinišku pažyminiu; kitaip sakant, išradome, jog visas sakinys „kada jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo“ dirba (šale „metu“) tokį pat darbą, kokį dirba (šale to paties „metu“) ir įvardis „tuo“; šalutiniu sakiniu (prie „tuo metu“) tik dar riškiaus pažymime visą pagrindinio sakinio aplinkybę „tuo metu“ („tuo metu, *kada*“ = „tuo metu, *kuriuo*“). Taip mes tęnai ir pažiūrėjome į šitą šalutinį sakinį. Bet, kad kas pasakytų aplinkybės žodį „tuo metu“ čia atstojant vien žodį „tada“ (plg. „*tada* atjosiu, tada atlankysiu, kada sausa lazda žaliuos“) ir todel sakinį: „kada jie yra tuojau išlėkę iš savo lizdo“ čia esant ne kas kita, kaip tiktai šalutinį laiko aplinkybės sakinį, — toks sakytojas, žiūrint sintaksės akimis, irgi neklystų.

c) Šalutinį sakinį sudėtiniame: „*K*as būtų žviejęs, būtų sužviejęs per margą lydekėlę“ (A, 8) — palaikėme per šalutinį veiksnio sakinį (*kas* būtų ją sužviejęs per margą lydekėlę?). Kad turėtume pasakymą: „*kad* būtų žviejęs, būtų sužviejęs per margą lydekėlę“, — reiktų šalutinis sakinys išrasti jau nebe veiksnio, bet sąlygos aplinkybės sakiniu (E, d: 13—25).

d) Pasakyme: „Nė vienas nežino, kas dabar (dabartėlės) bedarą“ (C, b: 6, 7) — žodžius „kas dabar bedarą“ išradome visu šalutiniu papildinio sakiniu, nors panašius žodžius (*kas valgą, kas darai, kas darą*) tam tikroje vietoje (§ 32, c) laikėme per ypatingą papildinį. Čia (§ 45) matėme atskirą sakinį vien del žodžių „dabar, dabartėlės“: pasakymas „kas bedarą“, primestas dar vieną-kitą įžymų žodelį, išrodo jau ilgokas, labai „sakiniškas“, ir laikyti jis vienu papildiniu būtų lyg nedrąsu.

Paieškojus ir daugiaus atsirastų sakinių, del kurių priskyrimo į vieną arba kitą šalutinių sakinių skyrių daug kas būtų pasakyti ir paabejoti. Bet apie šitą ir kitus tolygius dalykus čia tuo tarpu nekalbėsiu (plg. §§ 19, a ir 35, c).

§ 47. Tarp kitų šalutinių sakinių (§ 45) čia esame davę nemaža ir vadinamųjų sąlygos ir nuolaidos aplinkybės sakinių. Šie sakiniai giminiuojasi su aplinkybiniais priežasties ir laiko sakiniais (plg. § 36).

a) Šalutiniais **sąlygos**, arba **lygstamaisiais**, sakiniais, kaip ir priežastiniais, duodame atatinkamą pagrindą tam veiksmui arba stovjui, kurį reiškiame nepriklausomuoju sakiniu, tik duodami jam tą pagrindą mes lyg kalbamės, taromės, lygte su kuo lygstamės, patys tikrai nežinodami, ar tas pagrindas turi arba turės čia vietos.

Tarp šalutinių sąlygos aplinkybės sakinių reikia skyrium pabraukti: a) sakiniai, kuriais pažymime, jog rodomoji sąlyga yra *vienintelė*, išskiriama (E, d: 48—56) ir b) sakiniai, kuriais reiškiame *norimą*, lyg patariamą sąlygą (E, d: 42—47). Į šiuos sakinius (b), paviršutinai žiūrint, labai panašūs ir kai-kurie tikslo aplinkybės sakiniai (E, f: 41 ir 42).

b) Šalutiniai **nuolaidos**, arba **leidžiamieji**, sakiniai reiškia patys nesutinkamą, atmetamą arba nieku nuleidžiamą priežastį, tuo tarpu pagrindinis sakinys, prie kurio stovi prijungtas šalutinis nuolaidos sakinys, reiškia priešingą šiam ir nesutinkamą išeitį, arba darinį.

§ 48. Tarp šalutinių papildinio sakinių yra ir tokių, kurie, būdami ir skyrium paimti, turi savą, įmanomą prasmę (§ 45, C, b: 1—34). Yra tatai vadinamieji **šalutiniai**, arba **netiesioginiai**, **klausimai**. Kad paimtume tuos sakinius skyrium, jie eitų pagrindiniais, arba tiesioginiais, klausimais.

Šalutinius klausimus su pagrindiniais sakiniais jungiame klausiamaisiais žodžiais (tam tikrais įvardžiais, prieveiksmiais ir kitais žodelyčiais).

Netiesioginiais klausimais gali eiti ir tam tikri veiksnio šalutiniai sakiniai (žr. § 45, A—28, 29).

Netiesioginiai klausimai, bent sakiniai, panašūs į tuos klausimus, atstoja kartais ir šiaipjau šalutinius (priežasties ir siekimo aplinkybės) sakinius: plg. „ko netylėjo“, „ar negautų valgyt“, „bene vilkas papjautų“ (§ 45, E, c—42, 43...: f—43, 44).

§ 49. Į šalutinius būdo aplinkybės sakinius priskiriame: 1) **palyginamuosius**, iš kurių lyginamuoju būdu, per palyginimus, tegaunam suprasti apie kokybines ir kiekybines būdo aplinkybes, ir 2) **nusakomuosius**, kuriais kalbėdami apie būdo aplinkybes a) vadinamąją išeitį (§ 45, E, g: 53—78) arba b) išeitį drauge su tikslu nurodome (§ 45, E, g: 79—81).

1) Palyginamuosiuose būdo aplinkybės sakiniuose esti dažnai išleidžiamos didžiosios sakinio dalys (viena arba ir abidvi). Taip daroma, žinoma, vien tęn, kur ir neiškišus tų dalių yra aiški visa šalutinio sakinio prasmė.

2) Į šalutinius nusakomuosius sakinius labai panašūs, paviršutinai žiūrint, ir kurie-ne-kurie kiti šalutiniai sakiniai: „Atsitiko, *jog* moteriškė apako (§ 45, A, 34); žalčio dantys tokie smulkučiai, *jog* negalėtų jais nė indrėksti (B, 16); kai-kurios salelės tokios mažos, *kad* nėra nė žmonėms kur gyvena (B, 15); jai išaugo tokie plaukai, *jog* visą jos kūną galėjo apdengti (D, 26)...“

Kad kas, nusižiūrėjęs į šių sakinių panašumą, imtų juos skirti visus į vieną tam tikrą šalutinių sakinių skyrių, — nieko pikta nepadarytų: jie reikėtų, žinoma, nuskirti į „nusakomuosius šalutinius sakinius“, bet nusakomieji šalutiniai sakiniai tuomet vėl reikėtų skirti į — a) nusakomuosius *veiksnio*, b) *tarinio*, c) *pažyminio*, d) *būdo aplinkybės* ir, rasit, dar kitokius sakinius.

§ 50. a) Iš visų tų pavyzdžių, kurie surašyti § 45, matyti, jog: 1) šalutiniai sakiniai vieni jungtims gauna *atatinkamuosius* įvardžius arba prieveiksmjus (*kas*, *kuris*, *koks*, *katras*, *kur*, *iš kur*, *kaip*), 2) kiti — *klausiamuosius* žodžius (*kas*, *kelintas*, *kuris*, *kaip*, *ar*, *bau*..), 3) kiti — tam tikras *sąjungas* (*kad*, *jog*, *jei*...), 4) kiti vėl — neturi jungtims nei sąjungų, nei įvardžių, nei prieveiksmjų (B, 19; C, d, 1—6; D, 31; E, b, 95; E, c, 47, 48, 49...). Taigi, žiūrėdami vien į tų šalutinių sakinių jungtis, galėtume juos ir šiaip suskirstyti: a) sakiniai **atatinkamieji**, b) **šalutiniai**, arba **netiesioginiai**, **klausiamieji** sakiniai (žr. § 48), c) sakiniai **sąjunginiai** ir d) sakiniai **nejungiamieji**

b) Šalutininius būdo aplinkybės sakinius su sąjunga „net“ (E, g: 68—76) dėjome tarp „sąjunginių“ tos rųšies sakinių — tarp tų pačių sakinių, kuriuose randame ir sąjungas — *jog*, *kad*. Bet pati sąjunga „net“ vartojama labai plačiai. Ją randame ir pagrindiniuose sakiniuose: „Peliutei net (даже, sogar) danteliai barškėjo — taip ją krėtė drugys“. Pagrindiniais sakiniais galėtų eiti, būdami skyrium paimti, ir keli kiti mūsų duotieji pavyzdžiai su „net“ (plg. „šiemet labai žydėjo sodai, buvo net šakos žiedais nulinkę“). Antra vertus, atsiradusi šalutiniame sakinyje, ši sąjunga gali gauti dar antrą, jau šalutinio sakinio, sąjungą „*kad*“ (plg. E, g: 77, 78).

Del visų šitų priežasčių šalutinius sakinius su sąjunga „net“ galėtume nuskirti ir į šalutinių sakinių nejungiamųjų skyrių.

c) Į tą patį šalutinių nejungiamųjų sakinių skyrių reikia skirti ir visi šalutiniai sakiniai — E, e, 28—37: jie, kad ir išreikšti labai ypatingai, bet tam tikrų sąjungų, tam tikrų jungiamųjų žodelių, nuolaidos aplinkybei reikšti — neturi. Čia pat skiriame todel ir kuriuos ne-kuriuos kitus šalutinius sakinius (plg. E, g: 83—86).

§ 51. Pavyzdžiai, duotieji § 45, E, b: 91—94, ne labjausiai intikimi: panašių pavyzdžių, kiek tuo tarpu yra žinoma, iš žmonių kalbos neturime. Antra vertus, visi tie pavyzdžiai daug kuo ir nuo vienas-kito skiriasi, norint jų sąjungos: *neig*, *ik ne*, *neg*, *pirm neng*, *pirmneig*, *pirm negu*, *pirm nekaip* — čia visos, tarytum, vieną teturi reikšmę („antequam, bevor, прежде чѣмъ...“).

Mintis, kurios tais pavyzdžiais pasakytos, galėtume, man rodos, ir šiaip, tikrai „žmoniškai“, išreikšti:

1. Šią naktį, prieš pragystant du kartu gaidžiui (lig nepragydus du kartu gaidžiui, dar gaidžiui du kartu negiedojus, nė du kartu nenugiedojus gaidžiui, dar dvejiems gaideliams negiedojus...), tris kartus manęs užsigįsi (išsigįsi); šią naktį, dar nenugiedos du kartu gaidžiai, ir tu tris kartus manęs išsigįsi; š. n., dar nebus du kartu pragydęs gaidys, kad tu manęs išsigįsi....

2. Norėčiau ligi nenuėjęs (prieš nueidamas) atsigaivinti.

3. Savo motynai liko (paliko) globėją šv. Joną ligi neišėjus (prieš išeinant) dūšiai iš kūno; kol dūšia nebuvo dar išėjusi iš kūno, jis paliko savo motynai globėją šv. Joną; dar d. nebuvo išėjusi iš kūno, kad jis paliko...

4. Prieš mirdamas (ligi nemiręs) aš tau savo lauką užrašysiu (aprašysiu); kol dar nemiręs, aš tau savo lauką aprašysiu... (žr. § 34, C).

§ 52. Rašomojoje kalboje randame kartais šiokių pasakymų:

1. Laukė, *ligi ne*ateis brolis. 2 Čia būsiu, *iki ne*sutems; čia sėdėsiu, *iki ne*varysit; čia sėdėsim, *kol tik ne*važiuosit.

Jog „ne" čia nereikalinga, matyt iš tokių pavyzdžių, kaip antai:

1. Laukiau, *ik* tarnai man (mane) ponui *lieps* pasirodyt. Dn. 2. Tegu bųva, *iki* aš *parvažiuosiu*. Grl. p. 3. Gegelė kukavo, *lig iškukavo* iš močiutės dukrelę. D. 4. Sėdėsma, *kol tik eisi*. Žt. 5. Vagis vogs, *kol pakars*. Sln.

Kada šale sąjungų *lig*, *iki*, *kol* reikalingas gynimas „ne", — matyti iš tų laiko aplinkybės pavyzdžių, kurie surašyti tam tikroje vietoje augščiaus (žr. § 45, E, b: 70, 71, 75, 78, 79).

§ 53. Tam tikruose šalutiniuose rašomosios kalbos sakiniuose gana dažnai randame žodelį „ne" — tęn, kur jo atsiradimas labai sunku pateisinti žmonių kalbos taisyklėmis (plg. § 52).

1. *Kur ne*pažiūrėsiu, visur bėdos, vargai. 2. *Ką ne*parašom, vis jums netinka. 3. *Kokio* tik mūsiškiai *ne*pradeda viešojo darbo dirbti, žiūrėk, tuojau ir susipeša. 4. *Kiek* pas mus *ne*išeina laikraščių, beveik prie kiekvieno pridedamas apie ūkį priedelis.

Čia, imdami žmonių kalbą rašomajai paveikslu, šiaip, maždaug, teturėtume pasakyti (žr. § 45, A—21; E, a—16, 22, 23; E, g—45, 47, 51...):

1. Kur pažiūru, čia — bėdos, vargai; kur tik pažiūriu, visur — bėdos, vargai. 2. Ką parašom, niekas jums netinka; ką tiktai parašom, vis jums netinka. 3. Mūsiškiai, kiek kartų pradeda kokį (kokį tik pradeda, kad tik kokį pradeda, kur kokį pradės) viešąjį (visuomenės) darbą dirbti, žiūrėk, tuojau ir susipeša (žiūrėk—ir besipešą). 4. Mūsų kas tiktai laikraštis, tai beveik visuomet ir ūkio skyrelį turi; mūsų kur tik eina laikraštis, beveik visuomet ir ūkio skyrelį turi; kiek mūsų eina laikraščių, bevelk kiekviename yra ir tam tikras ūkio skyrelis; beveik prie visų mūsų laikraščių, kurie dabar eina, yra pridedami(?) ir tam tikri ūkio priedeliai(?)

„Ne" čia, kaip ir § 52, paimta iš rusų rašomosios kalbos: „куда *ни* посмотришь", „что бы мы *ни* написали".

§ 54. Rašomojoje kalboje turime ir šiokios rųšies atatinkamųjų šalutinių sakinių:

1. Tie žmonės, *ką* tiek rėkia, patys nedaug tedirba. 2. Daktarai ir žinuonys, *ką* po miškus klysta, jų (medžių) lapais... nuo ligų ir padarų gydžia visą svietą (gydo visą pasaulį, visus žmones). 3. Palaiminta toj ranka, *ką* kirvį išrado!

Čia šiaip tereikėjo lietuviškai pasakyti:

1. Tie žmonės, *kur* (*kurie*) tiek rėkia... 2. Daktarai ir žiniuonys, *kur* po miškus klysta... 3. Palaiminta toj ranka, *kur* (*kuri*) kirvį išrado! (plg. § 45, D: 10, 11, 12).

Galininko „ką“ lietuvjų kalbos taisyklėmis čia neišteisįsi: šitas „ką“ čia bus gautas tiesiog iš rusų ir lenkų kalbos („что“, „co“). Šitą „ką“ randame kartais ir žmonių kalboje—tęn, kur žmonių kalba yra daug ką įsiėmusi iš lenkų arba rusų kalbos.

§ 55. Rašomojoje kalboje nereta rasti ir šiokių pasakymų:

1. Čia jį laiko, *kad intikti* dvarininkams. 2. *Mokslo apie žemdirbystę* svarbumas, *kad pakelti* sodiečio ūkį, visiems yra aiškus. 3. Mokytojas nesigailėjo paskutinio skatiko, *kad už kelių šimtų varstų atvykti*, draugų kviečiamas, susirinkiman pasikalbėti apie Lietuvos mokyklų padėjimą.

Čia, visuose trijuose pavyzdžiuose, netaisyklingai pavartotas, nepasakomasis reiškimas šale sąjungos „kad“ (žr. §§ 35, e ir 45, E, f, 13—35). Šitie trys pavyzdžiai, tiesą sakant, ir šiaipjau ne visai „žmoniškai“ nusakyti.

Kaip juos taisyklingai turėtų pasakyti žmogus, rašydamas laukų žmonėms ir norėdamas tikrai jų suprantamas, nelengva, tikrai sakant, šis-tas ir patarti. Paduodu čia del šitų parašymų tiktai kelias nuomones, kurias esu gavęs iš žmonių, mokančių, man rodos, gerokai ir suprantamai rašyti kitiems. Gailu tik, kad daugumas jų suteiktųjų pasakymų labai daug kuo skiriasi nuo minėtųjų: jie beveik kiekvienas ne tiek taiso tuos parašymus, kiek patys saviškai mėgina del jų išreikšti savo mintis taip, kad juos geriaus suprastų žmonės (ir kad pati jų kalba būtų taisyklingesnė).

1. Čia jį laiko, kad intiktų dvarininkams. 2. Čia jį laiko, kad intikus dvarininkams. 3. Čia jį laiko dvarininkams intikti. 4. Čia jį laiko, norėdami dvarininkams intikti.

5. Visiems aišku, jog žemės darbo mokslas didžiai reikalingas sodiečio ūkiui sutaisyti (pagerinti). 6. Jog ūkio mokslas didžiai reikalingas, dabar visiems aišku: be to mokslo nei mes sodiečiui ūkio nesutaisysim, nei jis pats sau to ūkio nepasitaisys. 7. Kad sodietis galėtų padaryti savo žemę našesnę, vaisingesnę, ir jam dabar, kaip ir kitiems, reikia tam tikro mokslo: neturėdamas to mokslo, — neišėjęs tam tikro žemės darbo mokslo, neišmokęs verstis kaip reikiant ūkiu, — sodietis savo ūkio nesutaisys ir pelno iš to ūkio tiek, kiek dabar reikia jam pačiam ir jo padėjėjams žmoniškai gyventi, neturės. 8. Reikia kiek begalint rupinties,

kad sodiečiui žemė daug dauges (daugesn, daugesni: daugiaus, daugesniai), nekaip dabar, pelno duotų; reikia visa daryti, kad jo ūkis vešėtų, kad visas ūkio darbas ir jam pačiam daug pelningesnis būtų. Bet tuo rūpindamiesi turime, pirmų-pirmjausia, sau patys įsikalti į galvą, jog tam reikalingas yra — ūkio mokslas, jog be to mokslo sodietis, ar šiaip ar taip, nesusikurs. 9. Ūkininkas dabar gyvai privalo mokslo ir ypačiai — ūkio, žemės darbo mokslo: be to mokslo jis nieku būdu nestengs padaryti, kad jo ūkis būtų našesnis, kad jo ūkio darbas būtų pelningesnis, kad pats jis iš to ūkio visiems galams pinigo turėtų. 10. Kaip pirkliui, mokytojui, rašytojui, taip ir ūkininkui reikia dabar tam tikro mokslo: ūkininkas be žemės darbo mokslo nieku gyvu neveiks padaryti, kad jo žemės plotelis būtų našesnis, kad visas jo rankų darbas būtų pelningesnis ir duotų jam tiek naudos, kiek jis pats dabar privalo visokiems savo reikalams. 11. Žemės darbo mokslo reikalingumas (svarbumas)—sodiečio ūkiui pakelti — visiems dabar aišku.

12. Mokytojas nesigailėjo paskutinio skatiko, draugų kviečiamas, vykti kelius šimtus varstų į susirinkimą — pasikalbėti apie Lietuvos mokyklų reikalus. 13. M. n. p. sk. — važiavo skubėjo, draugų kviečiamas, kelius šimtus varstų į susirinkimą, by tik gautų ką patirti, su kuo prieteliškai pasikalbėti apie L. m. r. 14. M. n. p. sk. vykti, draugų kviečiamas, k. š. v. susirinkiman (kuopon) pasikalbėtų (pasikalbėti) apie L. m. reikalus.

Leidžiant į kitus žmones raštas, reikėtų, mano nuomone, ištikrųjų rupinties, kad tą raštą suprastų pirmjausia tie *įvairių* mūsų krašto *vietų žmonės*, kuriems skiriamas pats raštas: rašytojas turi rašyti žmonėms taip, kaip kad jis pats su tais žmonėmis, norėdamas suprantamas, šnekėtųsi. Dirbtiniai, kaltiniai, pintiniai, išsvajotieji savo kalbai, iš įvairių svetimų raštų išskaitytieji sakiniai — čia netinka! Rašytojui, kurs rašo „žmonėms“, reikia ypačiai gerai mokėti—tų „žmonių“ kalba ir jos dėsniai...

Šalutinių sakinių laipsniai ir sintaksės pilnatis.

§ 56. a) Šalutinis sakinys gali turėti kitą, savą šalutinį, prie kurio gali būti vėl šalutinis, ir tt. Šalutinis sakinys, prišliję̨s tiesiog prie pagrindinio, yra **pirmojo laipsnio šalutinis sakinys**: šalutinis sakinys, prišliję̨s prie pirmojo laipsnio šalutinio, vadinas **antrojo laipsnio** šalutinis; šalutinis, prijungtas prie antrojo laipsnio šalutinio, bus **trečiojo laipsnio** šalutinis sakinys, ir tt.

1. Yra žinoma, jog šikšniai neskrenda, kaip kad paukščiai į dausas. R. 2. Dabar tiek tematome, jog daugelis mūsų studentų

myli savo kraštą ir rūpinasi, kad bent kiek šviesesnis būtų to krašto gyvenimas. R 3. Mano krašte yra tokių didelių paukščių, jogei šešias valandas saulė esti užtemusi, jei pro ją nori pralėkti paukštis. Ps. 4. Prieš kalbėdami, kiek žalos padaro musia, kiek daug ji kenkia žmogui, apsakysime, kas ji yra ir kaip ji gyvena. Vs. 5. Kada pasirodo kokia baisi užkrečiamoji liga, kada žmones apima mirties baimė, kada liga ima eiti iš miesto į miestą, iš sodžiaus į sodžių (trys šalutiniai pirmojo laipsnio sakiniai), tada intaiso pasieniais tam tikras gydyklas, kur maudo tam tikrame vandenyje atvažiavusius iš užkrėstųjų vietų žmones ir primirko jų drabužius ir daiktus tokių nuodų (pirmojo laipsnio šalutinis sakinys), kurie suėda ligos gemalėlius (antrojo laipsnio šalutinis sakinys), ydant negalėtų jie į kitą šalį įnešti tos ligos (trečiojo laipsnio šalutinis sakinys), kurios gemalų galėjo pilni būti jų daiktai (ketvirtojo laipsnio šalutinis sakinys). R.

b) Penktasis pavyzdys („Kada pasirodo..."), tikrai sakant, paimtas čia iš rankos rašto, išspauzdinto galutinai kiek kitoniškai, ne visai taip, kaip jis buvo parašytas spauzdinti. Tokia daugybė, kaip čia, visokios rųšies šalutinių sakinių, sugrūstų į vieną ištisą pasakymą, į vieną vadinamąją „sintaksės pilnatį" (žr. § 57), lietuvjų raštijai visiškai netinka: Lietuvos darbo žmonės savo mintis reiškia dažniausiai trumpais, aiškiais, pagauliais, įmanomais sakiniais; jiems tokie dirbtiniai, razgytiniai nusakymai, kaip čia nurodytasis, būtų nė neinkandami.

§ 57. Vienas sakinys arba ir keli sakiniai, prasidėję po taško (.) ir pasibaigę tašku, vadinasi **sintaksės pilnatis**. Sintaksės pilnatyje gali būti keli pagrindiniai ir keli šalutiniai sakiniai. Ji savimi reiškia, ar šiaip ar taip, vieną maž-daug pabaigtą, pilnai arba bent pilnokai pasakytą mintį.

1. Buvo senelis ir senelė. 2. Turėjo vištytę ir gaidžiuką. 3. Pasiuvo senelė gaidžiukui naujas kelnytes, o vištelei sijoninką, ir išleidė vieną dieną juodu abu riešutautų. 4. Gaidžiukas įlipo lazdynan, ir raško riešutus. 5. Vištytė bėginėja aplinkui ir karkia: „Kar! kar! kaar! kaar! Man bent kekelę!" 6. Kaip tik metė gaidžiukas riešutų kekelę, ir išmušė vištytei akelę Ps. —7. Buvo metas, kada pelė gyveno skyrium nuo žmogaus, kaip gyvena dabar jos giminietės—laukinės ir miškinės pelės. 8. Ji bijojo žmogaus, kaip ir šios, kaip ir kiti laukiniai žvėrys, ir bėgdavo nuo jo. 9. Atėjo ruduo, įsitaisė lyti, permirko žemė: nuo lietaus aptvino pelės urvas, lietus permirkė jos pilkuosius kailinėlius. 10. Peliutė apsirgo: krėtė ją drugys, net danteliai barškėjo. Vs. 11. Šalo, šalo, piškėjo, žmonės susirietę kentėjo, vis laukė geresnios dienos, vylės, kad po tokios speiguotos žiemos pavasaris, kaip iš maišo, išlįs. Žt.

„Šalutiniai sakiniai sutrauktieji“.

§ 58. Šalutiniai sakiniai kalboje kartais, kaip yra sakoma, esti sutraukiami. Susitraukdami jie išvirsta arba a) paprastosiomis sakinio dalimis, arba b) vadinamaisiais „**sutrauktiniais** šalutiniais sakiniais“. Nesutrauktuosius šalutinius sakinius, kad skiriam nuo sutrauktinių, vadiname—**pilnaisiais** šalutiniais sakiniais.

a) Paverzdami šalutinius sakinius betrumpindami paprastosiomis sakinio dalimis, elgiamės labai įvairiai.

Kad sudėtiniuose sakiniuose: 1) „Vakar aš darbo nedirbau, nes sirgau; 2) šuo, kurs auga, rajus; 3) eina tokis, kur gauna, eina tokis, kur negauna; 4) kas sotus, tas alkano nenuskundžia; 5) sako, kad tu šokti nemokąs; 6) kai snigs, nevažiuosim; 7) kai rugius pjovėm, tu parvažiavai; 8) kas buvo jaunas, tur pasenti; 9) čia laikom tiktai karves, kur melžiamos, ir jaučius, kur ariami: 10) kas nori kanduolą suvalgyti, turi kietą nuolupą perkrimsti; 11) žmogus, kurs ilgai patenka, daug ko pikta padaro“—šalutinius jų sakinius paverstume paprastosiomis sakinio dalimis, tad gautume vientisinius (ne sudėtinius) sakinius:

1. Vakar aš darbo nedirbau *del ligos*. 2. *Augąs* šuo rajus. Kv. 3. Eina gaunąs, eina negaunąs. Sin. 4. Sotus alkano nenuskundžia (neužjaučia). Sv. 5. Sako tave šokti nemokant. D. 6. Sningant nevažiuosim. 7 Per rugiapjūtę tu parvažiavai. 8. Jaunas buvęs tur pasenti. 9. Čia laikom tiktai karves melžiamas ir jaučius ariamus. Tr. 10. Norįs kanduolą (branduolį) suvalgyti turi kietą nuolupą (kevelą) pärkrimsti (perkrimsti). Val. 11. Žmogus ilgai patenkąs daug ko pikto (pikta) padaro. Val.

b) Šalutinis sakinys trumpėdamas ir mažėdamas kartais, kaip sakėm, pavirsta ne paprastąja sakinio dalimi, bet vadinamuoju „sutrauktiniu šalutiniu sakiniu“. Tokio sakinio tarinys, susmulkėjus sumažėjus pačiam sakiniui, 1) gauna dalyvjo, pusdalyvjo arba padalyvjo lytį, ir 2) išreikštas ta lytimi, jis ne vienas skyrium stovi, bet yra sutapęs, suaugęs su kitais žodžiais, savo palydovais.

1. Vilktakai būdavę tie patys žmonės... *Būdami vilkais*, jie bėgiodavę po laukus ir miškus; kada būdavę žmonėmis, eidavę su kitais dirbti. Sin. 2. *Būdamas dienos paukštis*, žmogus naktį nerimsta. Vs. 3. Tu, ir jaunas būdamas, nebuvai perdaug išlaidus. Sv. 4. Baigdamas redakcijos vardu šitą žodelį, neiškenčiu neišreiškęs čia ir vieno vertėjų ir mano paties troškimo. Vs. 5. Jis, dar vaikas būdamas, pamokslus piemenims sakydavo. Sv. 6. Nykščiukas, vilko viduriuose būdamas, pradėjo jam apsakinėti, kad eitų tęn ir tęn... Ps. 7. Gimtasai kraštas Kolumbo sumanymą atametė, verzdamas jį nieku ir išraz-

damas beprotišku. R. 8. Kodel mėnuo, būdamas kur-kas mažesnis užu saulę, gali mums ją pridengti? R. 9. Šuo, vieną kartą pamėginęs sučiupti rupūžę, niekuomet jos nebelies. Vs. 10. O Dieve duok mums, kad, šventes visas nulydėję, vėl susikviestumbim, kaimyniškai pasisveikint. Dn. 11. Visi ėjo paveizdėtų į žmones, sugrįžusius, tarsi, iš kito pasaulio. R. 12. Aiškiai girdėjau romų, bet riškų tėvo balsą, šaukiantį mane vardu. R. 13. Niekas jai apie jos brolius, juodvarniais lakstančius, niekur nieko nepasakąs. Ps. 14. Ar nėsat kur matę dvylikos brolių, juodvarniais lakiojančių? Ps. 15. Trobelę sušildo savo kvėpavimu bemiegodama joje šeimyna, kartais ir keletas avelių, čia visur šilimai troboje laikomų. R. 16. Į strypų galus įsikalė geležines vinis, ištrauktas iš laivų atlaužų. R. 17. Ar nuvardytum skaudulius, gyvatės inkirstus? Sin. 18. Velnias, pasivertęs pele, išgraužė laivo dugne skylę. Ps. 19. Žaltys, supykęs ant kregždės, norėjo jai inkąsti ir grobė už uodegos. Ps. 20. Kregždė išspruko ir nuskrido šalin, palikusi žalčio nasruose tik savo uodegos vidurį. Ps. 21. Žaltys, atsigręžęs į Eglę, prašneko žmogaus balsu. Ps. 22. (Skruzdėlė), nulėkusi į dangų, jau rado vorą beskundžiantį. Ps. 23. Eglė išpradžių taip pat sakėsi nežinanti, bet, pamačiusi traukiant iš po skverno rykštes, tuoj viską išplepėjo. Ps. 24. Sodžiaus šunes, pajutę mėsą, subėgo daržan ir visą mėsą išnešiojo. Ps. 25. Žentas buvęs labai maldingas, todel kas rytas, anksčiausiai atsikėlęs, vis į bažnyčią bėgdavęs. Ps. 26. Pamatęs kur bemiegant ant lyties ruonį, eskimas tylelėmis priplaukia ir nuduria strypu. R. 27. Vasarą nedirbęs, žiemą kuo misi? Val. 28. Kunigu dėtas, aš taip nedaryčio (nedaryčia, -iau). Als. 29. Niauzgia, kaip katinas, uodegą laužomas. Als. 30. Buvau išskridęs, žalčio liepjamas, paragauti, kurio gyvulio yra gardžiausias kraujas. Ps. 31. Senai, labai senai, tuoj inkūrus pasaulį, žmonės pradėjo skųsties Dievui. Ps. 32. Išgulėjus per naktį ant pliko akmens, man diegė visą kūną, skaudėjo šonus ir sukos galva. R. 33. Ilgą iešmą bedrožiant, šuo kepenę (kepsnį) pagauna. Val. 34. Birstant (bįrant) dirvoj, birs ir jaujoj. Val. 35. Norint pakvėpuoti grynu oru, nėra reikalo važiuoti iš Londono. R. 36. Žinant žiemjai, lengva pasakyti, kur rytai ir kur vasariai (pietūs). R. 37. Nusekus vandenims, laivas sustojo ant Ararato kalno. Ps. 38. Tėviškėje, Eglei sugrįžus, radosi neapsakoma linksmybė. Ps. 39. Karei (J. d. ir Pr. „karui") kilus, pamesk valgį, galąsk dalgį. Val. 40. Katei įsisukus, nešmižinėja pelės. Val. 41. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmė temti. Ps.

c) Čia metas bus paminėti, jog yra sakinio dalių ir vadinamųjų „sutrauktinių sakinių", kurie gali turėti ir šalutinių sakinių jungtis.

1. Reikėjo *lig laiku* (lig dar laiku buvo, lig dar nevėlu buvo) pasakyti. Žm. 2. Tą *ligi mažą* (ligi dar mažas buvo) susarginai. Žt. 3. Erodas pradėjo ligi gyvas (dar ligi gyvas buvo) pūti. Val. 4. Tau dabar ligi gyvam (ligi būsi gyvas, ligi gy-

vos galvos) turės duoną duoti. Žt. 5. Juos ligi vaikus (juos, ligi dar vaikai buvo) bajoras atėmė į dvarą. Žt. 6. Reik vargti kol gyvam (žmogui, kol gyvas, reik vargti). Dk. 7. Marti, kol kenčiamá, vis tylėjo (M., kol buvo kenčiamá, vis tylėjo). Teis. 8. Papjaukit vištą kur riebją (vištą, kur riebi) srubai. Žt. 9. Kurios blaivesnės (moters, kurios buvo blaivesnės) pabūgo, kad ištiesų nesusipeštų (vyrai). Žt. 10. Kuris smulkius namie pamiršęs (vyras, kuris smulkius buvo namie pamiršęs), prašė kito uždėti (prašė, kad kas kitas uždėtų). Žt. 11. Ligi neatšilus orui, vabzdžiai nekįla į augštuosius oro sluoksnius. Vs. 12. Vos pasirodžius saulelei, tuojau jauti jos spindulių galybę. Vs. 13. Saulelė, nors pakilusi, bet nieko neinkaitina. Žt.

Čia žodžiai: *ligi*, *kol*, *kur*, *kurios*, *kuris*, *vos*, *nors* — jau nebe šalutinių sakinių jungtys: jų darbas čia—padėti vien sakinio daliai, kuri išreikšta kitais žodžiais, tiksliaus pasižymėdinti. Pasakyme: „reikėjo *lig* laiku pasakyti“ žodis *lig*—nebe „prielinksnis“: įnagininkas „laiku“ čia būtų ir be to „lig“ (plg. „reikėjo *laiku* pasakyti“). Tokie žodžiai, kaip: *lig*, *ligi*, *kol*..., šituose sakiniuose tėra vadinamosios kalbós dalelytės.

d) Tarp „sutrauktųjų šalutinių sakinių“ ir paprastųjų sakinio dalių skirtumo yra labai máža: vienam tokie „sakiniai“ gali rodyties beveik visur paprastosios sakinio dalys, kitam jie turi kalboje labai dažnai ir savo ypatingą, atskirojo sakinio spalvą. Čia daug sveria ir tai, kaip pats žmogus tuos „sakinius“ taro: vienas taro juos sakiniškai, lyg sustodamas, skirdamas nuo pagrindinių, kitas vėl—tarydamas taip juos sulieja su kitomis pagrindinių sakinių dalimis, jog išrodo jie ne kas kita, kaip tiktai paprastosios, kartais išplatintos, sakinio dalys. Kas kalbėdamas lyg jaučia, kad „sutrauktiniai jo kalbos sakiniai“ tėra pilnųjų šalutinių sakinių atstovai, tam tokie „sakiniai“ dažnai ir išrodo sakiniški (plg. „*Būdami vilkais*“ ir „*kada būdavę žmonėmis*“... pav. 1).

e) Įsižiūrėję į tuos sintaksės vadovėlius, kurie tebekalba apie „šalutinius sakinius sutrauktuosius“, rasime, jog tokiais „sakiniais“ tose sintaksėse teeina sakinių dalys, kurios, būdamos išreikštos dalyvjais, pusdalyvjais arba padalyvjais, yra skiriamos nuo kitų sakinio dalių kableliu (,). Antra vertus, tą kablelį vieni deda tęn, kur kiti ir be jo rašydami apsieina: vieni rašo—„ilgai iešmą bedrožiant, šuo kepsnį nuneš“, kiti ir kartais tie patys—„ilgai iešmą bedrožiant šuo kepsnį nuneš“ (plg. pav. 14 ir § 32, a, 32). Trečia, pats kablelio ženklas sprendžiamo balso čia turėti, žinoma, negali.

Ar šiaip ar taip, *sakinio*, su jo *didžiosiomis* ir antrininkėmis dalimis, „šalutiniai sakiniai sutrauktieji“, tikrai sakant, nesudaro, ir daug kas dabar sintaksės vadovėliuose apie „šalutinius sakinius-

sutrauktuosius“ nebekalba. Paminėjome čia apie tuos „sakinius“ vien senu papratimu.

Kada ką reiškia, kada, kaip ir kuriems galams vartojami mūsų kalboje dalyvjai, pusdalyvjai ir padalyvjai (plg. § 34),—apie tatai reikėtų skyrium pakalbėti.

Kiti sakinių savotiškumai ir kitos jų įvairybės.

§ 59. a) Nepriklausomasis sakinys, kad, būdamas interptas į kitą, neturi su juo gramatikos jungties ir įneša į visą pasakymą šiokį-tokį minties paaiškinimą, pažymėjimą, susiaurinimą, — vadinas **interptinis sakinys**.

b) Interpjami esti, kaip matyt iš šios vietos pavyzdžių, ne vien sakiniai. Interpjami ir šiaipjau pasakymai ir atskirieji žodžiai, kaip antai: *rasit*, *rots*, *vage*, *mat*, *anot tėvo*, *mano nuomone* ir kiti. Taigi yra ne vien sakinių interptinių, yra interptinių ir atskirųjų pasakymų, žodžių.

1. Tu, *sako*, vakar mieste buvęs. Sv. 2. Jau tu buvęs ir Amerikoje, *sako Jurgis*. Rg. 3. Jo vaikas, giltinės krikštų sūnus, gyvenęs, *sako*, tris šimtus metų. Sv. 4. *Sako*, Tupikio tėvelis norėjęs ją (jos) vesti. Žt. 5. Vieną kartą, *pasakoja seniai žmonės*, kaži-koks žmogus turėjęs kauką. Kv. 6. Buvę atsitikimų, *pasakoja*, kad rupūžės krizdavusios iš dangaus drauge su vandens lašais. Vs. 7. Buvo du būru, *senovės pasaka sako:* vieną visas kiems tyčioms vadindavęs Slinkium... Dn. 8. „Gulėjom“, *sako*, „dviejaus (dviese) — aš ir mūsų vaikėsas“. Sln. 9. „Tu, motyn, būk prie ligonio“, *tarė tėvas*, „o aš važiuosiu daktaro parvežti“. Žt. 10. „Reikia pirma nuplauti“, *pridėjo senis*. Žt. 11. „Dabar eikit“, *sako*, „namo“, „paskui“, *girdi*, „surasim, kas čia kaltas“. Nr. 12. Dieve saugok, nereikia! — *šokos Juozapas*: — įversiu į duobę, ir tiek. Žt. 13. Viršūnės, *esą*, ūžė ir liemenys plakės. An. Š. 14. Tu, *vadinas*, nieko čia gera nematai. Rt. 15 *Vadinas*, neimkite tiktai rupūžės į rankas, ji jums nieko pikta nedarys. Vs. 16. Aš, *rodos*, nieko jam nesu padaręs. Rt. 17. Pagaliaus suniurėlis miškas — ir tas, *rodos*, džiaugiasi sulaukęs pavasario. Vs. 18. Tu, *regis*, nebuvai tą dieną nė iš namų išvažiavęs. Žm. 19. Garnys, *man matos*, nebus didesnis už gervę. Nr. 20. Ta diena, *nepamirškite*, traukias apie šešiolika valandų. Vs. 21. Priėjo višta, kiaulė arba koks galvijas — žvirbliui nė motais, lesa sau gretymais su jais, ir dar, *žiūrėk*, ant nugaros atsistos. Vs. 22. Vakar, *atsimeni*, ir aš turėjau nemaža pinigų. Rt. 23. Imkime kasdien atsidėję tapyti, lipyti, lopyte lopyti visas skyleles, kurias prasigraužia pelė, nepalikime bet-kur savo valgymų, — tada, *tikėkit*, pelių visiškai nebebus, arba labai máža beliks. Vs. 24. Pribarstykite jo (sudaužytojo stiklo) visus plyšius, ir tada, *pama-*

tysite, tikrai sumažės pelių. Vs. 25. Taip, *reikia tiesa sakyti*, žvirblis dabar (rudenį) — grobuonis ir vagis. Vs. 26. Visuomenės įnamjų gyvenimas, *kaip galėjot pastebėti*, buvo mums visiškai suprantamas. Sv. Jų vertimus aš, *kaip sakiau*, taisiau ir lyginau. Vs. 28. Didžiai įsipyksta mums pelės, bet, *kaip patys matote*, pelėmis galima kartais ir pasigėrėti. Vs. 29. Tu nieko, *matyti*, iš to nelaimėsi. Sv. 30. Šiais metais ir jie daug, *palyginti*, išmoko. R. 31. Jam tęnai buvo, *tarytum*, liežuvis visą laiką surištas. Nr. 32. Lietuvjui sodietė kregždė yra, *tarytum*, gyvybės ir malonės ženklas. Vs. 33. Žmogelis buvo *tarsi*, prie žemės prikaltas. R. 34. Tuomet ir žmonių, *mátai*, nedaug buvę. Tels. 35. Jis, *mat*, to nežinojęs! Sv. 36. Tokie, *mat*, metai buvo. Žt. 37. *Mat*, žaltys, kaip ir kiti gyvuliai, šeriasi. Vs. 38. Dar, *gali būt* (*turi būt*), svečių suvažiuos. Rt. (Ds.) 39. Žmogaus nepaslankumu blusos, *tur būt*, be galo džiaugiasi. Vs. 40. Jis, *tur būt*, ateis. Sv. 41. Rytoj, *gal būt*, ir mes pradėsim vasarojų dėti. Sv. 42. *Rasit*, ir jūs tiek težinot. Pr. 43. Skaitytojų tarpe mano žodžiai sutiks, *rasit*, daugybę priešininkų. R. 44. *Rasi*, įspįs saulė ir į mūsų langą. Dk. 45. Toks arklys, *žinoma*, reta rasti. Nr. 46. *Žinomais*, svetima liga pirštu maišoma. Als. 47. Jie, *ar šiaip ar taip*, daug ko išmokyti mus negalės: jie patys, *rots*, tariasi daug išmaną, bet, *ištikrujų imant*, ir jie tokie pat tamsūs, kaip ir mes patys, ir, *kas svarbjausia*, be galo išdidę ir atkaklūs. R. 48. Kamša, *berots*, didelė, bet turgus visiškai mažas. Žt. 49. Bet ar žvirblis, *ištikrųjų*, toks žmonių gėrybės vagis, — reikia dar labai paabejoti. Vs. 50. Čia *vage*, įlįsi į dubenį, pasems ir išlieja tave lietuvis su pilnu šaukštu. Vs. 51. Žaltys apsirango apie tokį medelį arba kuolelį ir pradeda, *tiesiog*, iš kailio nerties. Vs. 52. Jei taurėn vieno rūgštadario indėtum kokį gyvulėlį, *pavyzdžiui*, pelę arba paukštytę, gyvulėlis būtų linksmas, smagus. R 53. Anglijoje, *antai*, dažnai gali matyti daržininkų pirkinėjant miesteliuose rupūžes. Vs. 54. Jo kumeliai net žvilga, arba paršeliai, *antai*, kaip iš pieno plaukę. Žt. 55. *Ant*, saulelė vėl nuo mūs atstodama ritas irgi palikusi mus greita vakarop nusileidžia. Dn. 56. *Štai*, viens jo tarnų pargrįžęs jam pasirodė. Dn. 57 *Štai*, tuo bažmas nekviestų svečių susirinko. Dn. 58. *Štai*, jau ir vargai tuojaus (tuojau) jį pradeda stumdyt. Dn. 59. Žvirblis lesa jaunus diegelius, *daugiausia*, kad ant jų randa vabzdžių. Vs. 60. Darbas eina kasdien toliaus, bet eina delto pamažėli, ir reikia, *máža-maža*, dviejų savaičių visiškai intaisyti trobelei. Vs. 61. Aš, *apskritai sakant*, žalčių nemėgstu. Vs. 62. *Apskritai*, yra išrodyta, kad žmogui šitie nuodai ne labai tepavojingi. Vs. 63. Baisybės, nesuskaitomos daugybės šiltųjų kraštų vabzdžių apnikdavo naujininkų medžių vaisius, krūmų ir krūmelių uogas ir, *apskritai*, visokius augalus, tų naujakurių sėjamus ir kuopjamus. Vs. 64. Ką tas „pasileidėlis", *anote tėvo* (*an. t. žodžio*), man padarys! Pr. 65. Reikėjo „pačiupinėti", *anot motynos*, ir nebebūtų lindęs. Rt. 66. Ir vėl sudribo tas „sūrsenis" (sąsenis), *anot Vėgėlės* (*anot Vėg. žodžio*) *betariant*. Vel.

67. Jis — tinginių pantis, *anot tėvo*, ir gana! Sv. 68. Kiekvienas to miško lapelis, *anot dainiaus žodžių*, tik čiulba, kliauga ir šaukia. Vs. 69. Ką čia padarys toks „iširėlis“, *anot motynos betariant!* Žm. 70. Ką ji man padarys, *anot to senio betariant!* Žt. 71. Jam reiktų, *mano nuomone*, kitaip versties. Rt. 72. Senobės lietuvjai, *istorininkų* (*istorikų*) *nuomone*, gyvenę kiltimis. R. 73. Šikšnosparnis, *žmogaus galva*, yra tik pragaro veislė. Vs. 74. Dabar Varniuose būsianti, *pasak mūsų laikraščių*, *gali būt*, ir mokytojų seminarija įsteigta. R. 75. Reikėtų jam, *vienu žodžiu*, galas padaryti; reikėtų visa, *taip sakant*, išnagrinėti; tas vaikesas buvęs, *vienu žodžiu sakant*, niekam netikęs. R 76. Buvo septyni vyrai, *be Petro*. Vel. 77. *Be šitų išrodymų*, buvo daugybė ir kitų, dar didesnių. R. 78. Daugesni kaltinamų išrodymų, *be šitų*, tęnai nė nebuvo. R. 79. Lietuvoje, *be lietuvjų*, gyvena dar lenkų, rusų (baltųjų ir didžiųjų), žydų, vokiečių, nemaža latvjų... R. 80. Tęnai galėsi, *tarp ko kita*, ir kalbos pramokti. R

c) Interptiniai sakiniai gali stovėti dažnai ir kitų sakinių gale ir jų pradžioje, ne tiktai viduryje. Bet kartais, perstatę interptinį sakinį, pastatę jį pradžioje, gausime ir paprastąjį pagrindo sakinį. Taip antai, pasakyme: „*Tėvas tarė*: „Tu, motyn, būk prie ligonio, o aš važiuosiu daktaro parvežti“, — interptinio sakinio nebebus (plg. pav. 9).

d) Interptinis sakinys lengva kartais ir visai išleisti, ir tas išleidimas nė kiek nemaino sintaksės pilnaties prasmės. Pasakymas: „Tu, sako, vakar mieste buvęs“ reiškia tiek pat, kiek ir sakinys: „Tu vakar mieste buvęs“.

e) Interptinius sakinius gali dažnai ir kiti pasakymai atstoti. Tokie pasakymai, kaip: „*Tave sako* vakar mieste *buvus*“, „*rodos*, *jog* (*kad*) aš nieko jam nėsu padaręs“, „viršūnės *ūžę* ir liemenys *plakęsi* (*žr.* § 27, c), ar šiaip ar taip, visiškai atstoja sakinius: „Tu, sako, vakar mieste buvęs“, „aš, rodos, nieko jam nėsu padaręs“, „viršūnės, esą, ūžė ir liemenys plakės (pav. 1, 16, 13)“.

§ 60. Vienas žmogus kito žmogaus kalbą ir šiaipjau pasakymą gali kitam jo paties žodžiais pasakyti — gali jo kalbą pasakyti lyginai taip, kaip ji buvo pirmjausia pasakyta. Čia žmogus, pasakydamas visą svetimąjį pasakymą, pasirodo lyg geriausiai turįs visą tą pasakymą savo galvoje, lyg jį geriausiai *atmenąs*.

Svetimosios kalbos sakiniai, kad sakome juos tiksliai, išskirdami iš savųjų pasakymų, vadinas **atmintiniai sakiniai**.

„Atmintinių“ yra ne vien sakinių, „atmintinių“ yra ir atskirųjų pasakymų. Tie pasakymai, kaip jau galėjom matyti, sakinio dalimis eina.

1. Atmįsiu jums pačių žmonių žodžius apie žvirblį: „*Jis senas žvirblis, jo nesugausi!*“ Vs. 2. Kad nebūtų jie (žvirbliai) taip per žiemą sulysę, sakyčiau: „*Neškit į virtuvę ir atiduokit virėjai, ji žinos kas darą*“. Vs. 3. Pagailo karvutei Sigutės, ir ji sako: „*Vai, Sigute piemenėle, nei tu verki, nei raudoki: aš suverpsiu marškinėlius*“. Vs. 4. Ragana vėl vadina Sigutę į pirkčią (pirkią); „*Eik, Sigute, eik dukrele! Šilta duona šiandien kepta, rūgšti gira vakar raugta: pasivalgai—atsigeri!*“ Ps. 5. Senelei pagailo vištytės, ir ėmė barties: „*Gaidžiukai, gaidžiukai, kam tu vištytei akytes išmušei?*“ Ps. 6. „*Gryta!*“ tariau, „*kas kenk, kam bėgi taip išsižojus?*“ Dn 7. Tas tavo „*rytoj*“ man, suneli, visiškai nepatinka (žr. § 20, b, 7). Sv. 8. Sukliko spiegiamu, skardžiu balsu kregždė: „*vyt-vyt! vyt-vyt-vyt!*“, išgirdo jos trukšmo balsą kiti paukščiai — ir viskas sutriko, virto kitaip. Vs.

§ 61. a) Kito žmogaus kalba, pasakyta taip, kaip tiktai ji buvo to paties žmogaus į kitus žmones paleista, vadinasi **tiesioginė kalba**. Ji sudėta visa iš atmintinių sakinių (žr. § 60).

b) Bet kito žmogaus pasakymą galime ir kitaip tiksliai nusakyti, ne lyginai tais žodžiais, kuriais buvo jis pats savo kalbą pasakęs: visą kito žmogaus kalbą galime *tiksliai ir savais žodžiais* kitam *atpasakoti*, galime ją ir sakyte tiksliai apsakyti. Taip atpasakota savais žodžiais, bet tiksliį-tiksliausiai, kito žmogaus kalba — bus **pasakojamoji**, arba **netiesioginė** kalba.

a) 1. Vieną kartą kiškis ėjo girdytųs ir susitiko genį. Ģenys jį klausia: „Kodel tu, kūmai, toks nuliūdęs? Kur eini?“ Kiškis sako: „Kur aš nebūsiu nuliūdęs! manęs niekas nebijo, o aš turiu visų bijoti. Einu ir prisigirdysiu!“ Ps. 2. Atsiskyrėlis dvylikos brolių seselei taip pasakė: „Pergulėk pas mane per naktį, aš rytoj sušauksiu visus paukščius, tai jie, jei bus koks kur apėjęs (tavo brolius), ir tau pasakys“. Ps. 3. Tie visi paukščiai klausinėjami tuoj atsakė: „Nė vienas niekur nematėm, nė vienas nieko nežinom!“ — ir gana. 4. Paskui atsiskyrėlis, pamatęs atšlubuojantį erelį, sušuko: „Kodel tu nesiskubinai? ko gaišai?“ Erelis atsakė: „Man koją šaulys pašovė, labai skauda, sergu, negalėjau veikiai atlėkti“. Ps. 5. Daugiaus, tas atsiskyrėlis ir klausia erelio (erelį): „Ar nėsi matęs kur dvylikos brolių juodvarniais lakstančių?“ Ps. 6. Erelis atsakė: „Mačiau ir žinau: jie per dieną juodvarniais lakioja, o naktį žmonėmis viename kalne gyvena.“ Ps.

b) 1. Genys kiškį, savo kūmą, klausia, kodel jis toks nuliūdęs (arba „nuliūdęs *esąs*“)? Kur *einąs*? Kiškis sako: kur *jis nebūsiąs* nuliūdęs! *jo* niekas *nebijąs*, o jis *turįs* visų bijoti. *Eisiąs* ir *prisigirdysiąs*! 2. Atsiskyrelis dvylikos brolių seselei pasakė pergulėti pas jį per naktį (arba „*kad pergulėtų pas jį* per naktį“): *jis* rytoj sušauksiąs visus paukščius, tai jie, jei

būsiąs koks kur apėjęs (jos brolius), ir *jai pasakysią*. 3. Tie paukščiai klausinėjami tuoj atsisakė — nė vienas niekur *nematę*, nė vienas nieko *nežiną*, ir gana. Ps. 4. Paskui atsiskyrėlis, pamatęs atšlubuojantį erelį, sušuko (subarė): kodel *jis nesiskubinęs (neskubėjęs)*, ko *gaišęs?* Erelis atsakė, kad *jam* koją šaulys *pašovęs* (arba „atsakė *jam* koją *šaulį* pašovus“), labai *skaudą*, *sergąs*, *negalėjęs* veikiai atlėkti. 5. Daugiaus, tas atsiskyrėlis ir klausia erelį, ar *nėsąs* matęs kur dvylikos brolių juodvarniais lakstančių. 6. Erelis atsakė — *matęs* ir *žinąs:* jie per dieną juodvarniais *lakioją*, o naktį žmonėmis viename kalne *gyveną*. 7. Aleksa sakė, kad pirma tęn *buvęs* pastatytas mažutis namelis, kad, tur būt, ir dabar tas namelis *tebėsąs;* geriausia taigi *būsią* suradus tas namelis ir apsigyvenus jame ligi pavasario. Pavasarį gi, kai *išsiskirstysią* ledai, *galėsią* jie vėl pargrįžti laivan, jei tik laivas *išliksiąs* sveikas. R.

Pasakojamoji kalba, kiek matyti ir iš šitų pavyzdžių, yra, kitaip sakant, **dalyvjų kalba**: žmogus, kito žmogaus kalbą savais žodžiais norėdamas tiksliai nusakyti, sakomojo reiškimo vietoje, dalyvjų lytimis beveik visur tesinaudoja.

§ 62. a) Pasakojamoji kalba Lietuvos žmonių vartojama daug plačiaus, nekaip kad mūsų šių dienų raštija rodo: žmonės labai dažnai ištisas pasakas, ištisus ilgus apsakymus pasakojamąja kalba teapsakinėja.

b) Žmonės apsakinėdami naudojasi ta kalba visur, kur tik patys gerai nežino apsakomojo dalyko, kur nenori to savo nežinojimo slėpti nuo klausytojo. Žmogus, kurs pasakojamąja kalba ką apsako arba pasako, tariasi pats to dalyko neištyręs, tikrai nežinąs, rodosi sakąs tik taip, kaip yra pats kame girdėjęs ar radęs. Šitąja „netiesiogine“, apsakomąja kalba naudojasi dažniausiai „tiesūs“, atviri, atsargūs žmonės, tie žmonės, kurie, kad ko patys tikrai nežino, apsakydami ir pasisako to tikrai nežiną.

c) Turime nemaža ištisų pasakų, pasakojamąja kalba ir surašytų. Tose pasakose tarpais, kaip matyti ir iš duodamųjų čia pavyzdžių, esti įsispraudusių ir tiesioginės kalbos dalelių.

1. Vienas pirklys buvęs labai turtingas ir labai, labai šykštus. Vieną kartą, jam bevažiuojant su pinigais, ėmę temti. Tada jis, privažiavęs pirmą ūkininką, užsukęs į kiemą ir apsinakvojęs. Atsigulęs savo vežime (ratuose), nė į vidų neėjęs. Tą naktį tų namų šeimininkės gimęs vaikelis. Pirklys gulįs savo vežime ir juntąs, kad po langu laimės šnekančiosi. Viena klausianti: „Ar jau gimė?“ Antra sakanti: „Dar ne!“ Pirmoji atsakiusi: „Būtų buvęs vyskupu (vyskup*as?)*“. Vėl po valandėlės klausianti: „Ar jau gimė?“ Antra atsakius:

„Dar ne!“ Ta vėl sakanti: „Būtų buvęs vagis ir galvažudys“, ir trečią kartą klausianti: „Ar jau gimė“? Antroji pasakiusi: „Jau!“ Tuoj pirmoji sakanti: „Tai šito pirklio turtą vartos!“ Pirklys, ratuose gulėdamas, viską girdėjęs; bet, *kaip pasakė laimė, kad tas vaikelis jo turtą vartos, tai jis ir nebesitvėrė savam kaily. Mąsto, mąsto*, kaip čia nuo jo reikėtų išsisukti. Pagaliaus taip sau taręs: „Kad aš iš jų tą vaiką atpirkčiau, tai juk niekas nežinos, kur aš jį padėsiu, ir nesuieškos...“ Ps.

2. Erelis jai (dvylikos brolių seselei) viską pasakęs, nulėkęs sau, o ji ir įlindusi į urvą. Tęnai radusi viską taip, *kaip tiktai jai tas erelis išpasakojęs buvo.* Aptaisiusi lovas, paklodėmis apdangsčiusi, užvalkčiais priegalvjus apvalksčiusi, kelnes ir marškinius kiekvienam ant jų lovų padėsčiusi, pavalgiusi nuo kiekvieno kepalėlio atsiriekdama po riekelę, pasilindusi po mažojo brolio lova ir atsigulusi. Šit, tiktai vakaras, tuoj ir išgirdusi: *juodvarniai tik sukranksėjo, nusileido ir suėjo žmonėmis į trobą; visi džiaugias*, kad pataisytos lovos ir visiems padėti marškiniai su kelnėmis. *Visi apsitaisė, eina valgyti, žiūri*, kad jų duona nuraikyta. Vyresnysis sakąs: „Lovas ir mus pačius aptaisė, bet kad duonos trūksta, tai negerai. Nu, bet ką padarysi!“ Pernakvoję, rytą atsikėlę, išėję, sukranksėję, ir nulėkę sau... Ps.

3. Daugiaus, karalaitis ją (dvylikos brolių seselę) vedęs, ir gyveną̨s. Po kokių metų Ponas Dievas davęs jiem sūnų. Bet karalaičio tuokart nebuvę namie, o priėmėja buvusi parvežta toji pati ragana, *kuri jos* (tos seselės) *taip nekentė,*—josios pamotė. Toji ragana vaikelį išmetusi laukan ir, sugreibusi kur šuniuką, rodanti visiems: „Žiūrėkite, koks jos vaikas!“... Ps.

cc) Čia turime tris pasakų daleles, parašytas pasakojamąja, netiesiogine kalba. Be atmintinių sakinių, tiesiogine kalba čia parašyta tiktai keli pasakymai. Pabrauktieji pasakymai, kad būtų pasakojamąja kalba išreikšti, skambėtų maž-daug taip: „kaip *pasakiusi* laimė, kad tas vaikelis jo turtą *vartosiąs*, tai jis ir *nebesitvėręs* savam kaily“; „*mąstąs, mąstąs...*“; „kaip tiktai jai tas erelis *išpasakojęs buvęs*“; „juodvarniai *sukranksėję, nusileidę* ir *suėję* žmonėmis į trobą“, „*visi džiaugiąsi*“, visi apsitaisę, *einą* valgyti, *žiūrį*“; „kuri jos taip *nekentusi*“.

ccc) Įsižiūrėję į šituos pasakojamosios lietuvjų kalbos iškrypimus, galėtume, man rodos, šit kaip juos paaiškinti: kur sakytojo norima itin gyvai ir vaizdžiai kas pasakyti; kur pasakos sakytojas įsišnekėjęs, tarytum, pats aiškiai mato vieną-kitą inkritusią jam į akį apsakomojo dalyko smulkmeną; kur žmogus, sakydamas girdėtąją pasaką, vieną-kitą mažmožį lyg pats paaiškina, pasako, pažy-

mi, — tęnai visur ir *pasakojant* tinka, kartais ir reikalinga tiesioginė, *nepasakojamoji* kalba.

cccc) Duodame dar keturius pasakojamosios kalbos pavyzdžius:

4. Vieno pono numirusi pati ir palikusi dvylika sūnų ir dar vieną dukterėlę. Po kiek laiko tėvas pamilęs kitą merginą, raganą. Ta sakanti: „Duktė tesie, bet savo sūnus visus sudegink ir supylęs jų pelenus į popirius atsiųski man, tai tada už tavęs tekėsiu". Tėvas mąstęs šiaip, mąstęs taip, nebežinąs, kas čia bebus daryti. Ir pasakęs vienam savo tarnui. Tas jam sakąs: „Gi ko čia, ponai, taip rūpinies? juk tamstos dvare yra didelių šunų: dvylika tų sudegįsi, pelenus supilstysi į popirius, padėsi antspaudus ir nusiųsi jai, bene ji permanys! o po vestuvjų, kad ir ras, nebeką jiems padarys". Ponas taip ir padaręs: sudeginęs dvylika šunų, pelenus jų supylęs į popirius, prispaudęs ant tų popirių antspaudus ir nusiuntęs raganai. Ta apžiūrėjusi visus popirėlius, apuosčiusi ir tinkanti — tekanti už jo. Po vestuvjų, parvažiavus į dvarą, uostanti—šniukšt, šniukšt, pagaliaus sakanti: „Kas čia smirdi? Kad tie visi, kas čia yra nereikalingi, juodvarniais išlėktų!" O jos posūnių būta tuokart sklepe — pogrindyje, po vyro rūmais. Tuoj visi paskui kits-kitą strikt ant lango! ir lekia, ir lekia, ir išlėkę sau... Ps.

5. Dar atmeną seneliai senobjų palikimo gražius ąžuolynus. Liekni augę, kaip mendrės, žaliavę, kaip rūtos... Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio: rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio. Žali buvę, kaip seniai, samanoms apaugę, stipri (stiprūs) buvę ir stambūs, kaip vyrai suaugę... An. Š.

6. Buvę pušys suaugę nuo metų šimtyno: tankios, augštos, lygutės, geltonos, kaip žvakės; viršūnės, esą, ūžė ir liemenys plakės. An. Š.

7. Iš kurių (stuobrių) žymu buvę, kad girių čia snausta, tankus iš viršaus stogas viršūnėms suausta, ir netil (ne tik) pulkais meškos (lokiai) ir šernai perėta, bet tankumos tarp raistų ir žebriai (=žebrių, stumbrų) turėta! (žiūr. § 27, b). An. Š.

§ 63. Be to, kas čia apie pasakojamąją kalbą jau išklostyta (žr. §§ 27, b, c; 61 ir 62), turim apie ją dar šį-tą čia pat pasakyti ir iškelti pavyzdžiais aikštėn.

a) Tęn, kur paprastai tiesioginę kalbą tevartojam, kuriems-ne-kuriems pasakymams, kurioms-ne-kurioms minties ypatybėms labai dažnai pasigaunam ir dalyvjų—pasakojamosios kalbos. Žmogus, apsakydamas ką-nors tiesiogine kalba, vieną-kitą mažmožį ima kartais ir pasakojamąja kalba išreiškia: toksai žmogus, daug ką tikrai žinodamas apie apsakomąjį dalyką, kartais betgi pasijunta tikros šio-to žinios neturįs ir ima savo arba kito nuomonę te-

reikšti — nori pasisakyti savų, yskių žinių apie vieną-kitą viso dalyko mažmožį pats neturįs arbą ką-ne-ką kito žmogaus arba kitų žmonių pasakymu, supratimu arba žodžiais tesakąs. Šios rųšies dalyvjų yra nemaža ir pavyzdžiuose, jau kitam tikslui čia duotuose.

b) Žmogus ir klausdamas naudojasi pasakojamąja kalba—tęn, kur žino, jog tikrų žinių klausiamasis žmogus jam atsakydamas suteikti negalės.

c) Dalyvjų kalba naudojamės dažnai ir netikėtiems, kartais lyg pavėlintiems pastebėjimams, patyrimams ir šiaipjau pažymėjimams (žr. § 27, *b* ir *c*).

a) 1. Dramblys—labai didelis, protingas šiltųjų kraštų gyvulys. Dramblių kartais ir mūsų žvėrynuose galit matyti: tęnai juos žvėrininkai kitiems už pinigus rodo. Dramblys — labai ėdrus gyvulys: *suėdąs* vienu kartu tiek, kiek penki jaučiai penimjai. R. 2. Susisuks kregždė naujame tvarte ar daržinėje lizdelį — ūkininką ir ūkininkę tuojau džiaugsmas paima: tatai *esąs* tikriausias ženklas, kad trobesys ilgus metus *stovėsiąs*. Vs. 3. Visi, kurie aprašo žvirblio lizdą, sako, kad tat *esanti* krūva visokio kamšalo, kur rasi sausų žolių, plėšų, vieną-kitą ašutą, plunksnelių... Vs. 4. Kvailys džiaugias akėčvirbaliu, kad geras iešmas jam *būsiąs* briedžiui kepti. Ps. 5. Jonas pavasarį atsiminė skųsties, kad (Petras) rudenį *nenuleidęs* vandens. Žt. 6. Vakare, susirinkus šeimynai, pasakojo, kur ir kiek *nupirkęs* miško. Žt. 7. Per laukus ir miškelius eidama galvojo sau, ką ji *pirksianti* pieną pardavusi. R. 8. Petras ėmė motynėlei pasakoti, ką šiendien *girdėjęs* nuo Žalio ir kur *žadąs* eiti. Žt. 9. Dilbaitė pirm vestuvjų sakė, jog ne už Tupikio *tekanti*, bet už jo gyvenimo. Žt. 10. Šunys (šunes) buvo didžiai pikti, jog nieks *negalėjęs* ineiti į dvarą. Dk. p 11. Mergytė prašo, kad aviniuko nepjautų, nes tas aviniukas *esąs* jos brolis. Ps 12. Daugelis yra mėginę išteisinti balandžių vagiliavimą tuo, kad balandis *išnaikinąs* nupjautuose laukuose, pūdymuose ir dirvonuose aibę piktažolių sėklų. Vs. 13. Katė davė sau žodį: kur tik *sutiksianti* pelę, tuoj *suėsianti*. Ps. 14. Prašė brolio, kad netrukus prie jo atvažiuotų: *turįs* didelį reikalą (kad atvažiuotų, nes *turįs* d. r.). Žt. 15. Jie ir dabar ginasi nieko *nežinoję*, kad ponas *šaukęs*. Žt. 16. Čia žmogus vaitoja — *ištraukę* jam pinigus iš kišenės, *nebeturįs* nė maistui. Žt. 17. Kitur mergaitė verkia: *pirkusi* skepetuką, *užsimokėjusi*, likusius pusantro rublio tęn pat iš kišenės *ištraukę*. Žt. 18. Pelėdą be reikalo kaltina, kad ji *draskanti* vištas. Vs. 19. Petrą dabar skundžia, kad jis savo tėvą badu *stapinąs*. R.

b) 1. Ar buvai Kraipalčiuose? 2. Ką gi tęnai girdėjai? 3 Ar senelis tebeserga? 4. Onos vaikas ar *augąs*? 5. Ar jų brolis šią vasarą *parvažiuosiąs*? 6. Ar jie *važiuosią* rytoj į Naumiestį? Rg

Čia klausėjui 1) buvo tikrai žinoma, jog senelis gyveno Krapaičių namuose, ir todel žmogus, kurs buvo tuose namuose atsilankęs, galėjo apie jį ir tikrą, ištirtą žinią klausėjui parnešti; 2) jam, klausėjui, buvo žinoma, jog Krapaičių Ona su vaiku gyvena kitur, ne Krapaičių namuose, bet Krapaičiai apie ją ir jos vaiką galėjo, ar šiaip ar taip, ir vieną-kitą „žinelę" turėti (žmogus to vaiko sergančio arba sveiko *pats* matyti betgi nematė); 3) apie jų brolį (ne tęn gyvenantį) tikros žinios parnešti klausiamasis žmogus, žinoma, negalėjo; 4) apie jų pasiryžimą važiuoti į Naumiestį, apie tai, ar jie tikrai tęnai važiuos, klausiamasis žmogus galėjo žinoti tiktai iš Krapaičių žodžių, bet tikros žinios apie tai, ką jie padarys rytoj, tas žmogelis, žinoma, neturėjo.

c) 1. Tik girdi (Saulytė) — kaži-kas į duris *beklabenąs*. Ps. 2. Veizdžiu — vaikelis basas *bestovįs*, kažin-ko *belaukiąs*. Als. 3. Po trijų dienų tėvai žiūri — visas žalčių pulkas *bešliuožiąs* į jų kiemą. Ps. 4. Žiūriu žiūriu — devyni vilkai vieną bitę *bepjauną*. Ps. 5. Pažvelgė (mergaitė) pro langą, net jai akys sužibėjo: Jonas... netol langų *bestovįs*! Žt. 6. Atėjusiu (abu) pas kartuves — žmogus pakartas *bekoruląs* (*bekoruliuojąs*). Dk. p. 7. Ana bėga veizdėti — katūtis *bedribsąs* ant grindžių (grindų). Kv. 8. Na, sako, ar klausei kunigo? O Petras (paklaustasis žmogaus) — *buvęs klausęs, nepamiršęs* — jam sako: „Kunigas sakėsi norįs pats su tavim pasišnekėti". Als. 9. Po dviejų savaičių, žiūrėk — pačioje lango kertėje jau ir *bepūpsąs* tvirtai, stipriai pritaisytas lizdas, turįs aštuntos rutulio dalies pavidalą. Vs. 10. Pakeliu galvą ir matau — ties manim *bešviečiąs* krioklys. R. 11. Taigi, mat, kur mes nukalbėjom: žvirblio *esama* ne tiktai ne vagies, bet dar naudingo ir gudraus paukščio, kurį privalo tausoti ir saugoti kiekvienas išmintingas žmogus. Vs. 12. Visi labai norėjo ėsti, o čia nieko *nėsama*. Ps. 13. Atsipeikėjęs patyriau, kad mano *būta* savo tėvui nėrimo *pridaryta*: dvi dieni *išvaikščiota* jo su kaimynais po kalnus beieškant manęs... tokiuo būdu ir *aptikta* jų mano kalėjimas. R. (žr. § 27, II, 54 — 62, b).

§ 64. a) Lietuvių raštijoje tiesioginę kalbą randame labai dažnai ir tokiuose pasakymuose, kur ji visiškai netinka.

Šit keli tos rųšies pavyzdžiai, paimtieji iš dabartinės laikraščių kalbos:

1. Gavom žinią, kad netrukus *išeis* naujas laikraštis. 2. Jį dabar skundžia, kad jis tuos pinigus *pavogė*. 3. Juos kaltina, kad jie pernai prieš ponybę *ėjo* — kad iš ponų žemes veržte *veržė*. 4. Tą žmogų pasmerkė už tai, kad jis žmones prieš vyresnybes *kurstė*. 5. Visus juos teismas nužudyti pasmerkė, kad iš turtininkų jie pinigus beširdiškai *plėšė* ir *grobė*.

6. Iš Šakių mums rašo, kad tęnai žmonės pulkais *eina* į Ameriką, nes darbo Lietuvoje *neranda*. 7. „Šaltinis“ ginasi, kad jis to *nerašė*. 8. „L. Ūkininkas“ („Šaltinis“) tvirtina, kad mes taip sakydami *meluojam*. 9. (Tas laikraštis) buvo aną dieną parašęs, kad čia kunigas jį per pamokslą *išniekino*. 10. Aną dieną rašėm, kad šeštadienį „Rūtoje“ *bus* šokamas vakaras. Dabar patyrėm (mums pranešta), kad tas šokių vakaras kitai dienai atidėtas.

Laikraščių pranešėjai elgtųsi daug „žmoniškiaus“, rašydami apie šios rųšies atsitikimus maž-daug šitaip:

1. Gavom žinią (eina gandas...), kad netrukus *išeisiąs* (*pradėsiąs* eiti) naujas laikraštis. 2. Jį dabar skundžia tuos pinigus *pavogus*; jį d. sk., kad jis tuos pinigus *pavogęs* (plg. „Artojėliai sakė mane *nulesus* kviečių dirvelę, sakė, kad *pabaidęs* juodbėrą žirgelį“, žr. § 32, a, 37). 3. Juos kaltina, kad jie pernai prieš ponybę *ėję* — kad iš ponų žemes *veržę* (juos kaltina pernai pr. p. *ėjus... veržus*). 4. Tą žmogų pasmerkė teismas, kad žmones prieš vyresnybes *kurstęs*. 5. Visus juos teismas nužudyti pasmerkė, kad iš turtininkų jie pinigus beširdiškai *plėšę* ir *grobę*. 6. Iš Šakių mums rašo, kad tęnai žmonės pulkais *einą* į Ameriką — darbo Lietuvoje *nerandą* (nes darbo čia *nerandą*). 7. „Šaltinis“ ginasi to *nerašęs*. 8. „L. Ūkin.“ („Šalt.“) tvirtina, kad mes *meluoją* taip sakydami. 9. (Tas laikraštis) buvo aną dieną pranešęs, kad čia kunigas jį per pamokslą *išniekinęs*. 10. Aną dieną rašėm, kad šeštadienį „Rūtoje“ *būsiąs* šokamas vakaras. Dabar patyrėm, kad tas šokių vakaras kitai dienai atidėtas (arba „*esąs* k. dienai atidėtas“)

b) Kas sako ir rašo: 1) „Jį dabar skundžia, kad jis tuos pinigus *pavogė*“, 2) „tą žmogų pasmerkė už tai, kad jis žmones prieš vyresnybes kurstė“, 3) „juos kaltina, kad jie pernai iš ponų žemes veržte *veržė*“..., — tas sakosi ir pats tikrai žinąs ir tikįs, jog kaltinamieji žmonės yra arba buvo tikrai tuo kalti, nusidėję. Laikraštis, kurs bardamasis rašo: „*Šalt.*“ („*L. Ūkin.*“) tvirtina, kad mes taip sakydami *meluojam*“, — ir pats pasisako, kad ir nenoromis, sumelavęs!

Kas viso dalyko tikrai nežino, kas nežino tikrojo kaltininko, tas šitaip teprivalo apie tuos dalykus pranešti: 1) „Jį dabar skundžia tuos pinigus *pavogus*“, „jį d. sk., kad jis tuos pinigus *pavogęs*“, 2) „tą žmogų pasmerkė, kad žmones kurstęs“, 3) „juos kaltina, kad jie pernai žemes iš ponų veržte veržę...“ Laikraštis, kurs pats jaučiasi tiesą pasakęs ir kaltina kitą jo žodžius iškraipjus arba šiaipjau sumelavus, taip tegalėtų bardamasis su priešininku pasakyti: „L. Ūk.“ („Šalt.“) tvirtina (sako), kad mes *meluoją* taip sakydami...“

c) Kad mane kaimynas pašauktų netikėtai tieson ir pašaukęs imtų kaltinti jo arklį pavogus; kad, budamas taip kaltinamas, rasčiau paskui laikrašty apie mane pranešta: „R-kių Joną kaimynas pašaukė (pavadino, padavė) tieson, kad jo arklį *pavogė*“ arba „R. J. k. p. tieson *už* arklių *vogimą*“, — tad aš, jauzdamasis esąs čia nekaltas, niekuo nedėtas, nebūdamas arkliavagis, — kad būčiau, žinoma, smarkėlesnis, — ir pats, turi būt, neiškęsčiau nepašaukęs to laikraščio vedėjo tieson — už „apkalbėjimą“. Laikraščio vedėjas, žinodamas apie mano kaltinimą, bet pats neturėdamas apie mano kaltybę tikrų žinių, taip tegalėjo paskelbti apie mano nelaimę: „R. Joną kaimynas pašaukė tieson, kad jo arklį *pavogęs*“, arba „R. Joną kaimynas pašaukė tieson, kaltindamas jį arklį *pavogus*“, arba „R. J. k. p. t., kaltindamas, kad tas žmogus (R. J.) jo arklį *pavogęs*; R. J-ną k. p. t. — intaria jį arklį pavogus...“ Laikraštis, kurs rašo: „R. J-ną kaimynas pašaukė tieson, kad tas žmogus jo arklį *pavogė*“, — ir pats pasisako tikrai žinąs apie mano kaltybę, nusižengimą!

d) Dar mažmožis, jau del vieno tiktai sakinėlio. Kiek anksčiaus, čia pat, buvo duotas sakinys: „Dabar patyrėm, kad tas šokių vakaras *(esąs)* kitai dienai atidėtas“. Sakyti: „Dabar patyrėme, kad tas šokių vakaras *esąs* kitai dienai atidėtas“ — tegali žmogus, kurs nori pasisakyti apie tą dalyką ir dabar ne iš pirmųjų, ne iš visai ištikimų šaltinių — iš kitų žmonių teturįs žinių. Sakyti: „Patyrėm, kad šokių vakaras (yra) kitai dienai atidėtas“ — tegali žmogus, kurs jaučiasi turįs dabar apie tą gyvenimo mažmožį tikrų tikriausias, iš pirmųjų šaltinių žinias, pats apie tatai tikrų-tikriausiai žinąs. Laikraštis šiokią žinelę galėtų ir taip, rasit, pranešti: „Dabar patyrėme, kad mūsų būta suklysta: to šokių vakaro *esama* kitai dienai atidėto“ (plg. § 63, c: pav. 11, 12, 13).

Man rodosi, laikraščių redakcijos, ar šiaip ar taip, turėtų žinoti, jog skaitytojams ir šitos smulkmenos (b, c, d) kartais indomu esti iš paties teksto suvaikyti; laikraštis turėtų rūpinties ir tuo, kad jo suteikiamosios skaitytojui žinios būtų suprantamai, tiksliai ir aiškiai jam surašomos.

Sakinių sudėstymas.

§ 65. Pasakymas, kuriame yra ne daugiaus per vieną sakinį, vadinasi **vientisinis sakinys**.

a) 1. Vasarą ilga dienos. 2. Žiemą ilga nakties. 3. Tirpsta sniegas. 4. Bėga gatvėmis vanduo. 5. Posėdis pobėgį da-

ro. Kv. 6. Pavasaris eina ir eina. 7. Skamba tik, skamba miškas An. š. 8. Par keturias dienas laikrodis visą valandą nuskubėjo. Žt. 9. Balandžių rasite visose didžiosiose žemės rutulio sausumose. Vs.

b) Pasakymas, sudėtas iš kelių vientisinių sakinių, vadinasi **sudėtinis sakinys** (§ 43).

1. Vasarą ilga dienos, žiemą ilga nakties. Sv. 2. Pavasaris eina ir eina, tirpsta sniegas, bėga gatvėmis vanduo. Vs. 3. įPusto dieną, antrą, trečią, neša į akis sniegą, visa užpusto. Vs. 4. Šonas šąla, šonas šįla, galva džiūsta, kojos pūsta. Rt. 5. Kad atsikeltų, dangų paremtų; kad prašnekėtų, daug pasakytų; kad rankas turėtų, vagį pagautų. Sv. 6. Slenka laikas, lekia diena po dienos, savaitė po savaitės, metai po metų — kaip raiti joja. Žt.

§ 66. Sudėtiniame sakinyje skiriame: 1) sakinių **prijungimą**, 2) sakinių **sujungimą**, 3) sakinių **sutapimą** ir 4) sakinių **interpimą**.

1. Vieni sakė, kad karalaitė esanti labai gera (v. s. karalaitę esant labai gerą). Ps. 2. Dabar tu manęs nebeplaki, ir aš nebeverkiu. Rt. 3. Atlėkė bitys ir prinešė medaus. Ps. 4. Visa suprantu, sako. Ps.

§ 67. Sakinių **prijungimas** yra nevienodų sakinių sudėjimas. Prijungdami šalutinį sakinį kitam, jį prie tokio tegalime dėti sakinio, kurio jis yra dalis arba kurio jis priklauso, būtent: pirmojo laipsnio šalutinį prie pagrindinio, antrojo laipsnio šalutinį prie pirmojo laipsnio šalutinio, ir t. t.

Pareinamieji arba priklausomieji sakiniai vadinasi **prijungtiniai**; sakiniai, kurių jie tėra dalys, bus jų **prijungėjai**.

1. *Kame buvo sielvartas, vargas*, tęn tikrai skubėjo Saulytė. Ps. 2. Kukavo rytą ir vakarėlį, *kol* iškukavo tėvo dukrytėlę. Pr. d. 3. Ne tiek girioj medelių augo, *kiek* močiutė gailių ašarėlių liejo. D. 4. *Kada* Sigutė galėjo jau būti nusivariusi galvijus į mišką, ragana prikūrino krosnį ir susėmusi žarijas supylė į tą duobę, *kur* buvo iškasta po slenksčiu. Ps. 5. Eglės broliai, seserys ir tėvai galvojo, *kaip* čia padarius, *kad* jai grįžti nebereikėtų. Ps. 6. Kad kas paklausdavo, *kodel* nenorinti auksuoto sosto, karalaitė atsakydavo: „Mėgstu visa, kas tikra...“ Ps 7. Mergytė prašo, *kad* aviniuko nepjautų, *nes* tas aviniukas esąs jos brolis. Ps.

Apie prijungtinius sakinius esam jau kalbėję vadinamųjų šalutinių sakinių skyriuje (§§ 43—55).

§ 68. Sakinių **sujungimu** vadiname vienodų sakinių sudėjimą. Jungdami su vienas-antru arba su kitas-kitu sakinius, dėti tega-

lime pagrindinį sakinį su pagrindiniu arba vieno laipsnio šalutinį su to pat laipsnio šalutiniu.

1. Aš jai davjau labus rytus, ji man nė žodelio. Pr. d. 2. Ir aš tęn valgiau ir gėriau, per barzdą varvėjo, burnoj neturėjau. Ps. 3. Žmonės praminė ją (pasakos našlaitę) Saulyte: sulig jos atsiradimu švito senelio troboje, ir išnyko iš jo trobos vargas; į trobelę sugrįžo gerovė ir rimtis. Ps. 4. Broliui parjojus gali ji (Sigutė) viską išpasakoti, ir man bus bėdos. Ps. 5. Visi sutarė, kad reikią pirmjausia patirti, kuo vardu Eglės vyras ir kaip jį šauks pati nuėjus į pajūrį. Ps. 6. Dabar jau ir dėdulė sako, kad tu niekais išeisiąs ir kad niekam iš tavęs nebūsią naudos. Sv. 7. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. Vs.

§ 69. Tarp sujungtinių sakinių (tarp vieno sudėtinio sakinio dalių) yra visuomet šiokia-tokia prasmės sąmazga.

Sujungtinius sakinius, kaip ir prijungtinius, rišame ir gramatikos sąmazgomis — įvairiais tam tikrais jungiamaisiais žodeliais; bet tos sąmazgos čia labai dažnai ir nesisako, ypačiai tęn, kur prasmės sąmazga aiški ir be jungiamųjų žodelių.

Sujungtinius sakinius, nusižiūrėję į jų sąmazgas ir prasmę skiriame į: 1) *sudedamuosius*, 2) *priešpriešinius*, arba *priešinamuosius*, 3) *skiriamuosius* ir 4) *paspiriamuosius*, arba *paremjamuosius*.

§ 70. Čia duodame nemąža pavyzdžių, iš kurių bus matyti, ką čia vadiname *sudedamuoju* (A), ką *priešpriešiniu* (B), ką *skiriamuoju* (C), ką *paspiriamuoju* (D) sujungimu. Iš jų galės paaiškėti ir jungiamieji šios rųšies žodeliai.

A) **Sudedamasis sujungimas**. 1. Kartą piemeniukai valgė miške duoną, *ir* vienas trupiniukas nutrupėjo žemėn. Rt. 2. Karalius laumę nužudė, ir juodu vėl gyveno. Ps. (Rt.). 3. Juodoji karvė liežuvju lyžtelėjo, žalia seilė dryktelėjo (išsidriekė), ir iš pelenų išlėkė antis. Ps. 4. Jų mąža gyvulių, *ir* tie patys ne kam tikę. Rt. 5. Čia juoda duona, *ir* tos neduoda, Sv.; čion juoda duona, nė tos neduoda. Grz. d. 6. Brolis apėjo apie beržus, *ir* ėmė bėgti kraujai (iš tų beržų). Grl. p. 7. Tik retkarčiais dvelktelia vėjelis, *ir* vėl upė plyna, lygi, kaip stiklas. R. 8. Pasilenkė senutė beržėlį, *tik* lept, *ir* nukrito lapelis katiniukui ant uodegytės. Ps. 9. Šarka nuo mieto, kita į jos vietą. Žm. 10. Pirklys tiktai prie jų (sargų) priėjęs, tuoj jie greibę jį, ir meta į duobę. Ps. (Sln.). 11. Išgirdo dainuojant kiti, paėmė ir juos noras pašūkauti. Žt. 12. Pradedi klausyties, *tik* šit—kažinkas šiurkštus daiktas nukritęs tau ant veido ir nusiritęs ant priegalvjo. R. 13. *Ir* vėjas pūtė, *ir* giria gaudė, *ir* lelija lingavo; vėjelis pūtė, girelė ūžė, lelijėlės lingavo; nei vėjas pūtė, nei giria ūžė, nei lelijėlės lingavo. Žm. d. 14. *Nei* tu matysi,

nei tau reik matyti. Rt. 15 *Nei* tu prašyk, *nei* aš tau duosiu. Žm. 16. *Nei* aš tversiu darželio, *nei* tu sėsi rūtelių. Sln. d. 17. (Be ūkio mokslo) *nei* mes sodiečiui ūkio nesutaisysim, *nei* jis pats sau to ūkio nepasitaisys. R. 18. Vedu (mudu) Žirnio nė matyti nematėva, *nei* ›nas (jis) su vedum buvo. Dk. p. 19. Jis neteisybės nė vienam n›darė, *nei* vylius nasruose jo (jo nasruose) buvo. Rr. 20. Jo kumeliai net žvilga, *arba* paršeliai, antai, kaip iš pieno plaukę. Žt. 21. *Ne tiktai* šeimyna tęnai dirba, *bet ir* patys tėvai, žiūrėk, netingi. R. 22. *Ne tik* jis čia dirbo, čia *ir* kiti jam padėjo dirbti. R. 23. Ant palinkusio beržėlio *ne tik* ožkos — *ir* ožkelės. Sl. 24. *Ne gana* namų darbai, *bet dar* reikia šeimynos važinėties. Žt. 25. *Ne gana* ore, miške pilna (p. buvo) visokio čiulbesio, švilpesio, *bet ir* žemės vabalėliai, pagaliaus, skelbėsi, kokiu bemokėjo, balsu. Žt. 26. *Ne gana* nuvarė mūsų vaikus, *dar* mes turėsim užmokėti (mokėti, sumokėti). Žt. 27. Nieko nebus iš tos kelionės: *viena*, Kalpokas neturi pinigų, *antra vėl*—netinka Liudvė Partūniui. Žt. 28. *Viena*, toks darbas ne tavo nosiai; *antra*, nėr kas tau padeda; *trečia* — ir be tavęs tęn pilna pusgalvjų. R. 29. *Tai* lietelis suplaka, *tai* vėl ima saulė kaitinti. R. 30. *Čia* lija, *čia* sninga, *čia* vėl gražu, giedra. R. 31. Čia žodis, čia ir darbas. Val. 32. Kiti metai, kiti lapai. Sl. 33. Man tiek Petras, tiek Jonas. Sv. 34. Šunyčiai kitaip dvokia, paršeliai kitaip. Val. 35. Du vilku pilku, abudu pjaunas, *o* balti kraujai bėga (girnos). Pr. 36. Per girią giružę saulė tekėjo, *o* mūsų brolelis žirge sėdėjo. Ld. d. 37. Einu milžti, *gi* bėga pienas iš spenių mano karvei. Sln. 38. Tėvas paprastai taisydavo įnagius medžioklei, motyna siūdavo ar megzdavo, aš *gi*, įlindęs kertelėn, klausydavau jų kalbos. R. 39. Tavo 12 brolių mane dalgiais užkapojo, mano šūkį jiems išdavė Drebulė, mūsų mylimjausioji dukrelė. Ps. 40. Vėjelis pūtė, vyšnelės ūžė, obelės (obels, obeles) lingavo (žr. pav. 13). D. 41. Ne mano kiaulės, ne mano pupos. Val. 42. Augšta augšta merga, po nosies burbulas (svirtis ir šulinys). Kv. 43. Aug trys žalūs liepeliai (auga trys žalios liepelės), po tų žalių liepelių gilus ežerėlis. Grž. d. 44. Dar tebradau gyvą: nei vilkas papjovė, nei meška (lokys) sudraskė. Žm. d. 45. Kaip ji ištarė, taip ir įvyko: ąžuolas, uosis ir beržas yra visų stiprieji mūsų medžiai, drebulė ir šiandien, mažiausio vėjelio pučiama, tuoj ima drebėti. Ps. 46. Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina! An. Š. 47. Švęsti Lietuvos medžiai nejautę nuogalio: rausvasai žiemos lapas sulaukdavęs žalio. An. Š. 48. Saulytė neilgai teverkė: nusikirpo kasas ir atidavė seneliui. Ps. 49. Gudrus žvirblelis nežuvo svetimoje žemėje: jis susikrovė po žemiečio naujakurio stogu lizdą ir ėmė saviškai ūkininkauti jo dirvose ir soduose. Vs. 50. Tęnai ir žvirbliai maldingi: bažnyčioj už altoriaus lizdus neša (kraunasi). Val. 51. Atsimink, karalaiti, su kuo kalbąs: aš esu Tikroji Teisybė, ir melo, kaip velnias gaidžio, nekenčiu. Ps. 52. Lobingasai karalaitis sutriko, užkaito, nes piršdamasis melavo: jam ne Tikrosios Teisybės laimė rūpėjo, jam plati jos kara-

lija tebuvo reikalinga. Ps. 53. Ore nutilsta: nebejuda nė vienas lapelis, tarytum visa prigimtis stiprinas atsituréti prieš baisiąją vėtrą. R. 54. Tęnai gyvena mano mergelė: gale sodelio kiemelis, visų prastieji nameliai, visų gražioji mergelė. Grz. d. 55. Toks bjaurus — par metus trejus nei galva šukuota, nei burna prausta, ir nagai nepjaustyti. Dk. p. 56. Galite čia (aikštėje) gaudyti paukštelius pasirinkdami, *kas* (ir tatai) labai patogu yra paukštininkams. R. 57. Vištvanagis grobja paukščius žmonių akyse, per du tris žingsnius nuo jų, *už ką* (ir už tatai, už tai) kartais ir savo galvą padeda. Vs.

a) Šios rųšies sakiniai, sujungti įvardžiu „kas" (pav. 56 ir 57), kad ir panašūs į šalutinius, eina betgi nepriklausomais, savarankiais sakiniais: jų įvardis „kas" ne vieną kurį kito sakinio žodį, bet visą čia kitą sakinį pažymi, atatinka. Įvardis „kas" čia lengva pakeisti rodomuoju įvardžiu „tas (*tatai, ir tatai...*)".

b) Jungdami sakinius sudedamai, 1) sustatome kelius gretymus nusidavimus, pastebėjimus arba 2) vieną mintį paaiškiname kita mintimi, viena arba keliomis (plg. 44—55).

c) Žodeliui *gi*, kad ir vartojame jį kartais antroje sakinio vietoje, sudedamai jungdami rašomojoje kalboje sakinius (pav. 38), žmonių kalba pavyzdžių duoti betgi neduoda, bent suvaikyti šios rųšies pavyzdžių iš žmonių kalbos sintaksės reikalui šiuo tarpu neteko.

B) **Priešpriešinis sujungimas**. 1. Tanki tanki tankynėlė, *bet* ne tankynėlė (plaukai). Pn. 2. Žalia žalia žolė, bet ne žolė (sėtinys). Kv. 3. Kiti sako, kad jis esąs daug gera savo kraštui padaręs, *bet* aš tos daugybės gera nematau. Kp. 4. Atėjo piemuo ir parsivarė avinėlį, *bet* po kiek laiko jis ir vėl išbėgo. R. 5. Verpė, verpė, *bet* šilkų kuodelis mažyn nėjo. Ps. 6. Visi nori mokėti, *bet* ne visi — mokyties. Val. 7. Abudu (vilkas ir lapė) buvo labai išalkusiu, *bet* lapė nė žiūrėti nežiūrėjo į žąsį. Ps. 8. Taip, ne gerosios mergos pirma išteka, *bet* ir pinigingąsias ne visada vyrai suranda. R. 9. Geras sapnas neįvyksta, *bet* piktas įvyksta. Dk. 10. Dumplės yr naudingas daikts į kaminą pūsti, *bet* prieš vėjus pūst dar jos niekados nederėjo. Dn. 11. Pabukis tu čičion (pabūk tu šičion), *o* aš eisiu paieškoti, kame kirsiva medžius. Dk. p. 12. Man saldaus vandenėlio gailu palikti, *o* neturiu kuo gerti. Sin. 13. Visi labai norėjo ėsti, *o* čia nieko nėsama. Ps. 14. Ranka ranką mazgoja, *o* abi nor balti būt. Pr. 15. Šuo ir kariamas papranta, *o* aš—barama nepaprasiu! Rg. 16. Veršis pas karvę tebėra, *o* jau peilį galandas. Sin. 17. Avies nepaneša, *o* jautį antdedat. Žm. 18. Tėvas peni vaikus žuvimis, *o* vaikai tėvą šunimis. Pr. 19. Viens nešvankėlis mėsinėjo vanagą juodą, *o* kitsai... kirmėlių gyvų lizdus iš vėdaro krapštė. Dn. 20. Šoka šokėjėliai, geria gėrovėliai, *o* aš jauna mergužėlė į vargą

inpuoliau. Gl. d. 21. Nežinau, ans (jis) mane ar pažįst ar ne, *o* aš aną (jį) gerai pažįstu. Dk. p. 22. Visi rėkė—geras žmogus, *ė* jo esama paskutinio. Šv. 23. Jauna durna (paika, kvaila), sena (didžia) pikta, *ė* vidutinių reta. Ds. 24. Aš tuoj atsistojęs žvalgaus, žvalgaus, *gi* nieko nematyt, ir gana. Sln. 25. Daugiaus lendu iš tos drevės laukan, *gi* nebegaliu. Sln. 26. Pirma augo tęnai tik didelė, linksma žolė ir visoki žolynai, pjauti *gi* jų niekas nepjovė. R. 27. Išgerti 10—15 puodelių arbatos gali ir jauna mergaitė (mongolė), suaugusieji *gi* vyrai dveja tiek išgeria. R. 28. Aš visa ko turiu, nieko man nestinga, *tuo tarpu* mano brolis nė vaikams ne visada išsitenka duonelės. R. 29. Jos (rupūžės) akelės nejuda, *užtat* dvišakis liežuvėlis tik lenda, tik lenda iš žiomenų. Vs. 30. Jis, rots, daug dirba, *tečiau* nieko iš to darbo neišeina. R. 31. Jurgis prižadėjo padėti mums avižų vežti, *tečiau* (ir „tačiau") ir ligišiol nesulaukėm. Užl. 32. Gyrės gyrės padarysiąs, *tačiau* (ir „delto") to padarymo nematom. Užl. 33. Visi žvėrys išėjo darbo dirbti, *tiktai* kurmis atsiliko. R. 34. Aš tau pasakysiu (negirdėtą neregėtą pasaką), *tiktai* tu man nepasakyk—„meluoji." Sln. 35. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti, *tik* terūpėjo mūsų broliukui po jaunimėlį šokti. Gd. d. 36. Buvau jau beprisivejąs (stirną), *tik* staiga vėl ji man iš-pat panosės pranyko. R. 37. Varną ar prausk ar neprausk, *vis* juoda. Val. 38. Žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda (snarglys). Rt. 39. Vanduo be sparnų, akmuo be šaknų. Sv. 40. Kaltė yra—kaltininko nėra. Žt. 41. Yra žmonių—nėra žmogaus. Val. 42. Par barzdą varvėjo, dantys neregėjo. Žm. 43. Didžių vagių nieks nekušin, mažus karsto. Val. 44. Savo kupros nė vienas nemato, svetimą—visi. Val. 45. Lobis budina, vargas migina. Pr. 46. Nagai aukso, gerklė jaučio. Sl. 47. Storverpa važiuota važiuoja, plonverpa pėsčia eina. Val. 48. Vienas gyvena, kitas mojuoja. Val. 49. Šis laiko ragus, ans melžia. Pr. 50. Puodas katilą vainoja, abu labu tokiu. Dk. 51. Sudega medis, pelenų nėra (žvakė). Pn. 52. Pana žemės (merga žemėse), kasos ore (morka). Pn. 53. Pirktų šuva mėsą, pinigų nebėsą. Sl. 54. Mainai varnams, priedai vaikams. Pr. 55. Maži vaikai—maži vargai, didi vaikai — didi vargai. Pr. 56. Bėga vilkas—tunka vilkas, guli vilkas—lysta vilkas. Val. 57. Aš jai davjau labus rytus, ji man nė žodužio. Vik. d. 58. Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasa. Žm. 59. Akys nori miego, širdelė ragaišio. Sl. 60. Ne liga jį, vaikeli, į kapus nuvarė: jis senatve mirė. R. 61. Karalaičiui ne Tikrosios Teisybės laimė rūpėjo: jam plati jos karalija tebuvo reikalinga. Ps. 62. Vyrų tęnai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. R. 63. Čia ne jis vienas prakaitą liejo: čia ir jo vaikai dirbo išsijuosę. Sv. 64. Ne bitelės atūžia: mūsų sesutę atlydi. Gd. d. Ne miško bitaitės tęn ūžia: tęn mūsų sesaitę atlydi. Sln. d. 65. Ne gegutė kukavo: mūsų seselė gailiai verkė. D. Ne gegutė kukuoja: tėvo dukra verkia. Sln. d. 66. Ne darbai nualsino,—bėdos mane suvargino. R.

a) Jungdami sakinius priešinamai, 1) du arba kelius sakinius sustatome priešpriešiais, vieno sakinio mintį lyginame su kita, priešinga, kito sakinio mintimi („Vienas gyvena, kitas mojuoja"; „akys nori miego, širdelė ragaišio...") arba 2) vieno sakinio mintį kitu sakiniu susiauriname, lyg tiksliaus pažymime (pav. 60—66).

b) Ar žodelis „gi", vartojamasis rašomojoje kalboje šiam tikslui antroje sakinio vietoje (pav. 26 ir 27), tikrai čia dera,—reikia abejoti: pavyzdžiai, kurie čia indėti su tuo žodeliu, nėr visiškai ištikimi—jie paimti ne iš žmonių kalbos (plg. A, c).

C) **Skiriamasis sujungimas.** 1. *Arba* aš tave priveiksiu, *arba* tu mane pamokysi. R. 2. Rytoj *arba* dobilus pjausim, *arba* reikės, gali būti, jau ir mėšlas imt vežti. R. 3. *Ar* snigs, *ar* lis, *ar* taip pasiliks,—viena tikrai bus. Pn. 4. *Ar* šiaurys pūtė, *ar* upė ištvino, *ar* perkūnas griovė, *ar* žaibas mušė? D. 5. *Ar* kas susirgo, *ar* ką šiaip bėda prispaudė, *ar*, pagaliaus, pasidžiaugti kam malonu su žmogumi, —ji visur ir visada, ką galėdama, daro. R. 6. Ką tu tęn dirbai, sūnelaiti mano?—*Ar* sėdėjau, *ar* stovėjau, *ar* gulėjau, kiek norėjau (dirbau, ką tinkamas), diedelaiti mano. Žm. d.

Skiriamasis sujungimas dera tęn, kur, sustatydami kelius sakinius, norim pasakyti, jog jungiamųjų tų sakinių mintys gali arba galėjo kiekviena skyrium įvykti.

D) **Paremjamasis sujungimas.** 1. Baltuosius žirnius aš be galo branginu: jie greitai suverda ir labai sveiki valgyti. R. 2. Aš pats mačiau: ant mano uodegytės buvo užgriuvęs. Ps. 3. Dievo nusprendimas labai nepatiko velniui: šis būtinai norėjo, kad paskęstų visiteli žmonės ir visas gyvis. Ps. 4. Gyventi šale mažrusio žvirbliui beveik geriaus, nekaip šale lietuvjo: javų jo turima daugybė, ir žiema tęnai šilta. Vs. 5. Manęs nebijok—nė vėjas nepūs. Žt. 6. Eik (neik) su mulkiu vėžauti (vėžiauti)—is (jis) pames ir krytalę (krytelę). Val. 7. Duok man akis—aš nematau nė kur eiti. Dk. p. 8. Nekask duobės kitam—pats inkrisi. Dk. Gd. 9. Paskum tas jos bernelis žuvo: ar kas nušovė, ar taip jau laikas priėjo. Ps. 10. Vai, Sigute piemenėle, nei tu verki, nei raudoki: aš suverpsiu marškinėlius. Ps. 11. Jis mane pažįsta: juk aš su juo kiaules ganiau. Sv. 12. Neik tęnai: juk tavęs jie nelaukia. Rg. 13. Dirvai duok, kas reik, kad jos palūkanų nori; juk neprivalo ji tau duot, negavusi nieko. Dn.

14. Tepastato (tepastātai) jauną, gražų vaikį, *tuomet* nesispirs peršama. Žt. 15. Rytoj bus belynanti (belįjanti), *tuomet* išsišluosi. Žt. 16. Jis visą rytą tįsojo, nėjo į darbą, *todel* man ir pikta buvo. Sv. 17. Miestuose gyvėdžiams paukščiams ne taip patogu šeimininkauti, *todel* tęn ir balandžių yra daugiaus. Vs. 18. Balandis—dykaduonis, kiekvienas gi (žr. B, b) dyka-

duonis kenkia visuomenei, *ir todel* balandžiai reikia ne penėti, bet naikinti. Vs. 19. Paskui ragana viską sulygino, *ir* duobės —kaip nė nebūta. Ps. 20. Taip jis (žaltys) sutūrėjo vandenį, *ir* vanduo, kol tik buvo tvanas, nebebėgo į laivą. Ps. 21. Ateik privalgęs, *ir* čia gausi. Pr. 22. Namie prisivalgyk, *tai* ir kiemuos (kieme, viešėdamas...) ką gausi. Pr. 23. Ateik, *tai* gausi. Sv. 24. Kepurėlę ji davė, *tai* labai graudžiai verkė (bernelis). D. 25. Šalta buvo, vėjas pūtė, *tai* raudoni mano veideliai. D. 26. Pasakyk man negirdėtą neregėtą pasaką, *tai* aš tau duosiu ugnies. Sln. 27. Grūdelis prie grūdelio, *štai* ir pūrelis. Šl. 28. Aš rytoj savo vyrus susišauksiu, *tad* tie tau viską išklostys. Žm. 29. Ateis rudenėlis, šaltasis laikelis, *tada* graudžiai verks mūsų brolelis. Žm. d. 30. Neik, Sigute, neik, sesele! po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir inpulsi. Ps. 31. Ne mano kiaulės, ne mano pupos: kas man darbo! Val. 32. Susiverpki verpimėlį, išsiauski audimėlį: pasisiūsi — bevilkėsi. Ps. 33. Sušerk jai (kumelei), sesiule, ranka—pati nueis. Ps. 34. Ąžuolas sudega— nei anglių, nei pelenų (žvakė). Žm. Rt. 35. Nusipirkau miško — reikia keliu naudoties. Žt. 36. Durys pančiu užsukta—negaliu inteit. Grl. p. 37. Suvalgyk kampelį—Dievas duos sūnelį. Sln.

Šitas sujungimas gali būti dvejopas: 1) priežasties ir 2) darinio. arba išeities.

Kur jungiame du sakiniu priežastiškai, tęnai pirmuoju atsitikimą pasakome, antruoju — jo priežastį, pagrindą (pav. 1—13) dedame.

Kur turime išeities sujungimą, kur jungiame nusakomai, tęnai pirmasis sakinys pagrindą, antrasis—einantį iš jo darinį arba to pagrindo išeitį rodo (pav. 14—37).

§ 71. a) Sujungtiniai sakiniai, ypačiai sudedamieji, kurie turi bendras didžiąsias dalis, vieną arba abi, gali su kitas-kitu sutapti ir sutapę vienu sakiniu pavirsti; iš tokių sutapusiųjų sakinių ir gauname sakinį **sutaptinį** (žr. § 41). Taigi sutaptinis sakinys bus, tikrai sakant, sakinys ne vientisinis, bet sudėtinis, sujungtas iš dviejų arba kelių sakinių (žr. § 65).

1. Saulytė nusikirpo kasas ir atidavė seneliui. Ps. 2. Žuvis ir svečias trečiąją dieną dvokia. Val. 3. Diksas vis nedarytą viralą srebja ir skarots bei pusnuogis kasdien pasirodo. Dn. 4. (Enskys) Slunkiaus irgi Pelėdos šonus skalbti pradėjo. Dn. 5. Ir pakilo šiaurys vėjas, ir nupūtė vainikėlį. D. 6. O ir padarė žvirblelis alų, o ir sukvietė visus paukštyčius! o ir išvedė žvirblelis pelėdą šokti, o ir numynė pelėdos pirštą (pelėdai koją)! Fr. d. 7. Ir ėjo visi, ir gumbą gavo. Ps. 8. Laumė-ragana midų vyną geria. Ps. 9. Joms terūpėjo rūtelės skinti ir vainikėliai pinti; jiems nerūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti. Sln. d. 10. Gailiai verkė tėvas močiutė, broleliai ir seselės ir slauna

(garbinga) giminėlė. Ld. d. 11. Jis tęnai dieną naktį dirba. Rt. 12. Kukavo rytą ir vakarėlį, ir pietumis kartelį. Žm. d. 13. Bekirvjo be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio —padirba tiltą (žiema, ledas...). Pn. 14. Atlėkė bitys (bitės) ir susimetė man į drevę, ir prinešė medaus. Sin. 15. Aš tuoj į tą drevę įlindau, visus genuičius išmušinėjau, nusipešiau, išsiskrodžiau, ugnelę susikūręs nusisvilinau, išsikepjau ir suėdžiau. Sin. 16. Vadinamoji tautos dvasia ir žmonių kalbos dėsniai labai sunku būtų ir suvaikyti iš šių dienų mūsų raštų. R. 17. Man diegė visą kūną, skaudėjo šonus ir sukos galva. R. 18. Vokiečiai dabar kiaulėms ir arkliams gerus pinigus moka. Kp. 19. Arklių negausi nei šiai dienai, nei rytojui. R. 20. Plikis netur nei genčių, nei prietelių. Val. 21. Atėjo, nei jis ką sakė, atsisėdo, ir sėdi. R. 22. Lobjų nei sau aš trokštu, nei savo vaikams; lobjų netrokštu nei sau, nei savo vaikams. R. 23. Sudžiūvėlis, sukepėlis; nei pats valgo, nei kitam duoda (spyna). Kp. 24. Man nei smirdi, nei kvepja. Sin. 25. Par trejus metus nei galvos šukuosi, nei burnos prausi, ir nagų nešluostysi. Dk. p. 26. Nejutau aušros auštančios nei aušrelės patekančios. D. 27. Jis nežinojo dienos naktelės nei žiemos vasarėlės. Pr. d. 28. Nei aš noriu avižų nei baltų dobilėlių, tikt žaliojo šėkelio. Grz d. 29. Jisai neklausė tėvo nei močiutės, nei visos savo didžios giminėlės. Pr. d. 30. Negali geras medis pikto vaisiaus nei medis piktas vaisiaus gero atnešti (atvesti). R. 31. Nei aš eisiu nei taisysiu—ne mano darbelis. Žm. d. 32. Nei daug nei máža šios dienos darbelio. Sn. d. 33. „Bepigu kiaulei: nei galva šukuoti, nei burna prausti... nei Dievas mylėti, nei mokslas eiti...!“ R. 34. Duok Dieve putroj kankolą, pievoj karklyną. Val. Kv. 35. Kiaulė lauke dvokia, ant stalo (Rt. ir „stale“) kvepja. Val. 36. Negirk pirm ryto mergą nei pirm vakaro dieną. Pr. 37. Nei jam rūpėjo rytelis kelti, bėri žirgeliai šerti. Gd. d. 38. Ne geroja merga pirma išteka, bet bagotoja. Ds. 39. Mėnuo šviečia, bet nešildo. Val. 40. Duoną skálsink (tenkink, taupyk) rytojui, ne darbą. Sin. 41. Velnias tevergauja, ne žmogus. Dk. Val. 42. Žodis žvirbliu išlekia, o jaučiu pagrįšta. Val. 43. Ėsk tu tuos gluosnius, ne mano turtus vartok! Ps. 43. Parodykit Petrui arba Jonui; papjaukit vištą srubai arba antį kepti. Žt. 44. Jis teisus žmogus, ne melagis. Sv. 45. Ar vėjas pūtė, ar šakas laužė, ar lapelius judino? Žm. d.

b) Čia pat reikėtų, tikrai sakant, priskirti ir kurįe-ne-kurie sakiniai, patekę į § 70 (plg. B, pav. 6, 9, 18, 25).

c) Šnekamojoje ir dainuojamojoje kalboje, kur rašomojoje labai dažnai sutaptinius vartojame sakinius, nereta girdėti ir keli vientisiniai sudedamieji sakiniai (plg. § 70, A: 31, 32, 33, 34, 41).

1. Ir aš tęn buvau, ir aš daug mačiau. Ps. 2. Nelygu stiegti, nelygu dengti. Vel. 3. Iš tų pačių šventieji, iš tų pačių prakeiktieji. Sin. 4. Miega ponios, miega ponai; miega sargės,

miega sargai. Ps. (D.) 5. Augo rūta, augo mėta, augo lelijėlė, augo mano jaunos dienos, kaip žalios rūtelės. D. 6. Išėjo tėvelis į mišką, išėjo motynėlė į mišką; išėjo tėvelis, išėjo motynėlė, išėjo visi vaikai į mišką. Šl. d. 7. Aš sėsiu linelius, aš ravėsiu; aš ausiu drobeles, aš dėvėsiu. Žm. d 8. Ką tu dirbsi, ką tu virsi, kad neturi nieko? Žm. d. 9. Ką tu dėsi po šonelių, ką tu po galvelės? Žm. d. 10. Jojau dieną, jojau naktį, niekur nieko neprijojau; duosiu šimtą, duosiu kitą, dar žirgelį pakinkytą. Žm. d. 11. Šęn buvau, tęn buvau, tokių vyrų nemačiau. Žm. d. 12. Sakė mane šiokį, sakė mane tokį. Pr. 13. Eina gaunąs, eina negaunąs. Sln. 14. Mane tėvutis ne barte barė, mane tėvutis gražiai mokė. Gd. d. 15. Nei aš tęn eisiu, nei aš tęn važiuosiu. Žm. 16. Nei tu bėk, nei tu ką daryk! Žm. 17. Nei aš dėvėsiu, nei aš kur dėsiu (tavo kepurėlę). Pr. d. 18. Kai pradeda kalbėt, nei ko klausyt, nei ko kitam pasakyt. Sl. 19. Negirk pradžią, girk pabaigą (girk ne pradžią, bet pabaigą; girk pabaigą, ne pradžią). Sv.

§ 72. a) Kad sudėtiniame sakinyje: „Juokiasi puodas, *kad* katilas juodas“ turime vadinamąjį sakinių *prijungimą*,—tatai, rodos, ir neaiškinus aišku. Kad, antra vertus, sudėtiniame sakinyje: „Puodas katilą vainoja, abu labu tokiu“ turime vienodų sakinių *sujungimą*,—tatai vėl, rodos, aišku. Bet antrojo sakinio vietoje, nekreipdami jo minties, galėtume ir šiaip pasakyti: „Puodas katilą vainoja, *nors* abu labu tokiu“. Taip pasakę, turėtume jau pagrindinį ir prijungtą jam šalutinį sakinį.

Toks pat būtų skirtumas ir tarp sakinių: 1) „Žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda“ ir „ką žmogus žemėn meta, ponas kišenėn deda,“ 2) „augštos kojos—žemos tvoros“ ir „kieno augštos kojos, tam tvoros žemos,“ 3) „moki žodį—žinai kelią“ ir „kad moki žodį, tad žinai kelią“, 4) „šeriu žirgelį, nežinau, kur josiu“ ir „kad ir šeriu žirgelį, bet nežinau, kur josiu“ arba „šeriu žirgelį, kad ir nežinau kur josiu“, 5) „važiuoju važiuoju—kelio nėra (nėr vėžų), pjaunu pjaunu (kertu kertu)—kraujo nėra (nėr skiedrų)“ ir „važiuoju važiuoju, nors kelio nėra“, 6) „neik su mulkiu vėžiauti—jis pames ir krytelę“ ir „neik su m. v., nes jis p. ir krytelę“ arba „neik su m. v., kad nepamestų ir krytelės“ (plg. „neik su velniu obuoliauti, kad nepasiliktum be obuolių ir be maišelio“), ir tt.

Čia pat reikėtų dar kartą paminėti ir tokie sakiniai, kaip antai: 1) „Bėga vilkas—tunka vilkas, guli vilkas—lysta vilkas“, 2) „Maži vaikai—maži vargai, didi vaikai—didi vargai“, 3) „Išbridęs veiz (veizdi)—drabužių nė vietos (Dk. p.)“, 4) „Prikrovė vežimą—nė arkliai nepatraukia“, 5) „Žiūriu žiūriu—devyni vilkai vieną bitę bepjauną“, ir tt. (žr. § 50).

Šitais pažymėjimais norėjau tiktai pabrėžti, jog tarp sakinių prijungtinių ir sakinių sujungtinių prasmės skirtumo yra labai maža: sakiniais sujungtiniais dažnai stengiamės pasakyti tuos pačius minčių savotiškumus ir tas pačias minčių savotiškumų smulkmenas, kurios mums taip lengva, palyginti, reikšti ir kurias taip dažnai reiškiame sakiniais prijungtiniais, arba tariant — pagrindiniais (prijungėjais) ir šalutiniais (prijungtiniais).

b) Tokiuos sakinius, kaip antai: „Maži vaikai — maži vargai, didi vaikai—didi vargai“, „guli vilkas—lysta vilkas, bėga vilkas—tunka vilkas“, „juodos rankos—balta duona, baltos rankos—juoda duona“, ir tt.—sintaksių vadovėliai, tikrai sakant, ne visi vienodai nagrinėja: vienuose yra sakoma, kad čia esą vien pagrindiniai (sujungtiniai) sakiniai, kituose—kad šitų sudėtinių sakinių dalys: „guli vilkas, bėga vilkas; baltos rankos, juodos rankos...“ esą šalutiniai „nejungiamieji“ sakiniai (žr. § 50) ir kad šie sakiniai visiškai atstoją čia sakinius: „kai vilkas guli, kai vilkas bėga; jei rankos baltos, jei (kad) rankos juodos,“ ir tt.

§ 73. Sakinių **interpimo**, kalbėdami apie sakinius sujungtinius, nebeliesime: apie interptinius ir atmintinius sakinius buvo šis-tas jau ir anksčiaus pasakyta (žr. §§ 59 ir 60), ir to, kas tęnai pasakyta, mūsų tikslui šiuo tarpu ganės.

Skiriamieji ženklai.

§ 74. Skiriamieji ženklai padeda žmogui lengvjaus skaityti, kas parašyta, ir parodo, kur skaitant reikia stabterėti, kur pakelti arba nuleisti balsas.

Šitam tikslui vartojama: *taškas, kablelis, kabliataškis, dvitaškis, klaustukas, šauktukas, daugtaškis, brūkšnys, skliausteliai, kabutės.*

§ 75. **Taškas.** Tašku skiriame nuo vienas-kito tokiuos sakinius, kurie, rašytojo nuomone, yra maž-daug pabaigti. Taškas rodo, kad tarp dviejų šale vienas-antro stovinčių sakinių beveik nėra sąmazgos.

Paežerėje kvarkia, kukuoja drūtosios, didžiulės žaliosios varlės. Joms pritaria pievų varlės. Liūdnai kurkia rupūžės. Kaip neteptas ratas, girgžda kitos jų seselės. Varlių muzika dabar pati geroji. Vs.

§ 76. **Kablelis.** A). Vientisiniame sakinyje kablelį dedame: a) norėdami išskirti priedėlį, stovintį po pažymimojo žodžio arba,

jei priedėlis savo pažyminį turi, ir prieš tą žodį: b) išskirdami šauksnį, arba kryptį: c) atsikartojant tam pačiam žodžiui, kad atkartojamasis žodis yra tariamas vienodu balsu, stabčiojant; d) tvirtinimo ir gynimo žodeliams-sakiniams atskirti; e) atskirti taromiems ne didžiu balsu jausmažodžiams ir f) kalbos dalelytėms: *a*, *na*...: kitoms išskirdami aplinkybės žodžius, kurie stovėdami po kitų aplinkybinių žodžių, lyg juos paaiškina; g) skirdami kartais antrininkę sakinio dalį, sudėtą bent iš kelių žodžių, arba keldami ją aikštėn.

a) 1. Ir atjojo bernužėlis, baltas gražus dobilėlis. D. 2. Latvjų sostinės, Rygos, labai gražus miestas. 3. Kitų švenčių, be sekmadienių, anglai beveik neturi. R. 4. Mūsų visų didžioji liga, žmonių tamsybė daugiausia mums kenkia. R. — b) 5. Augšti kalneliai, užgriūkit mane, didi krūmeliai, užlūžkit mane. Gd. d. 6. Sūneli, patrauk žirgą nuo tako. Ps. 7. Palauki tu, ugnie, aš atsiųsiu vandenį. Grl. d.—c) 8. Tai tau, tai tau, pamotėle, skausti mano seserėlė; tai tau, tai tau, raganėle, degint mano gražuolėlė. Ps. 9. Jau, jau keliasi. Žt. 10. Mušė, mušė, ir primušė. Ds. 11. Tai daugiaus ji tęn sėdėjus, ir sėdėjus. Ps.—d) 12. Taip, žvirblis dabar (rudenį) grobuonis ir vagis. Vs. 13. Gerai, lipkita ant mano krosnies. Ps. 14. Taip, gerai, aš nueisiu. Ds. 15. Ne, aš taip nenoriu. Ds. — e) 16. Ak, mano gaidūs, juk ir mums taipjau pasidaro, kad mes kartais del vargų vos sausą trupinį kramtom. Dn. 17. Na, aš tau priteiksiu mažesnių. Žt. — f) 18. Anksti ryto (rytą), be gaidžių, išėjo kultų. Ds. 19. Rytą, saulei pakilus, atsibudau sušalęs. Žt. 20. Plaukti reikia ilgai, visas mėnuo. R. 21. Kanapyne augštai, pačiose augštųjų kanapjų galūnėse, pastatyti sargybiniai. Vs.— g) 22. Rupūžė, dienai auštant, lenda į tamsias, drėgnas vietas. Vs. 23. Vaisiai, didumo sulig galva, krenta iš medžių su trukšmu. R. 24. Žvirblis, apsigyvenęs žmogaus trobesiuose, pasiliko visiškai savarankis. Vs. 25. Platus Nylo slėnys, po tvano, ne vienus varnėnėlius peni. Vs.

B) Čia turime betgi šį-tą ir skyrium pažymėti: a) jei priedėlis, padėtas prieš pažymimąjį, yra išreikštas vienu žodžiu, kablelio jam išskirti nestatome; b) priedėlis, kurs, stovėdamas po savo pažymimojo, pats neturi savų pažyminių, esti jungiamas dažnai su savo pažymimuoju žodžiu ir brūkšneliu; c) du vienodu žodžiu, kad stovėdamu greta ingija naują arba vieno žodžio prasmę, kablelio tarp savęs dažniausiai neturi; d) kad jausmažodis surištas su tolesniais žodžiais, kableliu jo neskiriame.

a) 1. Kunigas Strazdelis yra gražių dainų parašęs. R.— b) 2. Beregint pamotę-raganą užrito ant ugnies. Ps. — c) 3. Maža maža trobelė, pilna kultuvėlių (burna). Kv. 4. Žiūriu žiūriu, ir išvydau savo dukrelę besėdinčią. Ps. (D.). — d) 5. Oi sese sese, sesaite mano! nepulk į vargus jauna būdama. Grz. d.

C) sudėtiniame sakinyje kablelį dedame: a) skirdami prijungtinius sakinius nuo prijungėjų; b) skirdami nuo kitas-kito trumpus sujungtinius sakinius, kur nėra reikalo kitas kuris ženklas dėti; c) skirdami nuo kitas-kito prijungtinius sakinius, nesujungtus sudedamosiomis sąjungomis; d) skirdami nuo kita-kitos vienodas sutaptinio sakinio dalis, nesujungtas tam tikromis sudedamosiomis sąjungomis; e) jungdami kelias sutaptinio sakinio dalis sudedamosiomis sąjungomis (jungdami dvi dali, kablelio dažnai ir nededame); f) išskirdami interptinius žodžius ir sakinius.

a) 1. Ir kai pribėgsi žalią lankelę, tęn tave paganysiu. Pr. d. 2. Siųsčiau tėvelį, kad atvaduotų bėrą žirgelį. D. 3. Sustingęs, kaip vilkas; vinklus, kaip voveris. Telš. — b) 4. Ant kalno karklai siūbavo, pakalnėj vanduo liūliavo. Rt. d. 5. Pats atsisėdau prie vairo, vėjas išpūtė burę, ir eldija nuplaukė. R. 6. Jo balsan atsiliepė kiti šunes, ir tuojau atalėkė švyturiais nešini vienuoliai. R. — c) 7. Žvirbliui bėda tik tuomet, kada ima baisiai šalti, kada speigai spigina, kada įsitaiso pustyti. Vs. — d) 8. Kalsiu kuolelį, tiesiu tinklužėlį, spęsiu mergelę ant vieškelužėlio. Sv. d. 9. Atjojo bernelis, po durių (durų) sustojo. Grz. d. 10. Čia tanku yra sodžių, miestelių, miestų. R. 11. Turiu jungą jaučių, tris žirgus nušertus ir namelius neskolingus. Grl. d. 12. Ne gana nenueini į lauką šeimyną (šeimynos) paskraidinti, bet ir po vidų nieko neveizdi. Žt. 13. Tenai teka trumputė, bet plati upė. R 14. Ne į dvarus dvaružėlius, ne į miestus miestužėlius (nuduosiu dukrelę), tik į augštą kalnužėlį, tik į pilką smeltynėlį (smiltynėlį, smėlynėlį). Gd. d. 15. „Krosnies maišomą medį pajok apsižergęs ir padėk, ir nebeturėsi šurmočių (šunvočių).“ Sm.—e) 16. Jis moka ir rašyti, ir skaityti, ir kitus pamokyti. R. 17. Ateik pas mane nei važiuota, nei raita, nei pėkščia. Grl. p. 18. Nei kulsi, nei malsi, nei duonos kepsi. J. d. 19. Par trejus metus nei galvos šukuosi, nei burnos prausi, ir nagų nešluostysi. Dk. p. — f) 20. Mano uošvienė, antai, plikus šiaudus lovose paliko. Žt. 21. Taip, reikia tiesa sakyti, žvirblis dabar—grobuonis ir vagis. Vs.

§ 77. **Kabliataškis**. Kabliataškį, arba tašką su kableliu, dedame: a) sutaptiniuose sakiniuose, kurių dalys labai išplėtotos ir nesumegztos sąjungomis ir šiaipjau jungiamaisiais žodžiais: b) nesutaptiniuose sakiniuose, kad skiriame nuo kita-kitos sujungtinio sakinio dalis, kur nepakanka kablelio ir nėra reikalo dėti kitas ženklelis.

a) 1. Pasiėmę vaikelį, važiavę toliaus ir užvažiavę pas tą patį pirklį, kurs buvo į gluosnio drevę jį įdėjęs: čia pasakę, pasirodę, ką jie ant kelio (kelyje) laimėję. Ps. 2. Ji (pelė) taip išsigando, jog visą tą naktį ir visą rytojų išlindėjo drebėdama urve; pasijuto pagaliaus esanti alkana, ir kitą va-

karą, lig tiktai užgesus ugniakurui, vėl šoko maisto medžioti; priėdė, atsigėrė ir įlindo į plyšį. Vs.—b) 3. Akys kaktoje švietė, kaip saulė; kasos ant galvos geltonavo, kaip auksas; pati visada buvo linksma, niekas jos nusiminusios nematė. Ps. 4. Šikšnosparnio ausys plikos, iškarpytos, išrašytais pakraščiais; ausies viduryje, apie girdimąją angelę, kumpso intapėlis, tarytum narikaulis, kurio neturi kiti žinduoliai; juo šikšnosparnis prisidengia dienai savo girdimąją angelę. Vs.

§ 78. **Dvitaškis**. Dvitaškį dedame: a) prieš priedėlį, kuriuo kas yra išskaitoma: b) tuose paremjamuosiuose ir sudedamuosiuose (§ 70, A, b, 2) sujungimuose, kurie neturi tam tikros sąjungos: c) priešpriešiniame sujungime, išleistos sąjungos vietoje; d) prieš tiesioginės kalbos žodžius, kurie eina tuojau po rašytojo žodžių; e) po interptinio sakinio, kuriuo buvo pertraukta tiesioginė kalba; f) prieš netiesioginį klausimą, kurs gali ir pagrindiniu sakiniu eiti

a) 1. Eglė jau sulaukė trijų sūnų: Ąžuolo, Uosio ir Beržo. Ps. 2. Kartais užeidavo (žmonės) laivo atalaužų: aplaužytų stiebų, lentų ir daug kita. R. 3. Visur gulėjo išmėtytų namų apyvokos daiktų, kaip antai: kraičių, strypų, puodų, pintinių, medinių terlių ir daug kita. R. 4. Drąsuoliai pasiėmė su savimi tiktai pačius reikalinguosius daiktus, būtent: šaudyklę su dvylika šovinių, kirvį, katiliuką, kiek miltų ir skiltuvą. P.—b) 5. Prašė brolio (brolį), kad netrukus atvažiuotų: turįs didelį reikalą. Žt. 6. Grybai neateis į budynę: pačiai — vaikai maži, pats giedoti nemoka, degtinės negeria, ką gi dirbs atėjęs? Žt. 7. Marytė pasilenkė to daiktelio ir suriko iš džiaugsmo: būta kampaso, nesenai jai padovanoto. R 8. Jokių naudų iš jo nebebus: pasileidė, kaip žydo mielės. Užl. 9. Senutėliui bėda yra: stikluželį rankoj turi. D. 10. Motynai mirus ranka persimainė: nei gyvolių nei duonos nebeliko. Žt. 11. Amerika yra antrapus žemės: kai čia diena, tęnai — naktis. R. 12. Po slenksčiu žarijų duobė: kaip tik eisi, ir inpulsi. Ps. 13. Ne mano kiaulės, ne mano pupos: kas man darbo! Val. 14. Septynis metus lauksiu: nesugrįši—už kito eisiu (tekėsiu). Grl. p. —c) 15. Daug yra sviete (pasauly) jaunųjų mergelių: nė vienos nemyliu, kaip tik tave vieną. Grz. d. 16. Ne liga, vaikeli, jį į kapus nuvarė: jis senatve mirė. R. 17. Vyrų tęnai nebuvo: vieni dalgiai tekabėjo. R —d) 18. Klausinėjo seserėlės: „Kas tave supynė?“ Ld. d. 19. Atiduodama tarė: „Imkis ir naudokis sveikas, tesušelpie jos tamstą!“ Ps.—e) 20. „Nelėkit į Prūsus!“ sako parlėkusios musios: „Nors čia ir blogi metai, bet žmonės nešykštūs“. Ps. 21. „Kas tai?“ klausia ji: „Kieno ta dvylika paršų?“ Dn. 22. „Ką tik pasėsi“, sakydavo nekartą senis; „visa išgadina“. Vs. — f) 23. Vienas paklausė: kieno ta mergaitė? D. 24. Pagalvok, tėveli: ar aš dykai dirbau per visą vasarėlę? R. 25. Pasakyk man: ką tu dabar dirbsi, žemę pardavęs? R.

§ 79. **Brūkšnys**. Brūkšnį dedame: a) tarp veiksnio ir tarinio, kad tarp jų išleista jungtis ir norime geriaus iškelti veiksnio su tariniu santykį; b) kad išleidžiame tam tikrus žodžius, trumpai, sutrauktai kalbėdami; c) prieš netikėtą mintį arba nuostabų sakinio pabaigimą; d) norėdami atskirti ilgesnę eilę vienodų sutaptinio sakinio dalių nuo kitų; e) norėdami pokalbyje atskirti dviejų žmonių žodžius. Be to, brūkšnį vartojame kartais ir kitų ženklų vietoje: f) ilgam priedėliui atskirti; g) interptiniams sakiniams skirti (kad interptinis sakinys įstatytas toje vietoje, kur turi būti kablelis, tad statome brūkšnį su kableliu); h) išleidus sąjungą tarp prijungtinio sakinio ir jo prijungėjo: i) nusakomajame sujungime, dvitaškio vietoje, kad išleidžiama priešpriešinė sąjunga; k) prieš tiesioginį sakinį, einantį po svetimos tiesioginės kalbos, dedame kartais kablelį su brūkšniu.

a) 1. Juoda duona—ne badas. Dk. sv. 2. Žemė šlapja, kelias—vieni purvai. Žt. 3. Šikšnosparnis—nakties gyvulys. Vs.— b) 4. Žiūri—ateina lietaus. Šv. 5. Klausos sustojęs — šneka. Žt. 6. Girdi — pęslai žviegia. Žt. — c) 7. Be kirvjo be kirvelio, be grąžto be grąžtelio, be medžio be medelio—pastato (padirba) tiltą. Pn 8. Žiūriu žiūriu—devyni vilkai vieną bitę bepjauną! Ps 9. Kur tik apsisuksi—bjaurybė, nenauda, vagis, dykaduonis! Vs. —d) 10. Soduose, daržuose, laukuose—karklažvirblis yra toks pat mūsų darbininkas, kaip ir naminis jo brolėnas. Vs. — e) 11.—Mike-kvailuti, ką tau davė senelė?—Ką gi duos. Veršelį man davė. — Kur dėjai veršelį?—O padariau, kaip liepei: nupjoviau galvą, kojas įsidėjau į maišelį ir parsinešiau. Žt. — f) 12. Laimės tęnai—tikros gerovės ir rimties—nerasi. R. — g) 13. Vieną kartą—mergaitė buvo jau dvylikos metų—ėmę šnekėties dvariškiai. Ps. 14. Jei šaltinis mažas ir vandens jame nedaug tėra, — taip atsitinka labai dažnai, — tad geria vieni žmonės. R.—h) 15. Neturėjo laiko—jovalą jovė. Vel. 16. Negersiu—nebepaeisiu kojomis. Žt. 17. Sykį šovjau — plunksnos sudulko. J. d. 18. Arbatos—nors galvą trink. Žt. 19. Nebūk saldus—nurys, nebūk kartus—išspjaus. Sin. 20. Gulėdamas liuobsi arklį —stačias važiuosi, stačias liuobsi — miegodamas važiuosi. Uži 21. Žilas plaukas galvon—velnias uodegon. Sl.—i) 22. Nuaugo piemenės koja — raišta, nepaeina, negalinti kiaulių ginti. Žt. 23. Prilijo laidarai — reikia ligi kelių po srutas braidyti. Žt. 24. Ilgai tęn ji brolelių gedėjo—verkė ir aimanavo. Pagaliaus Dievas pasigailėjo jos — pavertė ją gegute. Ps. 25. Išsikalus žvirblaičiams vėl ateis sunkus tėvams darbas—vėl reikės ieškoti vikšrų vaikams penėti. Vs. 26. Su tokiuo žmogum vargus gyvenimas—šiada-tada nelaimė gali atsitikti. Rt.—j) 27. Aš nežinau — tu turi žinoti. Ds. 28. Tėvelis ne barte barė — pamokė. Gd. d.—k) 29. Tėvai atsisveikindami pasako: „Jūs dabar dideli, gyvenkite, kaip tinkami, mes visa ko jus išmokėme“,—

ir žvirblių šeima skirstos į visas šalis, ir visi ima gyventi savarankiškai. Vs.

Nuo brūkšnio reikia, žinoma, skirti brūkšnelis (plg. „Iš trobelės iššoko *laumė-ragana...*“ Ps.).

§ 80. **Daugtaškis.** Daugtaškį, arba taškelius, dedame, parodydami pertrauktą ar nepabaigtą sakyti mintį arba karštą jausmą reikšdami.

1. O aš... ir akys reibsta... R. 2. Ir žiūri drebėdama į medžių viršūnes... ir gaudžia, tik gaudžia giria... R.

§ 81. **Klaustukas.** Klaustuką dedame: a) po tiesioginio klausimo; b) po netiesioginio klausimo, prieš kurį padėtas dvitaškis.

a) 1. Kame buvai, sūneli? Žm. 2. O ar jau gieda raimi gaideliai? J d. 3. Kur aš dainuosiu, kur linksma būsiu? D.— b) 4. Pasakyk, mergele: del ko vakar jaunimėly nebuvai? D. (žr. § 78, f, pav. 23—25).

§ 82. **Šauktukas.** Šauktuką dedame: a) po šaukiamojo sakinio; b) po šauksnio, kuris taromas primygamai arba stovi neklausiamojo sakinio gale; c) po jausmažodžių ir kitų kalbos dalelyčių, kad tarome tuos žodelius primygdami.

a) 1. Broliukai, ginkitės nuo bado! An. Š. 2. Oi tu, Dieve, Dievulėli! ką aš padariau! Sv. 3. Aa, matai, Onike, ir tau pamokslas! Žt. Žiede, žiede! gelbėk mane iš bėdos! Rg—b) 5. Vagie! kepurė dega! Sl. 6. Jieva, Jieva! neganyk po pievą! An. Š. 7. Oi sūne sune, sūneli mano! nepulk į vargus jaunas būdamas! Grz. d. 8. Ko tu čia lendi, bjaurybe! Rg. 9. Dovanok, tėveli! Sv.—c) 10. Aa! gavai! dabar žinosi tingėti. Žm.

Klaustukas ir šauktukas, būdamu padėtu sintaksės pilnaties gale, atstoja tašką; kituose atsitikimuose—kablelį arba kabliataškį.

§ 83. **Skliausteliai.** Skliaustelius dedame tęn, kur norime labai aiškiai išskirti interptinį sakinį ar žodį.

1. Veikiai ateis metas, kada nė vienas vokietis išeivis (jų išeina kas metai iš Vokietijos į Ameriką per šimtą tūkstančių), kurs ketina versties Amerikoje žemės darbu, neplauks tęnai iš Europos be narvelio su keliais arba keliolika žvirblių. Vs. 2. Tęnai teka trumputė, bet plati (varsto meto) upė. R

§ 84. **Kabutės.** Kabutes dedame parodyti svetimai kalbai—atmintiniams sakiniams ir žodžiams skirti.

1. Ji nuėjo miškan, priėjo prie ąžuolo ir sugiedojo: „Oi, ąžuole, ąžuolėli, atsidaryk, atsiverki!“. Ps. 2. Kregždžių balsai „vyt-vyt-vyt!“ taip ingrįsta vanagui, jog šis nešinas, iš kur atvykęs. Vs.

Skiriamieji ženklai ir jų mokslas, tiesą sakant, yra ne tiek sintaksės, kiek rašybos dalykas, ir todel šitas vadovėlio skyrelis, visos to skyrelio išgalės, sintaksės autoriui šiuo tarpu nedaug terupėjo. Antra vertus, statydami skiriamuosius ženklus, elgsimės, man rodos, visuomet ne savarankiškai: dėsime juos, turi būt, taip, kaip bus jie ir kitų kalbų rašytojų dedami: mes čia, jei ne visuomet, tai bent dažniausiai, kitų numintais teeisimc takais.

Atitaisymai.

Išspauzdinta: 1. pasigavęs (3,4); 2. Staigvilių (4, 16, 6 ap.); 3. Svobiškio (4. 17); 4. 20 (4, 26); 5. St. (4, 4 ap.); 6. Purieno (4. 2 ap.); 7. **49** (5, 18 ap.); 8. vilkas (9, 2); 9. tarinys (9, 18 ap., 16 ap.); 10. įvairybių (17, 17 ap.); 11. plusta (19, 11); 12. pačių (19 16); 13. pavaišin namas (22, 13); 14. *vėltėdi* (28. 7); 15. Cia (28, 17 ap.); 16. *gera* už (35, 15 ap.); 17. žiuriu, žiūriu ir išvydau (36, 8); 18. papildino (37, 11); 19. *Nedraskyti* (38, 4 ap.); 20. pareis (41, 19 ap.); 21. neapsakomuosius (46, 9); 22. rasomojo (47, 17); 23. Kap (48, 21 ap.); 24. nusidėti (54, 11); 25. eskirta (54, 1 ap.); 26. kitas (55, 8); 27. dugna (56, 16); 28. sutverė (56. 19 ap.); 29. pura sėjus nėvienas (59, 3 ap.); 30. emę (62, 18); 31. metų (65. 20 ap.); 32. ižsigįsi (68, 11 ap.); 33. pavartotas. (70, 15); 34. paukščiai (71, 2 ap.); 35. iš po (74, 21); 36. Sv. (77, 4); 37. ištikrujų (77, 22); 38. Vs. (79, 6): 39. (pirkia); (79, 7): 40. eik dukrele (79, 7); 41. *issižojus* (79, 11); 42. Sitąja (80. 15 ap.): 43. šiendien (83, 21 ap.); 44. Kraipaiciuose (83, 4 ap.); 45. *bešvieciąs* (84, 18 ap.); 46. prasmę (88, 20).

Reikėjo spauzdinti: 1. gavęs; 2. Steigvilių; 3. Švobiškio.; 4. 29; 5. St. Žiupsnio, J.; 6. Purėno; 7. **39**; 8. vilkai; 9. veiksnys; 10. įvairybių; 11. plūsta; 12. tų pačių; 13. pavaišinamas; 14. *veltėdi*; 15. Čia; 16. *gera*; 17. Žiūriu riūriu, ir išvydau; 18. papildinio; 19. *Ne draskyti*; 20. pareis pareis; 21. nepasakomuosius; 22. rašomojoje; 23. Kad; 24. nusidėti; ; 25. neskirta; 28. kitais; 27. dugną; 28. sutvėrė; 29. purą sėjus nė vienas; 30. ėmęs; 31. metu; 32. išsigįsi; 33. pavartotas; 34. paukščiai. ; 35. iš-po; 36. Vs. 27; 37. *ištikrujų*; 38. Ps.; 39. (pirkia): ; 40. eik, dukrele; 41. *išsižiojus;* 42. Šitąja; 43. šiandien; 48. Krapaiciuose; 45. *besviečiąs;* 46. prasmę,.

---

1) Vadovėlyje yra, žinoma, ir kitų paklaidų, kurios šituose „atitaisymuose“ betgi sunku buvo visi išdėstyti.

2) Vadovėlyje yra ir netikslumų atitaisytinų: sutaptinis sakinys: „Čia laikom tiktai karves melžiamas ir jaučius ariamus (§ 58, a)“—neatsargiai čia pavadintas vientisiniu (žr. § 71)...

3) Vadovėlio pradžioje (§ 14) yra terminas „Kreipinys, arba šauksnys“, „Kreipinio“ vietoje, savo padėjėjų patariamas, ėmjau vartoti vadovėlio gale kitą terminą—„kryptis“.

4) Be tų vietų, kurios įrašytos „prakalboje“, šį-tą turiu sintaksės reikalui ir iš kai-kurių kitų vietų (turiu šį-tą ir iš Vilniaus apskrities, Vln.).

TURINYS.

